ERGUN HİÇYILMAZ

TÜRK KELEBEĞİ

Guyan Adası'na Sürülmüş Cemil Bey'in Hatıratı

KAYNAK YAYINLARI

Ergun Hiçyılmaz

TÜRK KELEBEĞİ

Guyan Adası'na Sürülmüş Cemil Bey'in Hatıratı

Kaynak Yayınları No: 702
Yayıncı Sertifika No: 14071
ISBN: 978-975-343-835-3
1. Basım: Şubat 2014

Genel Yayın Yönetmeni
Sadık Usta

Editör
Arif Bingöl

Kapak Tasarım
Nihal Sevim

Sayfa Tasarım
Çağlar Yalçın

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No: 8
34196 Yenibosna/İstanbul Tel: 0212 496 11 11
Matbaa Sertifika No: 10614

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Bas. Yay. Tas. Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir. Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA
TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Galatasaray, Meşrutiyet Caddesi Kardeşler Han No: 6/3 Beyoğlu 34430 İstanbul
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

ERGUN HİÇYILMAZ, 1942 yılında Eskişehir'de doğdu. 1960 yılında gazeteciliğe başladı. Aktif gazeteciliğini yayın müdürlüğünden yazarlığa kadar çeşitli kademelerde sürdürdü. *Akşam, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Günaydın, Fotospor, Tercüman, Güneş, Nokta, Yankı, Hürgün* gibi birçok yayın organında görev yaptı. *Yaprak Sanat Dergisi*'ni yayınlayan Hiçyılmaz'ın *Yelken, Güney, Varlık, Hisar* gibi dergilerde şiir ve öyküleri yayımlandı. Bu arada *Barış Dergisi*'nin şiir ödülünü kazandı. Gazeteciler Cemiyeti, TSYD gibi kuruluşlardan 27 kez ödüle layık görülen Hiçyılmaz, 1986'da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin spor yazarlığı dalında "Yılın Gazetecisi" ödülünü kazandı. 1993 yılındaysa "Altın Kitaplar" ödülünü aldı. 2012 yılında "Ustalara Saygı", 2014 yılında ise "Burhan Felek Özel Ödülü"ne layık görüldü. Çeşitli öğretim kurumlarında öğretim üyeliği yaptı.

Türkiye'de ilk sesli kitabın yazarı olan Ergun Hiçyılmaz'ın Türk sporuyla ilgili *Türk Spor Tarihi, Beşiktaş, Türkiye'de Sporun Öyküsü, Niçin Kitlesiz Spor Değil, Sporda Batılılaşma, Sporun Yapısal Analizi, Spor Yazarı, Atatürk'ün Gençlik ve Spor Politikası, Sporda Ünlüler Ansiklopedisi* gibi birçok kitabı bulunmaktadır. Osmanlı toplumsal yaşamı, milli mücadele ve İstanbul'a ilişkin araştırmalarıyla tanınan, tarihe farklı bir gözle bakan, ayrıntıları

belgesel anlayışıyla ele alan Hiçyılmaz, son dönemin en çok okunan yazarlarından biri olmayı başardı. Ergun Hiçyılmaz'ın yayımlanmış kitaplarından bazıları şunlardır: *Esir Kampları, Teşkilâtı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri, Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Casusluk Örgütleri, Eski İstanbul'da "Muhabbet", Çengiler-Köçekçeler-Dönmeler-Lezolar, Teşkilâtı Mahsusa'dan MİT'e, Büyük Sığınak, Başverenler Başkaldıranlar, Karakol/ Türk Devrimi'nde Gizli Bir Örgüt, Beni Toprağıma Gömün, Cellâtları da Asarlar, Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri, Eski İstanbul Hayatı Kabadayılar ve Yosmalar, İsyan Benim Adımdır, Çerkez Ethem/ Yeşil Ordu ve Bolşevik Taburu, Son İstanbullu, Fi Tarihi, İpsiz Recep, Bozkurt Yazarı Ajan Armstrong ve Casusluk Örgütleri, Dargınım Sana Hayat/ Zeki Müren İçin Bir Demet Yasemen, Bana Güneş, Çiçek ve Resmini Gönder, Hücre, Avrat Pazarından Hareme, Aşkta İhanetin Tarihi, Silahım ve Namusum Üzerine Yemin Ederim ki...*

Ergun Hiçyılmaz

TÜRK KELEBEĞİ

Guyan Adası'na Sürülmüş Cemil Bey'in Hatıratı

İÇİNDEKİLER

ONLARA TEŞEKKÜR EDİYORUM 13

ÖNSÖZ YERİNE BİRKAÇ SÖZ 15

I. BÖLÜM
İŞGAL VE DİRENİŞ

"Ya İstiklal Ya Ölüm" Adlı 23
Yeniden Dirilişe Giriş 23
Ah... İşte İşgal Günleri 25
Bazıları Ölürler, Teslim Olmazlar 26
Hapiste Hükümlü, Cephede Yükümlü Oldular 28
İsyanın Sesini Duymak 29
Hapishaneler Şehri 30
Karalar Bağlamış Millet 31
Ölmeye Yemin Etmek 32
Kasaplar ve Kurbanlar 32
Vermeyiz İzmir'i Billâh 33
Tam İstiklal İstiyoruz 33
Yüz Binlerin Öfkesi 34
İhtilal Gözlü Kadının Bakışı 35
Vallahi, Vallahi İhanet Etmeyeceğiz 36
Esaretin Altın Zinciri 36
Bayrağımız Dalgalanmıyordu, Çünkü Mahzundu 37
Atatürk İşgali Haber Aldığında 38
Hem Asılırlar Hem Asarlar 40
İşgalcilerin Generali Harrington 40
Savaşta Omuz Omuza 41
İşçiler ve Ustalar Anadolu Yolunda 42

Pencere Demirinden Süngü Yapmak 43
Sütçü Ve İmam... Üstüne Üstlük Yiğit Bir Adam 44

II. BÖLÜM
TÜRK KELEBEĞİ POLİS CEMİL BEY

Ya Vatan Ya Ölüm
(Cemil Bey'in Guyan'daki "Hatırat-ı Esareti") 47
Cemil Bey'in Hatıratı 49
Memur Efendi Ne Duruyorsun? 50
Her Taraftan Protestolar Başladı 52
Sokakta Beni Gösteriyorlardı 54
Fransız Tevkifhanesinde 54
Koğuşta İlk Vaka 55
Garip Bir Dava Vekili 56
Fransız Divan-ı Harbiye'sinde 57
Hapishanede Yanımda Meçhul Bir Yatak 59
Karar Günü 62
Yetişin Mahkûm Oldum 63
Yola Çıkıyoruz 68
Guyan Adası'na Ayak Basışımız 71
Adalar Hakkında Bilgiler 73
Mahkûmların Günlük Hayatı 77
Yıllar Geçiyor... 78
Koğuş Arkadaşlarım 79
Hastanede 81
Tayfun Geldiğinde 82
Karar Verdik, Kaçacağız 84
Nihayet Firar 87
İlk Hareket Noktası 88
Nihayet Bir Kasaba 92
Havayı İçimde Biriktirmek İstiyorum 95
Nerede Bu Arkadaşlar? 96
Sansaryan'a Gidiş 97
Hastalık Zuhur Ediyor 98
Rüzgâr Yeleli Atlar 99
Cesaretin Askerleri 100
Başucumdaki Polis 102
Hatırata Son Nokta 102

III. BÖLÜM
CEMİL BEY'LE İLGİLİ DİĞER YAZILAR

Mehmet Cemil Efendi Kimdir? 105
Albay İhsan Birinci'nin Anlattığı Polis Cemil Bey 106
İstiklal Savaşı Gazetesi Ne Yazdı? 108
Zileli İbrahim Mehmet'in Son Mektubu 109
Hikmet Feridun Bey Anlatıyor 112

IV. BÖLÜM
BİLGİLER... BELGELER...

Guyan Adası 113
Şeytan Adası'nda Bir Fransız Kelebeği: Dreyfus 114
Emile Zola'nın Mektubu 116
Baskın Oran'dan Dreyfus 117
Mukavemet Teşkilatı'nın Polisleri 120
Kurtuluş Savaşı'nın Diğer Yurtsever Polisleri 121
Sivil Polis'in İngilizleri Vuruşu 122
Yine Tramvay 123
Galata Olaylarında Ölü Sayısı: 10 123
İşgal Kronolojisi 124
İstanbul ve Anadolu'da Gerilla 127
Milli Müdafaa Grubu 130
İhsan Pere ve Gizli Haberleşme Merkezi 131
1920 Yılına Işık Tutmak 133
İşgal Dönemi Hücreleri 134
Arapyan Zindanı 136
Kroker Hapishanesi ve Bennet 138
Suriçi Yeni Merkez Hapishanesi 139
Askeri Polis Teşkilatı 141
Kuryeler İş Başında 143

KAYNAKÇA 145

ONLARA TEŞEKKÜR EDİYORUM

Bu kitabın oluşmasında asıl pay sahibi olan değerli dostlarımdır. Çünkü bana inandılar ve benim yanımda oldular. Kimileri fikir ve kuvvet kimileri yayın ve belge verdi. Paylaşım ve bilgi alışverişlerinde beni yürekten destekleyen bazı dostlarım, şimdi aramızda değil. Onlar benim gönlümde hep yaşayacak.

Metin Erksan, Prof. Kurthan Fişek ve Aytunç Altındal'ı sevgi ve şükranla anıyorum. Yaşadıklarında gayretime gayret kattılar ve bu uzun yorucu yolda beni şimdiki gibi tek başıma bırakmadılar. Sema Ok, neredeyse yirmi yıla varan yardımcılığını, kendi kitabının oluşumunu sağlıyor gibi, ön araştırmalardan Osmanlıca metinlere kadar titiz çaba veriyor.

Şükranlarımı tam olarak ifadeden yoksunum. Ancak desteğini belirtmem ve müteşekkir olduğumu ifade etmem gerekiyor.

ÖNSÖZ YERİNE BİRKAÇ SÖZ

Hafızalarımızı yenilemek yerine eskitmek ve unutturmak konusunda son derece gayretli olanlar var. Tarih bilincinin yok edilmesine karşı çıkanlardan biri olarak, geçmişin her yönde tahrif ve tahrip edilmesinden üzüntü duymamak mümkün değil. Son dönemde takdim edilen diziler ve tarihi gerçeklerden uzak olarak oluşturulan kitaplar, hem yazı hayatını hem de yazar kimliğini zedeledi. Toplumdaki kültür aşınması, uzayıp giden cehalet zincirine yeni halkalar ekliyor.

Tarihin kazanç ve yarar unsuru olabileceğinin bilincine varan iş bilirlerin bu yöndeki atılımlarının toplumsal sorumluluk anlayışı ile bağdaşmadığını söylemeye gerek yok.

Ama bu zorlama ve arka çıkma anlayışı ile fikir ve sanat hayatımızda çok sayıda sanatçı ve yazara kavuşmuş bulunuyoruz.

İstiap haddini[1] çoktan aşan bu görünüşün ne denli aldatıcı olduğu hepimizin malumu. Biz de böylesine yazar zenginliği için-

1 İstiap haddi: Alabilme, tutma derecesi. (Y.N.)

de kendimizi "okur-yazar" ilan etmiş bulunuyoruz. Tarihe önem veren "tarih araştırmacısı" olabilmek çabasını sürdürüyor ve bu çalışmanın aynı duyguları paylaşmamıza vesile olmasını yürekten diliyorum.

Kitabımız, Kurtuluş Savaşı'nı ve ortaya konulan bağımsızlık mücadelesini temel almaktadır. Kolaycı bir tutumla, hatıratı Osmanlıca ve dilimizle takdim etmek yerine, dönemi ayrıntılarla pekiştirmeyi önemsedik.

Özgürlük uğruna dökülen kanları, verilen canları bir nebze hatırlayıp, ülkenin işgal dönemindeki karanlığına doğrucu bir ışıkla ulaşmayı uygun bulduk.

Polis Cemil Bey'in Guyan Adası'na kadar uzanan prangalı hayatı, Kurtuluş Savaşı'nda esaret zincirlerinin nasıl kırıldığına, en belirgin örneklerden biri oluyor.

Toplum çeşitli vesilelerle çok uzaklardaki Guyan Adası hakkında bilgiye vâkıf olabilir. Ya da iletişim genişliği içinde bu yönde daha engin coğrafi ve tarihi bilgilerle Guyan'a ulaşabilir.

Henri Charrière'in *Papillon* yani *Kelebek* adlı kitabıyla bu bakışı derinleştirmek mümkün. Franklin J. Schaffner'in yönettiği, Steve Mc Queen ile Dustin Hoffman'ın oynadığı Kelebek filmini hatırlamak bile, bize bu adanın gerçek yüzünü gösterecektir.

Hatta Hasan İzzet Dinamo'nun kahramanlarının işgal ordusu karşısında eyleme geçip nasıl "Son Kelebek" olduklarını tekrar okumamız da tarihin bu kısmını renklendirecektir. Dinamo, milli mücadelenin bu yanını bize bir romanla getiriyor. Polis Cemil Bey ise gerçeğin son "Kelebek"i olarak kitabımızda özgürlüğe kanat çırpıyor.

Bizler, unutturulmak istenen tarihimizin bu yüzüyle tanışacak ve Polis Cemil Bey'den önce bu adaya gönderilen yurtseverleri de bir kez daha hatırlayacağız.

Kitabımız Guyan'a bu hatırat ile yaptığı yolculukta Dreyfus ile karşılaşacaktır. Dreyfus ile Cemil Bey farklı ithamlarla bu adaya gönderilmiştir. Ayrı dönemlerde, farklı hücrelerde kalmışlar, ama

Fransa siyasi güçlerinin bu adaya ne kadar önem verdiğini, aynı kaderi yaşamakla göstermişlerdir.[2]

Özellikle bu adada yıllarını Cemil Bey gibi ağır şartlar altında geçirmek zorunda bırakılan Dreyfus da tarihe hukuk mücadelesinin bir kahramanı olarak geçmiştir. Cemil Bey de yurtseverliğin simgesi olmuştur.

Kitabımızda Dreyfus konusuna da temas ediyoruz

Çünkü yargı bazen yazgı da olabiliyor.

Dreyfus davası, sadece hukuku en önde görenlerin değil, itnam ve hükümlerle hayat hakları ellerinden alınan masum ve mağdurların da davasıdır... Olaya dikkatle bakanlar sadece düşünür ve edebiyatçılar olmamıştır. Osmanlı Devleti padişahı II. Abdülhamit Paris'teki elçiden sürekli haber istiyor ve gelişmeleri takip ediyordu. Elçinin Dreyfus'la ilgili verdiği raporların İstanbul'daki Osmanlı arşivlerinde bulunduğunu belirten yazar Yüksel Şahin, bu belgelerden birini yayımlamıştı.[3]

Tarihin verdiği hükmün, dönemlerin verdiği ve yargıya bağladığı hükümden daha geçerli olduğunu, Guyan'dan başka, hangi trajedi anlatabilirdi ki?

Yurtsever polisimiz, vatandaşların namus ve haysiyetini korumakla yükümlü olduğunu mahkeme safhasında tekrarlamış, hatta üst makamlarla ceza indirimi pazarlığına girmemiştir. Ana Guyana hükmüne asla boyun eğmemiştir.

Dreyfus için neden Guyan seçilmiştir? Neden Cemil Bey İstanbul ya da Marsilya gibi sürgün yolunun başladığı ve sürdüğü bir başka Fransız hapishanesine kapatılmamış ve haritadaki en uzak ada seçilmiştir?

Cevabı, ikisinin de önem taşımasıdır. Her bakımdan muhkem olan bu adanın ne kaçmaya ne de kaçırılmaya müsait olduğunu,

---

2 *Dreyfus Olayı-Adalet İçin Bir Savaşın Öyküsü*, çev. Muammer Tuncer, Yalçın Yayınları, 1995. Ayrıca bkz. Ali Uğur, *Ünlü Davalar: Ağca ve Dreyfus*, Burak Yayınları, İstanbul, 2006.

3 Yüksel Şahin, "Dreyfus Mahkûm Oldu, Derdini Çekmek Abdülhamid'e Düştü", *Hürriyet Tarih*, 11 Haziran 2003.

yazılanlardan biliyoruz. Cemil Bey'i işgal kuvvetleri nezdinde önemli kılan, onun bir öncü olmasıdır. İttifak Devletlerinin Türkiye'yi işgal harekâtında silaha sarılanların zamanla teşkilatlanıp mücadele vereceklerini tahmin edenler yanılmamıştı.

Onlar, yani isyancılar baş kaldırıyorsa, işgal kuvvetleri bu başları yok etmeliydi. Hem de kısa zamanda olmalıydı bu.

Hatırat ve diğer beyanlar, Cemil Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa örgütünden olduğunu kesin olarak bildirmiyor. Ancak işgal kuvvetleri talimat ve güvenlik raporlarında Cemil Bey ve diğer başkaldıranları genel olarak Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) mensubu olarak niteliyor.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Teşkilat-ı Mahsusa fiilen ortadan kalkmıştır. Ama fikri ve fiili çabalar sürmektedir. Ve Mondros ile bu teşkilat mensupları direniş örgütlerinde yeniden yapılanmaya gideceklerdir. Karakol örgütü ve diğer direniş birimlerinin de Teşkilat-ı Mahsusa ile hayat bulduğunu hatırlayalım.[4]

İşgalin İzmir ile İstanbul'dan Anadolu'ya doğru genişlemesi ve İttifak Devletlerinin harekâtını mütareke hükümlerinin dışına çıkarması beraberinde baskı ve mezalimi de getirecektir. İşgal karşıtlarıysa işgalcilere misli ile cevap verecektir.

Yeminse yemin...

Ölümse ölüm...

Onları siyah bir bayrak altında tabanca ve Kur'an üstüne el bastırarak yemin ettiren şey, ülkeyi kurtarmak inancıdır... İşte bu inançla önce Karakol örgütü kurulacak, ardından gizliliğin gereği olarak diğer birimler de harekete geçecektir. Artık sadece silah ve cephane değil, savaşacak insan da Anadolu'ya kaçırılmaktadır.[5]

İşgal kuvvetleri bu örgütleşmeyi kısaca Türk Mukavemet Teşkilatı olarak tanımlamaktadır. Kitabımızın Cemil Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa veya Karakol örgütünün bir mensubu olduğu noktasın-

---

4 Ergun Hiçyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Yüce Yayınları, 1973.

5 Ergun Hiçyılmaz, *Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt Karakol*, Destek Yayınları, İstanbul, 2012.

da kesin bir iddiası yoktur. O teşkilatlar veya bir başkası... Önemli olan Cemil Bey'in hangi mücadele grubunun üyesi olduğu kadar, yurtseverce davranması ve bağımsızlık savaşındaki öncülüğüdür.

Kurtuluş mücadelesinin ne denli zor ve geniş kapsamlı oluşu açısından ayrıntıları da dikkate aldık. Hikmet Feridun Es'in ada izlenimleri, Ömer Sami Coşar ile diğerlerinin konuya ilişkin çabaları, işgal kronolojisi, savaşan polisler ve başka unsurlar, bütünlüğün parçalarını teşkil ettiler.

Hatıratın özüne dokunmadık. Dönem diliyle aktardık ve anlatılanları kendi üslubumuzla vermek gibi bir tercih hakkını kullanmadık. İşgal döneminden çok başka örnekler vermek konusunda da seçme hakkımızı kullandık. Polis Cemil Bey'e ilişkin yazılarda bazı yer isimleri ve tarihlerde farklılıklar vardır. Olay anlatımlarında kaç kişinin ölüp yaralandığı konusunda da çelişki olabilir. Cemil Bey'in firarı sırasında 10 yıllık cezayı da bitirmiş olması mümkündür... Bazı anlatılanlarda bunu görüyoruz.

Milli Mücadelede Polisler kitabında yurtsever polisleri kapsamlı bir çalışmayla gün ışığına çıkarma çabası verenler de Cemil Bey'e yer ayırırken, Fransız makamlarının ömür boyu kürek mahkûmiyetine hükmettiklerini belirtiyorlar:

Yazarların anlatımı şöyle:

"31 Ağustos 1919 günü Gülhane Parkı'nın önünde bir Türk kadınına sarkıntılık yapan üç sarhoş Fransız işgal askerine müdahale eden Cemil Bey (Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 4. Şube Memuru), bir askeri öldürüp, ikisini de ağır yaraladı. Ancak işgal askerleri tarafından yakalanan Cemil Bey, Divanı Harp tarafından ömür boyu kürek mahkûmiyetine çarptırılarak, Güney Amerika'nın ünlü Şeytan Adası'nda bulunan ve Fransız sömürgesi olan Guyan'daki Fransız hapishanesine gönderildi. Buradaki insanlık dışı muameleye dayanamayan Cemil Bey buradan kaçtı. Ancak yakalanarak tekrar hapse kondu. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk hükümetlerinin serbest bırakılmasını sağlamak için

uzun zaman uğraştıkları Cemil Bey, Atatürk'ün girişimiyle, 1 Nisan 1929 tarihinde serbest kalarak yurda döndü."[6]

Yazarlar Atatürk'ün girişimini belirtiyorlar ve Cemil Bey'in kaçışı sırasında yakalanarak tekrar adaya getirilip, 1 Nisan 1929 tarihinde de serbest bırakıldığı bilgisini veriyorlar.

Biz kitabımızda Cemil Bey'in hatıratını esas aldık ama diğer görüş ve anlatımları da yok saymadık. Cemil Bey eza dolu yılların acısı ve dönüş yolunun yorgunluğu içinde hatıratını yazarken de bazı yerlerde yanılmış olabilir. Olayı dışarıdan tetkik edenler de bu yanılgıya düşebilirler.

Toplumun böylesine kültür kirliliği içinde bulunmasına rağmen konuyla ilgili katkı verenlerin, bu tür araştırmaları dikkate sunması da umut verici. Değişik tespitlerin ilerde doğru yere oturmasını temenni ediyoruz. Sonraki çalışmalarda Atatürk'ün Cemil Bey'in kurtarılması çabalarına yer verilmeli. Ayrıca Fransa makamlarına yapılan diplomatik talepler ve bunlara karşılık verilen cevaplar da gün ışığına çıkarılmalıdır. Bir diğer önemli beklentimizse Cemil Bey'in kurtarılması için Bolu mebusu Mehmet Vasfi Bey'in TBMM'ye sunduğu 22 Şubat 1926 tarihli önerge ile belirtilen kurtarma tarihi arasında, yaklaşık 3 yıllık bir zamanın geçtiğinin görülmesidir. 10 yıllık mahkûmiyet içinde hayli yavaş sürmüş veya zor geçmiş bu görüşmeler. Fransa kurbanlara "savaş tazminatı" yolunun açılmasından mı endişe ediyordu?

Kitabımız, Cemil Bey'i ve konuya temas edenleri, anlatım farkları nedeniyle eleştirel bir bakışla incelemiyor. Amacımız size bunların tümünü vererek rakamsal ve olgusal farklara dikkatinizi çekmek. Umarız, çalışmamız başka çabaların verilmesine öncülük eder.

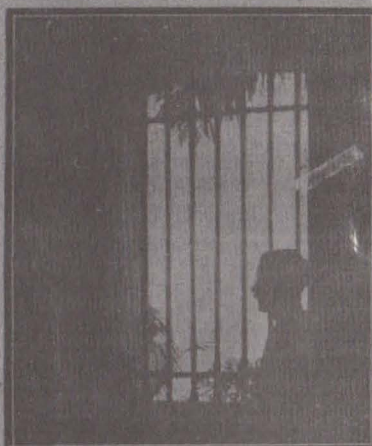
---

6 Ali Arslan-Abdurrahman Bozkurt-Ramazan Erhan Güllü, *Milli Mücadele'de Polisler*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011.

جمیل افندی شبطانه آداسنده‌کی ایلك هفته ایچنده کیردیکی الیم و فجیع حیاتی آکلاتیور

١٨

[illegible]

[illegible]

ئولومدن ناصل قورتولدم ؟

کله‌جك نسخه‌ده

I. BÖLÜM

İŞGAL VE DİRENİŞ

"Ya İstiklal Ya Ölüm" Adlı Yeniden Dirilişe Giriş

Milli Mücadele'nin ya da Kurtuluş Savaşı'nın sadece bir tek yönü ile değil, temelde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu açısından bütün boyutlarıyla ele alınması gerektiğine inanıyorum.

Savaşanların veya bu büyük mücadeleye şahit olanların gerek şifahi gerek yazılı beyanlarının yayımlanması, "Ya İstiklal, Ya ölüm" olarak tanımlayacağımız dünü, geniş kapsamlı olarak, bu güne getirecektir. Tarihin kuşaklara aktarılmasında en önemli yeri hatıraların teşkil ettiğini biliyoruz.

Ülkenin bu dönemdeki kara yazgısını aydınlatma çabası verenler, ister asker ister sivil olsun olaya vakıf olabilmek inancını gösterdikleri için şükran duyguları ile andığımız kişiler olmuştur.

Konuya önemle eğilenlerin ortaya koydukları bilgi belge ve fotoğraflar, ülkenin nasıl bir karanlıktan aydınlığı çıktığını ortaya koyması açısından fevkalade bir değer taşımaktadır.

Tarihin yeni kuşaklara doğru olduğu kadar nitelikli olarak aktarılması ancak hafızaların tazelenmesi ve ulusal bilincin sağlanması ile mümkündür.

Sözünü ettiğimiz "ulusal bilinç", şüphesiz ulusal karaktere sahip "Kurtuluş Savaşı" kavramının vazgeçilmez unsurudur. Milli Mücadele'de yani ulusal savaşta temel hatlarının yanında dikkate almamız gereken ayrıntıları da bulunuyor. Bu ayrıntılar sadece askeri değildir. Paftalar, haritalar üzerinde kırmızı ve mavi kuvvetleri belirterek milli mücadelenin değişik dönemlerini askeri ve sivil zevat için hazırlamak nasıl önemli bir görev ise toplumun diğer kesimlerine hitap eden akademik çalışmalar da o kadar önemlidir.

Geçmişe, daha anlaşılır bir ifade ile tarihe, tarihçi olmaktan çok araştıran bir incelemeci olarak bakan ve bunu en anlaşılır Türkçe ve üslupla vermeye çalışanların bu yoldaki çabalarını da unutmamak gerekiyor. Bu çabalara okur-yazar olarak naçiz bir katkıda bulunmanın coşkusu içindeyim.

Çocuklarımız...

Onlar ki bu yurdu güvenle emanet edeceğimiz, kardeşçe ama insanca yaşayabileceğimiz bir ulusu hak ediyorlar.

Bizler bir zamanlar seferberlik çocukları olarak zeytini kâğıt külahlar içinde yemiş, et ve şekere hasret kalmış, bütünüyle karneli dönemleri yaşamış geçkin insanlarız. Hepimiz bu geçkinliği seçkin olmak için yaşadık.

Benim kafa kâğıdım yani nüfus kimliğim mini bir sosyal ansiklopediyi andırıyor. Sayfalarında Türkiye'nin sosyal hayatının bir bölümünü seferberlik yıllarını ve karneli günleri orada görebilirsiniz. Çocukluğunu gaz ve şeker kuyruklarında yaşamış biri olarak geçmişi hep özlemle anıyorum. Ve bizden önce bizim için savaşan o insanları düşünüyorum. İşte o karartma gecelerinden bu günlerin şafağına geldik.

Geçmişe hep biçimsel ve gelip geçici bakıyoruz. Çocuklarımıza nasıl bir Türkiye'den nasıl bir Türkiye'ye geldiğimizi tam olarak hangi söz ile anlatabileceğiz?

Bunu ders verir gibi değil, ders alır gibi tekrar sorgulamamız ve nasıl bir "ulus" olduğumuzu bilmemiz gerekiyor.

Hem kahramanları hem de meçhul kahramanları unutmayalım.

Unutmayalım ki hiçbir şey "meçhul" kalmasın...

Ah... İşte İşgal Günleri

Sehpaya çıktıklarında heybetli ve o ölçüde korkusuzdular. Niçin yaşadıklarını ve neden savaştıklarını biliyorlardı. İlmik bir kolye gibi sardığında boyunlarını, ihtimal ki düşlerinde hürriyet kol geziyordu.

Bazıları demir parmaklıklar ardında işkenceden işkenceye götürülüyor. İşgalcilerin nezarethanelerinden mazlumların itirafları değil, başkaldırının sesleri yükseliyordu.

Arapyan, Sansaryan, Kroker ve Şahin Palas'ın yanı sıra onlarca işgal karargâhında yurtseverler sorgu ve işkenceden geçiriliyordu. Amaç direnişin temeline inmek ve başkaldırının gücünü kırmaktı. Bu nedenle örgütsel çabalara karşı işgal orduları da gizli servislerini harekete geçirecekti.

Mukavemetçilerle ilgili bilgi isteniyordu.[1]

İngiltere ve Fransa mücadele alanlarını genişletmişler ve faaliyetlerini direnişçiler üzerinde yoğunlaştırmışlardı.

İtalya, işgal tavrını daha çok, İngiltere ve Fransa'nın tarzına göre ortaya koyuyor, Yunanistan ise "kendi başına buyruk" davranıyordu.

Toprak elde etmeye dönük işgal tavrı geçici olmaktan çok, sürekli bir görünüş arz ediyordu.

---

1 Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.

Bunun ötesinde ordunun harekâtına yandaş çeteler de katılıyor, her alanda "Yunan mezalimi" sürüyordu.

Toprak işgalinin insanlık dışı davranışlarla bütünleşmesinin "ortak ittifak" anlayışı ile bağdaşmayacağını toplantılarda dile getiren yüksek kumanda makamı, bu sebeple halkın müdafaa hakkını kullanacağını hatırlatıyordu.

İngiliz ve Fransız istihbarat servisleri özellikle Ortadoğu gelişmeleri sırasında bu halkın neler yapabileceğine birçok kez şahit olmuştu.[2]

Özellikle Osmanlı Devleti'nin himayesindeki "Kutsal Topraklar"a yönelik ittifak harekâtlarının en yoğun saldırıları karşısında Fahrettin Paşa misalinde olduğu gibi Dersaadet'in "teslim ol" çağrısına karşı çıkan kumandanlar görülmüştü.

Erkânı Harbiye kararının reddedilmesinde kumandanlık kurmay heyetinin askeri düşünce tarzı rol oynamış olabilir. Ancak asıl sebep, İslam toprağının düşmana karşı müdafaa edilmesidir. Bu da hilafetin koruyucusu Osmanlı'nın kaçınılmaz bir vazifesidir. İstanbul'un "teslim ol" emrine karşı çıkanlar hilafetin "meşru müdafaa hakkı"nı kullandığını öne sürüyordu.

Bazıları Ölürler, Teslim Olmazlar

Fahrettin Paşa ve erkânı, ordunun teslim ol emrini bu sebeple çiğnemiş ve aylarca savaşmıştı. Bu misaller çoğaldıkça savaş alanlarında yer yer "müdafaa hakkı" anlayışı görülüyor, bu da beraberinde "müdafaa hattı"nı getiriyordu. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Şam ve diğer Arap topraklarında sürdürdüğü askeri çete savaşı, bir başka deyişle gerilla harekâtı ordu kesimlerine de yerleşiyor ve ittifak kuvvetleri, teşkilatın bu operasyonlarında ağır yaralar alıyordu. Buna karşın teşkilatın lideri Süleyman Askeri'nin savaşı ön cephede yaralı olarak sedyeden idare etmesi akıllardan çıkmayacaktı.

Askeri'nin harekâttaki başarısızlığın ardından intiharı da efkârı umumiye nezdinde "şerefli", ittifak çevresinde ise "dikkate ve

2 Ergun Hiçyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1990.

tedbire değer" bulunmuştu. Çünkü Osmanlı'nın önce ferdi sonra da topyekûn anlayışla yaptığı bu mücadele unutulmamalı ki, General Towsend gibi efsaneleşmiş bir İngiliz generalinin ordusuyla teslim oluşuna da zemin hazırlayacaktı.

Lawrence Li İntelligence Service, bunu ne kadar dikkate alıyorsa, Wassmus'lu Alman ve Enver Paşa riyasetindeki Osmanlı teşkilatı da aynı şekilde düşünüyordu.

Birinci Dünya Savaşı, galiplerin elde ettikleri ganimet içinde büyük bir deneyim ve önemli bir yer tutacaktı. İttifak Devletlerinin ikinci planı olan, Osmanlıyı yok etmek ve Anadolu paylaşımını gerçekleştirmek gündeme geldiğinde, İttifak Devletleri geçmişten ders çıkarmalıydı. İngiliz servisi böyle diyor ve savaş bakanlığı da bunu dosyalarda bırakmayıp işleme koyuyordu.

Diyordu ki servis:

"İstanbul'dan yayılan kıvılcımı, Anadolu'ya sirayet etmesi mukadder olan bu hürriyet ateşini, büyümeden söndürmek ana amaç olmalı."

İngiltere bu amaç için düğmeye hemen basmıştı. Fransa zaten bunu çoktan benimsemişti.

Ana hatlarıyla, bu amaç için silahlı ve silahsız her türlü mücadele verilecekti. Sınırları yeniden düzenlemeye ilişkin çabalarda, Anadolu'daki iç isyanlar silah ve para gücü ile destekleniyordu.

Gereğinde İngiliz ordusundan Binbaşı Noel bile dağlara çıkıp etnik grupları isyana davet ediyordu.

Bağımsızlık savaşı verenler hem silahtan hem de kuvvet teşkilinden mahrum bırakılmıştı. İşgale sessiz kalan İstanbul hükümeti protestosunu şifahi ve yazılı teessür ifadesinden öteye geçiremiyor ve fiili bir çatışmadan kaçınıyordu. Bu yüzden polis, jandarma ve askerin silahtan arındırılmasına karşı çıkamamış ve sadece bir İstanbul hükümeti olmaktan öteye geçememişti.

Mücadeleyi ülkenin tüm topraklarında sürdürmeye kararlı olanlar, Anadolu'ya silah, cephane ve direnişçi kaçırarak mücadele alanını genişletiyorlardı.

İşgal kuvvetleri Osmanlı Devleti'ni hedef alan ve Ortadoğu'dan başlayan fiili müdahalelerini Türkiye topraklarına yönlendirmiş, sıra ekonomik ve siyasal yerleşim programının uygulanmasına gelmişti.

Gözetim altındaki kurumlar sadece ordu ve güvenlik güçleri değildi. Demir ve deniz yolları dahil olmak üzere ulaşım tamamen denetim altına alınmıştı. Silahtan arındırılmış bir kısım asker, işgalciler karşısında "esas duruş"ta emir almaya devam ediyordu.

Ama ne var ki bazıları işgal kumandanlığından değil milletten aldığı "emir"leri ifa edecekti.

Onlar İstanbul hükümetinden emir almayanlardı ve giderek Anadolu için Heyet-i Temsiliye'nin öngördüğü şekilde savaş için "mevzi" alacaklardı.

Hapiste Hükümlü, Cephede Yükümlü Oldular

Çok uzun ve belki de aşılmaz bir yolun "gönüllü"leri olmuşlardı onlar. Kimi, sayısız savaş görmüş üst rütbeli subaydı. Aile efradını millete emanet etmiş bu apoletlilerin yanında ayağına giyecek çorap ve çarıktan mahrum, sıraya giymeyi, mevzi almayı hatta silah tutmayı yeni öğrenecek siviller de vardı.

Ne kadar iyi asker oldukları tartışılırdı.

Ama yurtseverlikleri asla...

Makama tekmeyi, düşmana tekmeden ayırmayan onlardı. Savaşa savaşa delik deşik olmuş kaputunu dolaptan, paslanmış kılıcını duvardan indiren yine onlardı.

Kimi dağdan, kimi hapishaneden geliyordu. Bağımsızlık yolunda çoktan beraat etmişlerdi ve bu yolda artık "hükümlü" değildiler. Sorulsa "Evet yükümlüyüz" diyecekler ve ekleyeceklerdi:

"Vatanı kurtarmakla yükümlü olmanın tam zamanıdır."

16 Mart 1920'de, zaman varmadan öğleye gelmişti telgraf:

"Mızıka Karakolunu bastı İngilizler.

Stop.

İstanbul'u işgal ediyorlar...

Stop.

Manastırlı Hamdi..."

Sonra Trak, Trak, Trak...

Telgrafçı Hamdi Bey, işgali, ölümüne çektiği telgrafla bildiriyor,

"Stop... Stop..." dediğinde ise konuşma sırası yurtseverlere geliyordu.

İsyanın Sesini Duymak

İstanbul'da sadece düşman çizmeleri gezmiyordu. Korkaklar ve cesurlar, haysiyetliler ve haysiyetsizler, padişahçılar ve milliciler, işbirlikçiler ve yurtseverler aynı topraklar üzerinde yaşıyorlardı. Erdemli olmayı, onursuz yaşamaya, tek bayrak altında toplanmayı çok bayrağın gölgesine tercih edenler de vardı.

Buna rağmen bir bir yükselecekti isyanın sesi. Kulakları gerçeğe kapalı olanların bile duyabileceği bu büyük haykırış, kitlesel bütünlük kazanıp, dalga dalga büyümüştü. Onların inancı büyüdükçe, işgalcilerin yüreği küçülecekti.

Kapandığı sanılan "kara kaplı " tarih defteri yepyeni sayfalarla tekrar açılıyordu.

Sadece İstanbul değil, bağımsızlık mücadelesinin öngördüğü topraklar gereğinde kanla sulanacak; istiklal, bire bin verecek kadar yeşerecekti.

Aç veya tok... Uzun veya kısa... Asker veya sivil... Kadın veya erkek, hatta çocuktular. Birdiler, bin oldular. Sonra on bin, yüz bin...

Sayıları hesaba gelmezdi, çünkü topyekûn oldular.

Kimdi onlar?

Diyelim ki, Mustafa Kemal ve arkadaşları... Ya da Boyun eğmemiş ama boynu vurulmuş birileri. Gökçen ya da Yörük Ali Efeler.

Düşman elinin kadınlara uzanmasını millet namusu addederek tetiği çekenleri, yani Sütçü İmamı veya Sivaslı Polis Cemil Efendi'yi daha iyi anlatabilmek için geriye gitmek gerekiyor.

Hapishaneler Şehri

İstiklal yolunda çeşitli hapishanelerde özellikle Guyan Adası'nda prangalı bir hayat yaşayan Sivaslı direnişçinin 'hayat-ı esareti'ni okumadan önce olup biteni hatırlamakta yarar görüyoruz.

Şimdi adına "mütareke" denilen milletin o acı esaret belgesinin imzalandığı dönemin ardından nelerin yaşandığına bakalım.

Harb-i Umumi'nin yani Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ile yayın organlarının ortaya koyduğu tablo karanlıktı. Haberler, makaleler hem dünü anlatıyor hem de umutsuz yarınları dikkate sunuyordu.

Akşam gazetesi 2 Eylül 1919'da sosyal hayatın gidişatına, şu satırlarla temas edecekti:

"Bu memlekette pahalılık, harbin sebep olduğu pahalılık, hudutları çoktan aşmıştır. Buradaki pahalılık tamamı ile ihtikârın, tedbirsizliğin, beceriksizliğin ve kontrolsüzlüğün eseridir.

Mütareke üzerine hariçten buraya mal celbeden ecnebi tacirler, ihtikâr için meydanı boş görerek, fiyatları indirmeyi bir zaaf olarak telakki etmektedirler. Harbin yetiştirdiği zenginlerin arkasından, mütarekenin yetiştirdiği zenginler geldi."

Düşmanın açtığı yaralar işgalle birlikte büyüyor ve ortaya tedavisi güç bir de sosyal hastalık çıkıyordu. Gazeteler İstanbul'daki bu havayı umutsuz bir biçimde yansıtıyordu:

"İstanbul'da hayat herkes için tahammülfersa olmuş, yani kimsenin tahammülü kalmamıştı. Memur sınıfı sefil bir surette geçinemiyor. Anadolu halkı ise ihtiyacı olan zaruri maddeyi aracı eller vasıtasıyla bizden birkaç misli daha pahalıya satın alıyor. Verem artıyor, açlık artıyor."

Mandacılar harekete geçmiş, Yahya Kemal gibi edebiyatçılar bile şiirlerine bir süre ara vererek mısra yerine sert nesirleri seçmişti. O dönemin *Zaman* gazetesinin ser muharriri yani başyazarı olan Yahya Kemal, mandacılara bir misalle karşılık veriyor ve diyordu ki:

"Bu şehre girmek için Fatih'in her topuna doksan manda koştuk. Şimdi koca saltanatı bir mandaya değişmeyeceğiz."

Ve değişmeyeceklerdi.

Protesto mitingleri bütün İstanbul'u kaplıyor, Üsküdar Doğancılar'dan Sultanahmet'e kadar işgalin karşı çıkışına on binlerce insan katılıyordu.

Halide Edip Adıvar ve diğerleri isyanın çiçeklerini yeşertmeye başlamıştı. Sonra Türk kadınlarına sarkıntılık yapanları hedef alan Polis Cemil Bey ve diğerleri ortaya çıkacaktı.

İstanbul'da gizli teşkilatlar faaliyete geçmiş ve mücadele yeraltından yeşertilmeye başlanmıştı. İstiklalin ne olduğu, vatanın nasıl kurtarılacağı anlatılıyor ve yüzkarası işgaller dile getiriliyordu.

Karalar Bağlamış Millet

19 Mayıs 1919'da Fatih'te yapılan büyük mitinge 50 bin kişi katılacaktı. Türk bayrakları matem işaretinin simgesi olarak siyaha bürünmüştü. Karalar bağlamış milletin efradı "kara yazgı"nın değişimi için bir araya gelmişti. Siyahlara bürünmüş kadınlar çoğunluktaydı.

Halide Edip (Adıvar) Hanım bu muhteşem topluluğa hitap etme gücüne sahipti. Onları etkilemek amacıyla yeni sözcüklerle haykırmak ihtiyacını duymayacaktı. Çünkü siyahlara bürünmüş binler tepki göstermek için etkiye ihtiyaç duymuyordu:

"Gece karalık bir gece. Ama insan hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp, parıldayan bir sabah yaratacağız. Bugün elimizde top, tüfek, cephane yok. Fakat ondan büyük ondan güçlü bir silahımız var: Hak ve Tanrı..."

Sonra gür bir erkek sesi haykıracaktı:

"Biz kendi yurdumuzda hiçbir milletin bize hâkim, bize efendi olarak yaşamasına müsaade edemeyiz."

20 Mayıs 1919 da Üsküdar Doğancılar Mitingi'ne 30 bin kişi katılıyor ve aynı gün başka bir katılımın kuruluş dilekçesi Dahiliye Nezareti'ne veriliyordu. İngiliz yanlıları 20 Mayıs'ta İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde birleşmişti.[3]

---

3 Cengiz Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

Ölmeye Yemin Etmek

Doğancılar Mitingi'ne yer veren gazeteler, Talat Bey'in konuşmasının başında şehitleri andığını ve dünyada galip veya mağlup kimsenin kalmayacağını, baki kalanın hak ve adalet olduğunu anlattığını yazmışlardı.

Doktor Ferruh Niyazi Bey, "tarihte hiçbir milletin idam edildiği vaki değildir. Ölenler bile dirilirken yaşamakta bulunan bir millet hiçbir zaman ölmeyecektir Hakkımız gasp edilecek olursa çocuğumuzla, kadınımızla erkeğimizle hepimiz öleceğiz" diyerek hürriyetin bedelini de ortaya koymuştu.

Mazhar Bey Üsküdar Lisesi öğrencisiydi. O da ölmeye şöyle yemin edecekti:

"Elimizde top yok, tüfek yok, silah yok... Hiçbir şey yok. Fakat bunların hepsinden kıymetli yüreğimiz var. Milletin kanı kaynıyor. Yüreği her zaman vuruyor. Biz yaşamak için daima hazırız ve yaşamak için de ölmeye hazırız."

Asri Türk Kadını Cemiyeti adına konuşan bir kadın diyordu ki:

> "İşte hayatı, ruhu Türk olan İzmir'i bugün Yunanlılar aldılar. Belki de yarında göğsümüzden bir şeyi kalbimizden bir hayatı koparır gibi Konya'mızı, Bursa'mızı hatta bütün güzellikleriyle İstanbul'umuzu isteyecekler. O zaman kalbimize zehirli tırnaklarını geçirip, her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu ezici kuvvetler karşısında gene böyle sessiz ve boynu eğik mi yaşayacağız? Hayır, hayır... Biz kadınlar bu hak savaşında en önde olacağız."[4]

Kasaplar ve Kurbanlar

22 Mayıs 1919: Coşkuyu ve mücadeleyi haykıran kalabalık bu defa Kadıköy'de Belediyenin önünde toplanmıştı. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu.

4 *1900 Yılından 1990'a 20. Yüzyıl Ansiklopedisi*, c.1, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1990.

İlk konuşmayı yapan gazeteci Fahrettin Bey, söze Avrupa'yı işaret ederek başlamış ve Paris'te toplanan Avrupa ülkelerini "kasap", ülkeyi de "kurban" olarak nitelemişti. "Bizim Avrupa'ya artık güvenimiz yoktur" deyişine üstleri yağmur, gözleri yaşla ıslanan binler aynı seste birleşmişti:

"Kahrolacaklar!"

En belirgin renk siyah olmuştu ve siyah, bu meydanda da matemi simgeliyordu. Siyah bayrakla kaplı Belediye balkonundaki şair Hüseyin Suat Bey, "Türkler birleşiniz" diyor ve yolu gösteriyordu:

"Aranızdaki fikri geçimsizliği bırakın. Birbirinizle ve kendinizle barışık olun. Eksilmeyin çoğalın."

Vermeyiz İzmir'i Billâh

Sözü işgallere ve İzmir'e getirdiğinde son şiirinin mısralarını okuyacaktı. Şair mısralarına geçiyor ve binler tekrar ediyordu:

"Azmimiz öyle metindir billâh
Vermeyiz İzmir'i Allah Allah
Öldürün cümlemizi, sonra salın
Çiğneyin naaşımızı öyle alın"

"Heyecanımız ve kanımız söndürülse bile göğsümüzde milliyetten yapılmış bir kalp var ki onda, bir yabancının, bir düşmanın ne ihtirası ne de korkusu yaşar. Onun göklerini kaplayacak ancak istiklal havasıdır. Ben kendim, hürriyeti kaybedilmiş bir milletin kızı olarak istiklalime nasıl kavuşacağımı söyleyeyim. Oğlum bana 'ben kimim' diye ilk sorduğu gün, ona 'göklerden haykıran bir melek gibi büyük olan bir milletin ferdisin' diyeceğim. Vatan bugün için senden düşünmek, yarın için de mücadele bekliyor."

Tam İstiklal İstiyoruz

Münevver Saime Hanım "söylediklerim ve söyleyeceklerim genç bir kızın feryadıdır" diyor ve dikkatleri başka tarafa çeken konuşmasına geçiyordu:

"Her Türk'ün söylemek istediği fakat niçin bilmem yüksek sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben açıkça söylemek isterim. Evet, açık söylüyorum kardeşlerim. Aldatıcı kaynakların yaydıkları haberlere inanmayın. Olup bitene karşın isyan etmeyecek bir Türk kalbi de tanımıyorum.

Efendiler çok iş görmek zamanı gelmiştir. Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılmış hak, hıçkırıklarımızı dinleyecek kalp yoktur."

Münevver Saime Hanım'ın o sıralarda geliştirilen İngiliz mandası lehindeki görüşlere atıfta bulunmuş ve *Alemdar* ile *Sabah*'ın bu tür destekleyici yazılarına *İstiklal* gazetesinin şiddetle karşı çıkışını topluluğa hatırlatma gereğini duymuştu.

İstiklal gazetesi demişti ki: "Evet istiklal istiyoruz ama tam bir istiklal istiyoruz."

Kimse başka bir devletin himayesinde istiklal istemiyordu. Tam bağımsız bir Türkiye'nin oluşumu sesli hale gelmişti tıbbiyeli öğrencilerden Memduh Necdet'ten sonra konuşan Ahmet Kemal Bey'in son sözü hafızalara kazınacaktı:

"Taş taş üstüne koyarsam, lanet olsun ceddime..."

Yüz Binlerin Öfkesi

23 Mayıs 1919: Bu günü yaşayanlar, Sultan Ahmet meydanında toplanan kalabalığın yüz binin üstünde olduğunu söyleyeceklerdi.

Derneklere, siyasi partilerle okullar da eklenmiş ve topluluk çeşitli yaş gruplarından oluşmuştu. Topluluk ayrı düşünceleri değil, aynı anlayışı pekiştiren görünümdeydi.

Sultanahmet Camisinin önüne bir kürsü konulmuştu ve kürsü siyah bir örtü ile kaplıydı.

Ellerde pankartlar yükseliyor, bağımsızlığın ne kadar elzem olduğunu on binler haykırıyordu. Bunun su ve ekmek kadar aziz olduğunu ifade eden dövizler de bu haykırışla yükseliyordu.

Kürsünün ön tarafına bir de Wilson'un prensiplerinin yer aldığı Türkleri ilgilendiren 12 madde siyah bir çerçeve ile takdim ediliyordu.[5]

İhtilal Gözlü Kadının Bakışı

Kürsüye çıkanlar arasında şairler de vardı.

Mehmet Emin (Yurdakul) Bey, "Bu günler görmeyecek kadar kör, bu hüzünlü sesleri duymayacak kadar kulaklarım işitmeseydi" diyor ve ekliyordu: "Sokak sokak dilenseydim de milletimin kulağını parçalayan bu felaket seslerini işitmeseydim, bu kara günleri görmeseydim."

"Keşke" diyordu, "Yaşamasaydım."

Ve sonra konuşmasını şiddetlendirecekti: "Hayır yaşamalıyım, yaşamalıyız. Bu zulüm ve vahşetin niçin yapıldığını sormalıyız. İzmir, altı yüzyıldan beri, ezan seslerini 40 ulu caminin beyaz minarelerinde, yedi gökte dalgalandıran bir Müslüman memleketidir."

Meydanlar artık herkesin ve dolayısıyla Halide Edip Hanımındır... Konuşmasına "kardeşlerim, evlatlarım" diye başlayacaktır. Sanki romanlarındaki Türkiye'ye yeni sayfalar açmaya başlamıştır:

"Ruhu göklerde olan yedi yüz yıllık şanlı tarihimiz bu minarelerden bugün Osmanlı tarihinin dramını seyrediyor. Bu büyük tarihi meydanda zafer alayları düzenleyen atalarımızın ruhu bizi seyrediyor. Dünyanın öbür ucuna at süren Müslüman tarihinin mutsuz bir kızıyım. Bugün de dünkü kadar kahraman ve talihsiz Türk milletinin bir anasıyım.

Millet adına atalarımızın bizi seyreden ruhlarına yemin ediyorum; bugün kolları kesilmiş olan Türk'ün kalbi, eski cesaret ve gücünü kaybetmemiştir.

---

5 Wilson Prensipleri Cemiyeti yaygın bir çalışma içine girmiş ve propaganda ile taraftar sayısını artırmak yoluna gitmişti. *Söz* gazetesi bu önemli meseleyi bir şikâyetle dile getirmiş ve "Gazetemize haber verildiğine göre bazı kişiler kapı kapı dolaşarak ecnebi mandası hakkında oy toplamaktadır. Bunlar emeklilere şu kadar maaş verilecek, menfaatleriniz şöyle sağlanacak gibilerinden vaatlerde bulunmaktadır. Meseleyi Dahiliye Nazırı Beyefendinin dikkatlerine celp ederiz" diye yazmıştır.

Yemin ediyorum ki Osmanlı sancağına ve tarihine hıyanet etmeyeceğim.

Kardeşlerim, evlatlarım Osmanlı toprağında böyle büyük, böyle tarihi bir gün belki bir daha görmeyeceğiz. Evlatlarım, öyle bir gün olur da bir daha toplanamazsak, içimizde ölenler olursa İstiklal bayrağı ile mezarı üzerine geliniz.

Benimle beraber yemin ediniz, Türkiye'nin istiklal ve diğer haklarını alıncaya kadar hiçbir korku, hiçbir güçlükten kaçmayacağım."

Vallahi, Vallahi İhanet Etmeyeceğiz

Kalabalık Halide Edip'in sözlerini tekrarlamakta ve "vallahi" sesleri ortalığı çınlatmaktadır. Ve ihtilal gözlü kadın, baş kaldırmanın yeminini şöyle ettirmektedir:

"Yedi yüz yılın tarihine ağlayan minareler altında yemin ediniz, bayrağımıza, atalarımıza, namusumuza ihanet etmeyeceğiz, bu uğurda can vermekten çekinmeyeceğiz."[6]

Asker ve milis, şehit ve gazi...

Aynı yolun yolcusu olmuşlardı.

Onların arşa yakınlığı merminin namluya yakınlığı ile eşitti.

Bir çift postal, belki altı delik...

Bir tayın torbası, belki içi boş... Bir tüfek, belki mermisi yok...

Var olan sadece cesaretleriydi.

Esaretin Altın Zinciri

Şehir büyüktü.

İyi ile kötüyü, yiğitle haini kucaklayan şehir olmuştu İstanbul...

Halide Hanım da oradaydı, Münevver Hanım da...

Kollarından altın bilezikler taşan koketler ile boynuna esaretin zincirini takan madamlar da şehri paylaşıyordu.

---

6 *İstiklal Savaşı Gazetesi*, haz. Ömer Sami Coşar, Milliyet Yayınları.

Pera'nın mavi-beyaza büründüğü yıllarda, işgal bayraklarının gölgesinde olanlar da az değildi.

General D'esperey İstanbul'a gelişinin parlak törenlerle kutlanmasını istiyordu.

Doğu Orduları Kumandanı olarak İstanbul hükümetinin karşılama töreninden memnun kalmamıştı Sadrazam adına Fahrettin Bey, Hariciye adına Galip Kemali Bey karşılamaya memur edilmişti.

Muzaffer edalı kumandanı getiren gemi Kabataş açıklarına demir atmış, İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinden bölükleri, sarayın tayin ettiği askerler selamlamıştı. General rıhtıma çıkacak ve selam duranlara "merhaba" diyecekti.

İstanbul'a gelişlerinde karşılamayı beğenmemiş ve törenin tekrarını emretmişti.

Üç hafta sonra tüm hazırlıkların tamamlanacak ve Sirkeci'ye trenle gelecekti. İstanbul'a ikinci defa giriyor ve işgalin "muzaffer kumandanı" oluyordu.

Ortada bir "zafer" yoktu ama "muzaffer" vardı.

Kumandan memnundu.

Bayrağımız Dalgalanmıyordu, Çünkü Mahzundu

Sirkeci garından Beyoğlu'ndaki elçiliklere kadar uzanan caddenin iki tarafını işgal askerleri kaplamıştı. Beyoğlu'nda rengârenk işgal bayrakları dalgalanıyordu.

Türk bayrakları mahzundu ve dalgalanmıyordu. İkiye katlanıp kaldırılmışlardı.

İhsan Pere, İstanbul'un resmen işgali sırasında İstanbul Merkez Telgrafhanesi başmüdürüydü.

Anılarında o günlerdeki faaliyetlerini anılarında şöyle anlatacaktı:

"Aynı günün sabahı nöbetten çıkmaya hazırlanıyordum. Telefonum acı acı çalmaya başladı.

Harbiye Nezareti Telgrafhanesi memuru, Şehzadebaşı Mızıka Karakolu'ndaki bizim askerlerle işgal kuvvetleri arasındaki mü-

sademeyi haber veriyordu. Telefonu kapatır kapatmaz Beyoğlu Telgrafhanesi telefon etti.

Tophane'den aldıkları malumata atfen İngilizlerin karaya asker çıkardığını, Tophane merkezini işgal ettikten sonra Beyoğlu cihetine doğru ilerlediklerini söylediler. Bu suretle topladığım haberleri Manastırlı Hamdi'ye bildirerek vaziyetten hemen Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etmesini emrettim.

Bu ve bunu takip eden telefondan aldığım haberleri saniye saniyesine Hamdi'ye bildiriyordum. O da hemen Ankara'ya ulaştırıyordu.

Aynı gün İstanbul merkezi de işgal edilerek muhabereye sansür konuldu ve Anadolu ile muhabere yasak edildi. Bu irtibatın kesilmesindeki mahzurları biliyordum.

Bu nedenle kendi şahsi teşebbüsüm ve arkadaşlarımın da katkısıyla kendi evimde gizli telgraf muhaberesini Milli Mücadele'miz zaferle neticelenene kadar idame ettirdim."

Bu günlerde hem sevinci hem de korkuyu birden yaşamıştı:

"Her an takip altındaydık. Size beni sevindiren bir olayı anlatayım. Sakarya Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği sıralarda bir sabah her tarafın Yunan bayrakları ile donatıldığını gördüm.

Beyoğlu gazeteleri de ikinci baskı yapmışlar, Mustafa Kemal'in esir edildiğini yazmışlardı. Beynimden vurulmuşa döndüm. Ne yapacağımı düşünürken kapı açıldı ve içeri Topkapılı Mehmet Bey girdi.

Getirdiği bir şifreyi hemen Ankara'ya iletmemi istedi. Ancak gündüz böyle bir şeye teşebbüs etmek ölümü göze almaktı.

Ancak gece yarısından sonra Ankara ile haberleşebiliyorduk. Bunu söylediğimde Mehmet Bey bana bu şifre çok mühim. Fevzi Paşa Hazretleri bu uğurda nefsinizi feda etmekten çekinmeyeceğini yazıyor, diye cevap verdi."

Atatürk İşgali Haber Aldığında

İşgal çizmeleri, işgal süngüleri ile milletin bağrını hedef aldığında düşmüşlerdi bir bir.

Ama yerlerini bin, bin alacak olan yurtseverler olacaktı.

16 Mart 1919 günü saat 10.00'da İstanbul'dan Atatürk'e telgraflar gelmeye başlamıştı. İlk telgraf Mızıka Karakolu'nun baskını ile ilgiliydi. Ardından ikinci telgrafı da çekmişti:

"Bizim en emniyetli bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil herkes söylüyor. Şimdi Harbiye'nin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu Telgrafhanesi'nin yönünde İngiliz askeri olduğunu, fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyeceği meçhuldür."

Telgraflar ardı ardına gönderiliyordu. Telgraf memuru Ali Bey:

"İngilizlerin sabahki baskınında altı kişi şehit edildi ve on beş kişi de yaralandı. Şimdi İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi işte İngiliz askerleri Nezarete giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes, İngiliz buradadır" diyebilmiş, telgrafhane susmuştu.

Ardından Manastırlı Hamdi'nin haberi duyulacaktı:

"Paşa Hazretleri! Harbiye Telgrafhanesi'ni de İngiliz bahriye askeri işgal edip teli katettiği gibi bir taraftan Tophane'yi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker ihraç olunuyor. Vaziyet vahamet kesbediyor[7], efendim. Sabahki müsademede altı şehit on beş mecruhumuz var. Paşa Hazretleri, emri devletlerine muntazırım."

Mustafa Kemal Paşa telgrafların ardından özel kalem müdürü Hayati Bey'e notlarını yazdırıyor ve ilk telgrafını kumandanlara gönderiyordu:

> "Bu sabah (16.3.36) İngilizlerin Şehzadebaşı'ndaki karakolu askerimiz uykuda iken basarak altı kişiyi şehit ettikten ve on beş kadarını da yaraladıktan sonra karakolu ve bir taraftan da Harbiye Nezareti'ni ve Tophane'yi ve Harbiye Telgrafhanesi'ni işgal ettikleri bildirildi. Bu harekâtı yapan rıhtıma yanaşan İngiliz zırhlıları bahriye efradıdır. İstanbul'da fevkalade bir halin cereyan etmekte olduğu anlaşılıyor. Vaziyet heyetimizce takip edilmektedir. İstanbul ile muhabere ve münasebette müteyakkız bulunulması arz olunur."[8]

---

7 Kesbetme: Kazanma. (Y.N.)

8 Sabahattin Selek, *Milli Mücadele/Ulusal Kurtuluş Savaşı*, c.2, Milliyet Yayınları.

Mustafa Kemal

Telgraflar, telgrafları takip edecek ve işgalcilere karşı fikri ve fiili "ayak"lanma başlayacaktır.

Takım teşkil edilmiştir.

Apoletliler de, ayak takımı da aynı saftadır.

Çünkü ayaklar yürümeye ve de koşmaya yarayacaktır.

Hem Asılırlar Hem Asarlar

Pek süslü beyaz bir atın üstünde mağrur ve ihtişam içindeydi. Atın dizginlerini iki müstemleke askeri tutmuştu. Biri Faslı, diğeri Cezayirliydi ve Müslüman bir ülkeyi Hıristiyanlar çiğniyorlardı.

General, elindeki kırbacı azametle sallıyordu. O gün hiçbir Türk'ün sırtına inmemişti bu kırbaç. Ama daha sonra bütün millete vuracaktı.

Beyoğlu Tünel'de Foto Süreyya'nın önünde duran adam, boşuna arıyordu. Tünel başından Taksim'e kadar tek bir bayrak, tek bir Türkçe yazı görememişti. Cadde-i Kebir henüz "istiklal"ini ilan etmek ve İstiklal Caddesi olmaktan çok uzaktı.

Sonra haykırdı: "Bu günleri unutursak bizi asmalı."

Haykıran Süleyman'dı (Nazif). Ama bir bir geliyorlardı.

Ali, Ahmet, Mehmet, Hüseyin ve diğerleri geliyorlardı.

Asılmaya ve asmaya...

İşgalcilerin Generali Harrington

"1920 kışı ve 1921 baharı sıralarında İstanbul'da vaziyete hâkim olmaya başladık. Fakat Türk ordusu kuvvetçe ve teşkilat itibariyle düzeldikçe Yunan ordusunu Anadolu'dan kovmaya, müttefikleri İstanbul'dan çıkarmaya çalışacaklarını anladım.

Başlarında Mustafa Kemal Paşa vardı ve bu kuvvetler hiçbir zaman ciddiye alınmıyordu. Ciddi harekât için Yunan ordusunun liyakatine tam güvenim yoktu.

Fikrime göre, İngiliz kuvvetleri kendi iradesini kabul ettirmeye muktedir değildi. Bu fikrimi hiçbir zaman değiştirmedim. Onun

için sırf askeri sebeplere dayanarak, İngiliz kıtalarının İstanbul'dan alınmasını tavsiye ediyordum."

Milli Kuvvetler giderek güç kazanıyor ve her geçen gün yeni mevziler kazanıyordu. Bu büyüme tabi ki, karşı taraftaki küçülme ile çok alakalıydı. Generale göre Yunan askeri iyiydi ama emir komuta zincirinde büyük zaaf vardı. Bu durum Venizelos'un iktidardan düşmesinden sonra daha belirginleşmişti. Yunan yüksek kumanda heyeti ve kurmayları gerekli tecrübeden yoksundu. Nitekim 1922 senesinin son aylarında General Harrington'un da öne sürdüğü görüşlerin doğruluğu ortaya çıkacaktı. İngilizler Yunanlıların yetkin kumanda heyetine sahip olmadıklarını Eskişehir ve Afyon cephesinden misaller vererek açıklamıştı:

"Eskişehir'in işgalini hedef tutan harekâtın suya düşmesinden sonra bu şehir ve Afyonkarahisar, daha sonra iyi icra edilen bir taarruz neticesinde işgal edilmişti. Ondan sonra Yunan ordusu Ankara'nın işgalini hedef tutan yeni harekâta başladı. Bu planın başarıya ulaşması için tecrübeli kumanda kurulu gerekti. Fikrimce Ankara'ya karşı harekât kararı ciddi bir hata idi. Çünkü Ankara'nın işgali bile Türk ordusunun savaş meydanında mağlubiyetini temin edemezdi. Diğer taraftan merkezinden bu kadar uzaklaşmış bir ordunun iaşe ve donatımı meselesi zor olacaktı.

Türk ordusu daha itaatkârdı ve tabii ki, daha çok inançlıydı. İşgalcilerin çoğu, niçin evlerinden barklarından uzak olduklarına cevap arıyorlardı. İşgale uğrayanlar ise topraklarını neden savunmak gerektiğinin sorumluluğunu idrak edebilmiş değillerdi. "

Savaşta Omuz Omuza

Onca yokluğu nasıl aşmışlardı?

Tekâlifi Milliye Kanunu çıkarılmış ve milletten milli mücadele için telinden ipine kadar ne varsa istenmişti. Ama her şey bununla bitmiyordu.[9]

---

9 Serpil Sürmeli, *Milli Mücadelede Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

Çeşitli kaynakların harekete geçirilmesi gerekiyor ve mütareke ile el konulan ve yavaş yavaş Anadolu'ya kaçırılan silahların kama ve benzeri parçalarının yapılması gerekiyordu.

Sorunlar bununla da bitmeyecekti. Bunların kilometrelerce dağ bayır aşılarak birliklere sevki hem insan hem de araç lüzumunu ortaya koyacaktı.

Erzurum Kongresinden sonra Mustafa Kemal Paşa boş piyade kovanlarının doldurulması yönünde bir emirname yayımlayıp, cephane ihtiyacının ne denli büyük olduğunu açıklamıştı.

Topçu Binbaşı Latif ve Nedim Beylerin teşebbüsü ile Eskişehir Demiryolu atölyesinde ustalar Temmuz 1920'den itibaren top onarımına başlamıştı

Binbaşı Hüsrev, Yüzbaşı Mehmet Nuri, Mülazım Halil Rıfat, Ustabaşı Ahmet, Ali Tunalı ilk imalatları gerçekleştirmişlerdi.

Boş fişek kovanlarının doldurulmasını temin edecek aparatlar ile dürbün aksamları İstanbul Tophane Fabrikası'ndan Ahmet Usta ve Kemahlı Ali tarafından kaçırılmıştı.

Gizli direniş örgütlerinden Felah Grubu ise Anadolu'ya sadece silah ve cephane temin etmiyor, silah onarım ustalarını da Anadolu'ya kaçırıyordu.

İşçiler ve Ustalar Anadolu Yolunda

Top onarım uzmanları Yüzbaşı Hasan, nişangâhçı İbrahim, kazancı ustası Ahmet, tornacı Fazlı Bey ve topçu Nazım gibi isimler Anadolu'ya sevk edilmişti. Keskin Fişek Fabrikası harekete geçirilmiş Hasan Muslihittin, Yüzbaşı Seyfi ve Yüzbaşı Hilmi Topçu mühimmatın tamir ve ıslahında 1921 Şubat'ından itibaren etkin rol almışlardı. Bunun dışında Ankara tamirhanesi istasyon civarında sanayi, Binbaşı Hüsrev Bey ve üsteğmen Halil Rıfat tarafından kurulmuş ve yine Felah Grubu tarafından teknisyen ve ustalar İstanbul'dan gizlice gönderilmişti.

Top kamaları ise bu bölümün en önemli yanını teşkil etmişti. Ama sonuçta bu da başarılacaktı. Topların sökülen kama ve

nişangâhları için gerekli blok demir ve tahta kalıplar için büyük gayret gösterilmişti.

Denizli cephesinde ceviz kütükler aranıyor, tabur marangozu Aziz Bey'in yaptığı kalıp üzerinden döküm işine girişiliyordu. Ve dökümler için gerekli madenler için Ege havalisinden terazi dirhemleri, nargile başlıkları, maşalar, pirinç mangallar toplanıyor, Egeli tüccarlar da gerekli eğe ve zımparayı bedelsiz Denizli'ye gönderiyordu.

Kamalar döküldükten sonra torna işlemleri başlıyor ve yapımı ortalama 45 gün sürüyordu. Kamalar topa yerleştirildikten sonra Denizli kışlasına getirilmiş ve topçu Albay Tevfik Bey nezaretinde ilk mermi atılmıştı.

Pencere Demirinden Süngü Yapmak

Tecrübe olumlu sonuç verdikten sonra üretim genişleyecek ve yerli süngü yapımına da başlanacaktı. Kastamonulu Sanat Okulu öğrencileri evlerin pencerelerinden sökülen demirlerle süngü imalatına geçmişlerdi.

Büyük çaptaki destekler yani mücadele için gerekli olan araç ve gereçler için harekete geçen tüccarlar arasında Hızır Bey, Başan Reis, İnebolulu Arif Bey, Antalyalı Penahi Efendi, Süleyman ve Rıfkı Beyler ve Paris'teki Ferit Bey bu ihtiyaçların bir kısmını karşılamıştı. Erzurumlu Nafiz Kotanlı da Milli Mücadele emrine iki uçak armağan edecekti.

Silahlar, cephaneler ve diğer malzemeler geldikçe geliyordu. Bunların koordineli olarak gönderilmesi için harekete geçilmiş başta İnebolu'nun yurtsever halkı hiçbir bedel istemeden İstanbul'dan gelen iki bin sandık top ve cephanenin bozuk hava şartlarına rağmen boşaltılması ve sevk edilmesi için gönüllü olmuştu.

Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü emrindeki binek araçlarında sıkıntı vardı ve toplam 16 taşıma aracı 30 tonluk kapasitesi ile çalışıyor, nakliyat da menzil müfettişlikleri ile sağlanıyordu.

Araç bulunamazsa araçların yerini insanlar alacaktı. Kadınlar, yaşlılar hatta çocuklar... Sırtlarında ordunun beklediği araç ve gereci taşıyorlardı.

Elden ele, yürekten yüreğe...

Atatürk 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkarak Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştı. Milli Mücadele ruhu, Amasya, Erzurum ve Sivas kongrelerinde milletle bütünleşecekti. Doğuda İngilizler, Ruslar ve Ermeniler, güneyde ise Fransızlar ve İtalyanlar, Ege ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ise Yunanlılar vardı. Kongrelerle Milli Mücadele'nin siyasi birleşimi sağlanıyor ve sıra silahlı mücadeleye geliyordu.

Sütçü ve İmam... Üstüne Üstlük Yiğit Bir Adam

31 Ekim 1919'da Maraş'ta Sütçü İmam, direnişin sembolü oluyor ve ardından yani 28 Kasım'da Maraş'ın topyekûn başkaldırısı başlıyordu.

Asker ve milis, şehit ve gazi,

Aynı yolun yolcusu olmuşlardı.

Künyeleri olanlar ve bilinmeyenler... Asker veya Milis, siper tellerine takılıp şehit düştüklerinde asla eğilmemişlerdi.

Topraklarında bin dönüm cesaret biçmiş ama tek santim vermemişlerdi

Silah arkadaşları ve tarih şahitti.

Deniyordu ki, "İnanılmaz bir ölüm tablosu çizilmişti sanki..."

Yığın yığın üst üste şehit düşerken bile son anda bedenleriyle siper tahkimatı yaptıkları akla gelebilirdi.

Ha kum torbası, ha delik deşik olmuş bir beden...

Üst üste yığıldıklarında bile aşılmaz bir siperdi onlar.

Diri de olsalar, ceset de olsalar savaşıyorlardı.

Onların savaş ve ölüm anlayışı, başkalarından farklı olacaktı.

Sütçü İmam Kahramanmaraş'ın Uzunoluk Semti'nde süt satarak geçimini sağladığından Sütçü İmam (1871-1922) lakabı ile tanınırdı.

31 Ekim 1919 günü hamamdan çıkan üç Türk kadınına Fransız askerlerinin, "Burası artık Türk memleketi değildir. Fransız müstemlekesinde peçe ile gezilmez" diyerek peçelerini zorla açtırmak istemişlerdi. Olaya ilk müdahale edenler Çakmakçı Sait ile Sütçü İmam'dı. Çakmakçı Sait'in işgalciler tarafından yaralanması ile silahına sarılmış ve bir Fransız askerini öldürmüş, diğer askeri ise yaralamıştı. Sütçü İmam, Fransız askerlerinin kendisini aradığını öğrendiğinde bir atla Ağabeyli Köyü'ne ulaşacak ve bütün aramalara rağmen ele geçirilemeyecekti. İsmi ve cismi ile her zaman yaşamış tam bir özgürlük şövalyesi işte...

سلطان آدانسنك

برنجی پولیسی

سلطان آدانسنك برنجی پولیسی ایله اسكی آدانه والیسی

برنجی پولیس افندی ایله رئیس آدانه‌نین محبوبه‌سی اولان قاری قیز

II. BÖLÜM

TÜRK KELEBEĞİ POLİS CEMİL BEY

Ya Vatan Ya Ölüm
(Cemil Bey'in Guyan'daki "Hatırat-ı Esareti")

Sütçü İmam örneğinde görüldüğü gibi Polis Cemil Bey'in de silahına sarılarak işgalci güçlere karşı koyması ve bu nedenle sürgüne gönderilmesi tam da yukarıda anlatmaya çalıştığımız ortamda ve tarihsel çerçevesini çizdiğimiz şartlarda meydana geliyordu...

İşgal ve Milli Mücadele döneminde Fransa, İngiltere, Yunanistan ve İtalya makamları tarafından direniş cephesine dahil olmak ve silahlı mücadeleye girişerek ordu mensuplarını öldürmekten dolayı usulen yargılanıp haklarında ölüm cezası verilenlerin sayısını tam olarak bilmek mümkün değil...

Mümkün değil, çünkü suçlananların bir bölümünün muhakeme edilip, savunma hakkı verilmeden ülke dışındaki hapishanelere götürüldüğü biliniyor. Malta'ya sürülenlerin dışında ise bildiğimiz pek bir şey yok.

İşgal Kuvvetleri hapishanelerinde sorgulanan, işkenceden geçirilenlerin büyük bölümünün üzerindeki sır perdesi de kalkmış değil. Sayılar ve isimler kadar, sonuçlar da bilinmiyor. Çünkü işgal Kuvvetlerinde olması gereken tutanaklar yok. Adaletin ilk kapısındaki bu kilit, ancak görülmüş bir yargılama veya verilmiş bir karar olursa karşımıza çıkıyor.

İşgal kuvvetlerinin tek bir anahtarı var. O da hapishanelerin kapısını açıyor. İşgal süresince ve Milli Mücadele sırasında kaç Türk yargılanıp cezalandırıldı ve ne kadarı ülke dışına sürülerek, çok uzaklarda "cehennem hayatı" yaşadı?

Dönen sadece polis Cemil Bey mi? Ya da "Direniş örgütü" mensubu olmak ve iki Fransız öldürmekle suçlanıp, Guyan'da ölüme terk edilen sadece Zileli İbrahim Bey mi?

Polis Cemil Bey, Mütareke döneminde Türk kadınlarına saldıran dört işgalci askere müdahale ettiği için Şeytan Adası'nda yıllarca çile çekmişti. Önce Kumkapı'daki Fransız garnizonuna götürülmüş ardından Marsilya'daki Saint Pierre Hapishanesi'ne nakledilmişti. Daha sonra Paris Merkez Hapishanesi'nden Saint Marten Adası'na gönderilmiş, oradan da Guyan'a getirilmişti.

Elleri ve ayakları prangalıydı. Ne avukatı vardı ne de tanığı. Orada onu hiç kimse asla Cemil diye çağırmadı. Cemil Bey artık sadece 4509 numaralı bir kürek mahkûmuydu. Guyan'dan üç kez kaçmaya teşebbüs eden ve son firarında Martinik'e (Martinique) kadar gelebilen Cemil Efendi'nin Guyan'daki çilesi Türkiye'ye ulaştırılan mektuplarla gün ışığına çıkmış ve dönemin etkili dergilerinden *Resimli Perşembe* yayınlarıyla ilgilileri harekete geçirmişti. Ancak yoğun diplomasi sonucunda yurda dönebilen Cemil Efendi, hatıralarını *Resimli Perşembe*'de uzun bir dizi olarak yayımlamıştı (Teşrinievvel 1343-Ekim 1927). Osmanlıca yayımlanan dizinin konuya ilişkin bölümlerini, kısaltarak, sadece gerekli düzeltmelerle takdim ediyoruz.

Cemil Bey'in Hatıratı

"Mütareke devrindeyiz. Tarih eski takvim ile 31 Ağustos 1335 (1919)... Sıcak ve durgun bir hava var. Saat akşamın beşi olmuş. Bütün gün vazife başında bulunan memurlar dairelerinden çıkıp bir an evvel evlerine dönüp, köşe penceresinde serinlemeye can atıyorlar. Zira sokağa çıkmak, mesire yerlerinde gezmek tehlikeli bir işti.

Adım başında İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunanlı, işgal ordusunun beyaz, sarı ve siyah şımarık ve taşkın efradı, dumanlı kafa ile kol kola dolaşarak Türklere çatıyor, haykırıyor ve hakaret ediyorlar.

O tarihte ben Şahin Başı Oteli'nde Polis Müdüriyeti Umumiyesi'nin üçüncü şubesinde vazifeliyim. Her dakika gelen istihbarat haberleri karşısında aldığımız önlemler var, ama yine de huzursuzuz. Akşama kadar öyle yoğun çalışıyoruz ki bitkin halde kalıyoruz.

Her gün daireden beş oldu mu çıkar, evden önce Gülhane Parkı'na uzanıverirdim. Buruna yakın ağaçların orada kanepelerden birine oturduğumda o sessizlikte gerginliğim hafifçe dağılırken, yorgunluğumdan eser kalmazdı. Birkaç arkadaşla her zaman burada toplanır, bazen denizin temaşasına dalar, mehterhanenin müziğini dinlerdik. Dinlenmeye dönük bu temaşa bir saat kadar sürer, oradan Ayasofya meydanına çıkıp, tramvay ile evime giderdim.

O gün yine öyle yaptım. Gülhane Parkı'nda tesadüf ettiğim Harbiye Mektebi'nin son sınıf talebelerinden Cemal, Kemal ve İsmail Hakkı efendilerle yarım saat kadar gezip, sohbet ettikten sonra tramvay ile Şehzadebaşı'na çıktık. Ben biraz da Ferah Tiyatrosu'nun karşısında İsmail Hakkı Efendi'nin dükkânında oturdum. Sonra da Fatih'e doğru uzanarak kendisiyle buluşacak olduğum(...) Hanımı beklemek üzere Fatih parkına gittim. Gelmedi. O gece nöbetçiydim. Daha fazla beklemeye vaktim yoktu. Kalktım, tekrar tramvaya atlayarak Ayasofya'ya kadar geldim.

Ayasofya'dan aşağı doğru inerken tramvay birdenbire durdu. Ben arka sahanlıktaydım. Baktım, ahali sağa sola doğru kaçışıyor. Alemdar Sineması'nın önünde kapalı kapıları zorlayıp içeriye

girmeye çalışan birtakım ecnebiler vardı. Hem merakım hem de vazifemden dolayı derhal tramvaydan aşağıya atladım. Kalabalığa doğru koştum. Halkın bu derece telaşına sebep olan hadise şuydu:

Beş altı kadar zenci Fransız askeri zil zurna sarhoş, bellerindeki kasaturaları çekmiş, deli gibi öteye beriye saldırırken Sirkeci istikametinden gelip, karşılarına çıkan bir arabayı devirmişler, içerisindeki iki Türk hanımı zorla indirerek sürüklemek istemişler. Ben hadise yerine yetiştiğim vakit, bu kudurmuş haydutlar, kadınların çarşaflarını yırtmış sokak ortasına taarruza hazırlanıyorlardı. Bu esnada karşı koymak isteyen arabacı ve sinema şerbetçisiyle bir Türk neferini süngüleyerek yaraladılar. Tek başımayım, ne yapacağımı şaşırdım. Yere düşen kadınların üzerinden atlayarak parka doğru koşmaya başladılar. Önce üzerlerine gitmeye hakikat bu ya cesaret edemedim. Çünkü yalnızdım. Ama peşlerini bırakmadım ve kendilerini uzaktan takibe koyuldum. Ahaliden bir iki kişi de ricam üzerine Türk ve Fransız polis memurlarını haberdar etmeye koştular.

Memur Efendi Ne Duruyorsun?

Bu hengâmede caddedeki inzibatı temin için o zamanlar Ayasofya Camii'ni muhafaza eden kıtadan otuz kadar asker, Binbaşı Hamdi Bey'in kumandası altında, ahaliyi dağıtmaya ve onları teskine çalışıyorlardı.

Kısa bir süre sonra Fransız askerleri de geldi. Lakin vakanın müsebbiplerini tevkif edecekleri yerde, Abid Efendi konağındaki sıhhat yurduna girdiler. Çatıya çıkıp kiremitlerin üzerine mevzi aldılar, icap ederse bu hâkim noktadan bizim askerler ile ahalinin üzerine ateş açacaklardı.

Fransızların bu hareketi, halkın heyecanını büsbütün arttırdı. Beni ortada üniformalarla görenler kızgınlıkla bana şöyle haykırıyorlardı:

"Memur bey ne duruyorsun? Devlet sana böyle günler için maaş veriyor. Hani ya hükümetin şerefi? Haysiyeti?.."

Bu sözler izzet-i nefsime dokundu. Üstümdeki elbisenin temsil ettiği ağırlık ve mesleğimin benim yüzümden hakaret görmesi gücüme gitti. Sanki biri gelmiş de suratıma bir tokat indirmiş gibi başım döndü. Sendeledim. Kanun bu gibi vaziyetlerde silah kullanma hakkını bana bahşediyordu. Parka doğru, sarhoş askerlerin arkasından koştum ve "dur" diye bağırdım. İtaat edecek yerde büsbütün adımlarını hızlandırdılar. Bunun üzerine iki el silah attım.

Her taraftan, birden, bir yaylım ateşi açıldı. Damdaki Fransızlar, ahali, herkes caddeye ve parkın çevresine silah atıyordu. Bu ateş iki üç dakika sürmüş ve neferlerden ikisi parkın parmaklığı önünde maktul düşmüştü. Yanlarına kadar gittim. Cesetleri muayene ettim ve tekrar Maarif Emaneti yanındaki yokuştan Babıâli Caddesi'ne, oradan da Sirkeci yoluyla müdüriyete gidip vazifeme başladım. Benim hadise ile ilgimin olmadığına emin olduğumdan müdüriyete gelmeden önce Sirkeci'de lokantalardan birine uğrayıp karnımı bile doyurmuştum.

Kalem odasında arkadaşlarla hadise üzerine konuşurken Polis Müdürü Nurettin Bey'in geldiğini haber verdiler. Derhal yanına çıktım. Aramızda aşağı yukarı şöyle bir konuşma geçti:

-Park önündeki o vakadan haberdarsınız beyefendi...

-Evet. Oradan geliyorum. Bu vakanın başından sonuna kadar şahidi ve gidişatını bildiren Türk polisi ben olmak dolayısıyla, arzu buyurursanız zatıâlinize tafsilat veririm.

Müdür bey hızla yerinden kalktı.

-Yoksa herifleri sen mi vurdun? diye sordu.

-Evet.

-Ne için yaptın?

Nurettin Bey'in bana, "Ne için yaptın?" demesine çok üzüldüm. Çünkü kadınlarımıza karşı yaptıkları terbiyesizliği nasıl affedebilirdim. Eğer üniformalı biri olmasaydım yine aynısını yapacaktım. Bunu biliyordum. Cevap verirken sesim titriyordu:

-Öyle icap ediyordu. Eğer hadisenin mahiyetini efendimize olduğu gibi izah etmişlerse hareketimi takdir buyurursunuz. Attığım silah mutlaka vurmak için değil, korkutmak maksatlıydı.

-Şimdi ne yapacaksın?

-En büyük amirim siz değil misiniz? Size teslim oluyorum. İstediğinizi yaparsınız.

Her Taraftan Protestolar Başladı

Nurettin Bey'in canı sıkılmıştı. Hiç şüphe yok, müşkül bir mevkide bulunuyordu. Bir müddet, odanın içinde düşünceli düşünceli dolaştı. Ben, kapının yanında ayakta bulunuyordum. Nihayet bana döndü ve "Peki, aşağıya yerinize gidiniz ve bir yere ayrılmayınız" dedi.

Selam verip çıktım.

Biraz sonra telefonlar çalmaya, protestolar gelmeye, Fransız irtibat memurları gidip gelmeye başladı. Ben oturduğum odada işlerin çatallaşmakta olduğunu fark ediyor, lakin sabır gösteriyordum. Gece olmuş, saat hayli ilerlemişti. Giren arkadaşlardan biri:

-Cemil Efendi! Sizi müdür bey istiyor, dedi.

Kalktım ve memurun arkası sıra müdür beyin yanına vardım. İçeride Nurettin Bey'den başka müdüriyete daima gelip giden fakat ismini öğrenemediğim genç bir Fransız yüzbaşı ile iki Fransız jandarması vardı. O an neler düşündüğümü tam hatırlamıyorum ama Nurettin Bey'in yüzündeki çaresiz ifadeyi unutamıyorum. Bana, "Ne için yaptın?" dediği zaman düşündüklerimden utandım. Anladım ki başıma gelecekleri hissettiği için karşı çıkmıştı.

Ben içeriye girince dikkatle yüzüme baktılar. Müdür Bey beni onlara işaretle:

-İşte... Burada... Alınız, dedi.

Jandarmalar hemen üzerime atlayıp bileklerime kelepçe geçirmek istediler. Ben derhal isyan ettim:

-Müdür bey, üzerimdeki resmi elbise ile kelepçeli olarak sokağa çıkamam. Merhamet buyurun! dedim.

شیطان آداسنده‌در رسملی پرشنبه واسطه‌سیله ملتده دردینی آکلاتاری‌ه قورتاریلماسنی رجا ایده‌ن تورک پولیسمز، بزه‌ ‌ یکی فلاکتلرینی، اولوم آداسنده یاشادیغی فجیع حیاتنی بیلدیرن خاطراتنی گونده‌رمشدر. بو خاطراتی نشرده‌ن مقصدیمز مجلد حکومتمزك نظر دقتنی جلب ایده‌رك بوده لیقاتلی بی بومحفو اولومده‌ن قورتارماسنی رجادر. رسملی پرشنبه بونی تأمینه موفق اولورسه بر وطنداشنی قورتاردیغندن دولایی مفتخر اولاجقدر.

— بوقه، حرفلری سنی ووردك ؟.
حبیه سوردی.
— اوت.
— نه ایچون یاپدك ؟
— اوقه ایجاب ایدییوردی. اکر حادثه‌نك ماهیتی انقدحده اولدیغی کبی ایضاح ایتملرسه‌ هرکسی تقدیر بیوورسکز. مع هذا آمرمی سلاح، مطلقا وورمق ایچون دکل، اخافه قصدیله ایدی.
— شیمدی نه یاپاجقسکز ؟
— اک بویوك آمرم سز دکلیسکز ؟ سزه تسلیم اولمه کلدم. ایسته‌دیککزی یاپارسکز.

هر طرفده پروتستولر یاغمغه باشلدی

نورالدین بکك جانی سیقیلمشدی. هیچ شبهه یوق، مشکل بر موقعده بولونیوردی. بر منت، اوطه‌نك ایچنده دوشونجه‌لی دولاشدی. بن، قاپونك یاننده، آیاقده بکلیوردم. نهایت بکا دوندی.
— یکی ا دیدی؛ آشاغی‌یه بر کزه کیدکز ویر طرفه آییرلمایکز.
تقا ایدوب، چیقدم.
بر آز صوکره، قاپتولر یالکنه، تحریری پروتستولر یاغمغه، فرانسز ارتباط مأمورلرینك بری کیدوب، بری کلمکه باشلادی. بن، اوطوردیغم اوطه‌ده، ایشلرك یاقالاشمقده اولدیغنی فرق ایدییور، لکن ذره قدار فتور کتیرمیوردم.
کیجه‌ اولش، بر ساعت جیل ایلرلمشدی. بر آرالق، اوطه‌نك قاپوسی آچیلدی و ایچری‌یه کیرن آرقداشلردن بری:
— جیل افندی ! سنی مدیر عموی بك ایستیور، دیدی.
قالقدم و مأمورك آرقه‌سی صره مدیر عمومیلك مقامنه واردم.
ایچریده، نورالدین بکدن باشقه، دائما مدیریته کلوب کیدن، خط سیاه ایدوبده اسمنی اوکره‌نه‌مدیکم کنج بر فرانسز یوز باشیسی ایله ایکی فرانسز ژاندارمه‌سی واردی. بن، ایچری‌یه کیرنجه، دیکله یوزمه باقدیلر. مدیر بك بنی اونلره اشارتله:
— ایشته، دیدی، بودر.. آلیکز.
ژاندارمه‌لر، حان اوزرینه آتیلوب، بیلکلرمه کلپچه کچیرملك ایسته‌دیلر. بن، درحال عصیان ایتدم.
— مدیر بك ! دیدم، آرقه‌مده‌کی رسمی لباس ایله، کلپچه‌لی اولارق سوقاغه چیقه‌مام، صحت چوجوك !
نورالدین بك، ضابطه فرانسزجه بر شیلر سویله‌دی. اوده ژاندارملره بر امر ویردی؛ الرمی سربست براقدیلر، ویم آرمدن آلوب اولا سوقاغه، اورادنده جاده‌یه چیقاردیلر. تماشای یولی تعقیب ایدرك، جاده‌ده‌ن دوغری یورودك.

سوقاقده بکا گوستریوردی

او ساعتده، کیجه‌نك سرینلکندن استفاده ایچون یاماچه جیشمی باموی قاریلری، قیزلری، شقاقلری، فرانسز ژاندارمه‌لرینك چوسته ایتدکلری قرودیوالیسی بربرلرینه کوستریورلر:
— لاه ! ایشته ا، دیییورلردی. کوندوزکی واقعه‌ده ... جنایت ... آسفده کوتوریورلر.
... صوکره، ... باشلادم، ... اسکی بر ... اسکنجه‌لی ...

پولیس جیل افندی‌نك استانبولده حبس ایدلدیکی قوم قپوده‌کی فرانسز توقیفخانه‌سنده

معروض قاله‌جق، اوندن صوکره‌ده قورشونه دیزیله‌جکدم. اختیار بابامله آنه‌م، معیشتی سعادتی بر اوج بش غروش آیلغنه باغلی زوالی کنج همشیره‌م جیله‌جکم، محزون چهره‌لری ایله کوزلرمك اوکنه کلدی. حکر بن اولرك حسرت آتشیله داها اوزون سنه‌لر یانه‌جقدم. قوم قاپوده، فرانسزلرك حبسخانه اولهرق قوللاندقلری آخوره کلدیکمز وقت، کیجه یاریسنه یاقلاشیوردی. ژاندارمه‌لر، بنی سر خاردیانه تسلیم ایتدیلر. اوده اوزرمده‌کی اشیایی آلدقدن صوکره، بنی کوتوروب حوی قوغوشلردن برینه طیقدی.

فرانسز توقیفخانه‌سنده

دیوارده آصیلی ایپلی برلا‌بانك ایشیغنده

رسملی پرشنبه‌نك مستثنا بر موفقیتی

«رسملی پرشنبه» بو نسخه‌دن اعتباراً، بوتون وطنداشلرمزی هیجانله علاقه‌دار ایده‌جك جانلی و مهیج حقایقه مستند بر تفرقه باشلیور. بو مناره‌کنك مشئوم ومظلم کونلرنده، وظیفه‌سنی ایفا ایتمه اولمقده باقعه بر جرمی اولمدیغی حالده او وقت استانبولده‌کی فرانسز دیوان حربی طرفندن محکوم ایدیلن تورك پولیسی محمد جمیل افندینك فاجعه‌لی حیاتیدر.

بوکون، فرانسز ایله آره‌مزده صلح عقد ایدیلمش، هر تورلو مناسبت اعاده و تأسیس اولنمشدر. بونا رغماً، محمد جمیل افندی، حالا بر محیط کبرده (شیطان آداسی) دینیلن جهنمه ایکلمکده‌در.

رسملی پرشنبه آیلرجه سوره‌ن اوزون اوزادی‌یه صوکرا نهایت فرانسز مرمنتوسنده مکتوبلرینی کچیرمك و بو زوالی وطنداشی بولمقه موفق اولدی. اونکله مخابره‌یه کیریشدك. اوده بیلدرنجی کچیردیکی آلیم ماجرالری کندی قلمندن اوقوردی. جمیل افندی، خارجده هیچ بر شیئی عکس ایتدیرمك ایسته‌مه‌یه شدتلی مانسوره دغما، واهیانه دینه‌جك جاره‌لره توسل ایدرك، عقل وخیاله کلمه‌ز واسطه‌لرله بزه مخاصه حفیده ایسته‌دیکمز معلوماتی و رسملری کونده‌رمکه موفق اولمشدر.

تجیدی «رسملی پرشنبه» بو یازیلرله رسملری موکیلی قارئلرینه تجلیلی حدمه ایده‌بیلمکله مفتخردر. زیرا بو فرنجیه‌لك عالمنده همانه همانه مثلی مسبوق اولمیانه بر موفقیتدر.

افاده‌مزك صدقنی تأمین ولمزی ایچون، بوکونده جمیل افندینك ایلك مکتوبنده‌ن بر پارچه ایله، عینی مکتوبلك ترفی قطوف‌الدا نشر ایدییورز.

باشنده یاشه به راستانه ظلم اولان بر ماجرانك دقتله تعقیب ایده‌جك اولان قارئلرمز، شو الاله‌منی تقدیر ایده‌جکلری کبی، ایچ ایده‌جکه وطنداشلرك ضرورتی عدالت تصورمنه بلکه لطفاتی ومحلی و ادائامه نجیب حکومتمزده بو زوالی تورکك باشه جیه جکندن اولدیغی اشکجه‌ ارالی بر مسبولرده و نام و مرده‌ملك ایچرده محترمك آتا وطنه اعاده‌سنی الینه تأمین ایده‌جکدر.

ایلك ایشم اطرافه باقنمق اولدی. قوغوشده، بندن باشقه، بش آلتی تانه محکوم ویا مظنون داها واردی. هپسی‌ده فرانسز ژاندارمه‌لرینك اسوینه قارشی کلمش، یاخود اونلرك نقطه نظرندن بر جرم ایشلمش زواللیردی. ایچلرنده، مالرینك اوزرینه فرانسزجه ایکت توجه‌یی اهمال ایتمش، اختیار بر ده بقال بولونیوردی.

بر کوشه‌ده بکاده بریر ویردیلر. اوطوردم؛ حاقیمتانه اولاجغنی تکرارده‌ن دوشونمکه قویولدم.

آره‌دن نه قادار وقت کچدیکنی بیلمیورم. بر جلیبه، قوغوش قاپوسنك شو کینده بر کوردولتو دویدی. آرقه‌سندن قاپو آردینه قادار شدتله آچیلدی. ایچری یابیلی، بش آلتی تانه قادار سنه خالی نفر، کوزلری دونمش اولدیغی حالده ایچری کیروب، اوزرمه دوغری صالدیردیلر. مکرسه، بنم اوراده کتیردیکمی خبر آلمش، آرقداشلرینك انتقامنی آلمق ایچون بنی تولدورمکه قرار ویرمشلر.

قوغوشده ایلك وقعه

جان برمدن قیلادم. بن ایکی آدیم کریه سکیردوب، کوشه‌ده طورادن صایل صوپایی قاپدیم، کیرن حوالیه، راست کله‌سا وورمه‌یه باشلادم.

آمدیم صوپالر، متجاوزلرك هر برینی بر طرفه داغیتمش، میدانی بوشالتمغه کافی کلمشدی. مع مافیه، حرینلر تکرار داوراندیلر، یاخود که دیشاریده‌کی آرقداشلرینی استمداد ایتمه‌لر، حالم خرابدی. زیرا فنا حالده یورولمش، بنده بیتاب دوشمشدم. برکت ویرسون که کورولتوی دویان خاردیانلر ایچری کیروب، بنی ایت قله چیقاردیلر و دوغریجه حبسخانه مدیری بولنان یوز باشی رتبه‌سنده بر ضابطك یاننه کوتوردیلر.

اوراده، ایلك دفعه اولارق عصیان ایتدم؛ واوغرادیغم تجاوزدن چوق آجی بر لسانله شکایتده بولندم. نه‌یاره‌که ترجمانلق وظیفه‌سنی کورمكده‌ن روم اوغلانی بنم سوزلری ضابطه صینا نقل ایتمیوردی. بونده، بنم سویله‌دیکم جمله‌لره سبب اولنك تکرار ایتدیکی لافلردیلرك قیصه‌لندن آکلایوردم. مع مافیه، سسله آهنکیله، بنم اوصره‌ده‌کی حدتلی طورومدن، ضابطك، نه دیمك ایسته‌دیکمی آز چوق آکلامه‌ سی‌ ...‌ جلب ایدوبده بکا آیری بر قوغوشده یاتیرماسنی تنبیه وحیاتمدن بالذات مسئول اولدیغنی بیان ایتدی.

بکی اوطه‌م آبدستخانه‌ اوله بك یقین، دار، داراجق و قراکلقدی. کوندوزلری، پاره‌ماقلقلر بوکلك نجره‌دن ایچری‌یه سوزولن اینجه زیننك آنجق بك محدود بر نقطه‌سنی آیدینلاتیور، باقاغملرك بولوندیغی کوشه‌ ایسه دائما ظلمت و رطوبت ایچنده قالیوردی. بن، وجودمك نور و کونش احتیاجنی تطمین ایچون او نقطه‌ده بعضاً چومباشی، بعضاده دیز اوستی اوطورور، ملعونانی دوشونوردم. نه اولاجقدم ؟. وطنداشم و بندناشم اولان ایکی طیف قادینی، یاراس الله بر طرفك سوروکله‌مه‌لرینه قارشی سوقاقده اوره‌سنده صوروکله‌نمه‌ك بیهی حسلری اونلرك اوزرینده لعنتیله قالدیرانمدن قیبانقل ایکی ایل‌ پلمه‌لی ادمی سلاح اولاندیغمدن دولایی اعدامی ایدیله‌جکدم ؟

بوش قالدیقجه هب بو فجیع احتمال کوز اوکنه کلیرمرك آلیم دقیقه‌لر کچیرییوردم.

جیل افندی بوندن صوکرا ناصل قپ ایدیلدیکنی و اولوم آداسنده ناصل یاشادیغنی آکلاتاجقدر. کله‌جك نسخه‌مزی الدن اویوتمایکز.

Nurettin Bey, zabite Fransızca bir şeyler söyledi. O da jandarmalara bir emir verdi, ellerimi serbest bıraktılar ve beni alıp dışarıya çıkardılar. Tramvay yolunu takip ederek hadise mahalline doğru yürüdük.

Sokakta Beni Gösteriyorlardı

O saatte gecenin serinliğinde piyasaya (geziye) çıkmış azınlık kadınları ile gençler, Fransız jandarmalarının yakaladığı Türk polisini birbirlerine göstererek "İşte bu!.. Zavallıyı asmaya götürüyorlar" diyorlardı.

Bu sözleri işittikten sonra ilk defa olarak mukadderatımdan endişe etmeye başladım. Keşke hadiseyi müteakip kaçsaydım. Ama nereye kaçacaktım, ne kadar kaçacaktım. Ülkem işgal edilmişti. Her tarafta işgalci askerler kol geziyordu. Kim bilir şimdi ne hakaretlere ne işkencelere maruz kalacaktım. İhtimal ki ondan sonra da kurşuna dizilecektim. İhtiyar babamla annem, gözlerimin önüne geldi. Meğer ben onların hasret ateşiyle daha uzun seneler yanacakmışım!

Kumkapı'da Fransızların hapishane olarak kullandıkları ahıra girdiğimizde, vakit gece yarısına yaklaşmıştı. Jandarmalar beni başgardiyana teslim ettiler. O da üzerimdeki eşyayı aldıktan sonra, beni götürüp umumi koğuşlardan birine tıktı.

Fransız Tevkifhanesinde

Duvarda asılı sisli bir lambanın ışığında ilk işim etrafıma bakınmak oldu. Koğuşta benden başka beş altı mahkûm daha vardı. Belli ki onlar da Fransız jandarmalarının emrine karşı gelmiş yahut onların noktasından birer suç işlemiş zavallılardı. Yüzlerindeki umutsuzluktan doğan karamsarlık içimi parçaladı. En yakınımda oturan ile konuşmak istedim:

-Geçmiş olsun.

-Sağ olun.

-İsminiz nedir?

-Necip.

-Siz niye buradasınız?

-Ben bakkalım. Mallarımın üzerine Fransızca etiket koymayı unutmuşum. Tek suçum bu.

Kendi kendime düşündüm. Bir etiket koymamak insanı buralara kadar getiriyorsa ben kim bilir ne olacağım? Akıbetimin ne olacağını düşünmeye koyuldum.

Orada ne kadar vakit geçtiğini bilmiyorum. Birdenbire, koğuş kapısının önünde bir gürültüdür koptu. Ardından kapı ardına kadar şiddetle açıldı. İri yapılı, beş altı kadar Senegalli nefer gözleri dönmüş olduğu halde içeri girip üzerime doğru saldırdılar. Meğerse benim oraya getirildiğimi haber almış, arkadaşlarının intikamını almak için beni öldürmeye karar vermişler.

Koğuşta İlk Vaka

Hemen yerimden kalktım. Bir iki adım geriye çekildim. Köşede duran saplı süpürgeyi yakaladığım gibi can havliyle rastgele vurmaya başladım. Her biri bir tarafa dağılmıştı. Mamafih[1] tekrar davransalar yahut dışarıdaki arkadaşlarından yardım isteselerdi halim haraptı. Beni ite kaka çıkardılar, doğruca hapishane müdürü olan yüzbaşı rütbesinde bir zabitin yanına götürdüler.

Orada ilk defa olarak isyan ettim. Ve uğradığım taarruzdan çok acı bir lisanla şikâyet ettim. Ne yazık ki tercümanlık vazifesini gören Rum, benim sözlerimi zabite aynen nakletmedi. Bunu da benim söylediğim cümlelere nispetle onun tekrar ettiği laflarının kısalığından anlıyordum.

Mamafih benim o sıradaki hiddetli duruşumdan zabit ne demek istediğimi anladı. Başgardiyanı çağırıp beni ayrı bir koğuşta yatırmasını ve hayatımdan bizzat sorumlu olduğunu beyan etti.

Yeni odam tuvalete pek yakın, dapdaracık ve karanlıktı. Gündüzleri parmaklığı yüksek pencereden sızan ışık küçük bir bölge-

1 Mamafih: Bununla birlikte, hal böyleyken. (Y.N.)

yi aydınlatıyordu. Yatağımın bulunduğu bölüm ise rutubet içinde idi. Ben, yorgun ve ümitsiz köşede çömelmiş, bazen de diz üstüne çökmüş, mukadderatımı düşünürdüm. Derdimi kime nasıl anlatacaktım. Beklemekten başka çarem yoktu.

Bir ay bu işkence böyle devam etti. Mahkeme edilmemek, ne olacağını bilmemek beni harap ediyordu. Kimsesizlik maneviyatımı kırıyordu. Ben müstakil bir hükümetin mazisi temiz, vazifesini seven bir memuru idim. Ben o hadiseye, o hükümetin kanunlarına ve sırtımdaki üniformanın şeref ve haysiyetine sahip çıkarak bile bile katılmıştım. O halde mensup olduğum daire bana niçin sahip çıkmıyor, beni niçin kurtarmıyordu?

Kendi kendime: "Ah diyordum. Bir gün gelecek, Anadolu'dan doğmakta olan güneş bütün cihanın gözlerini kamaştıracak, bu Müttefikler buradan dağılıp gidecekler. Vatanımın azimetli ellere geçen idaresi bütün bu haksızlıkların hesabını soracak. Bu günün pek yakın olduğuna imanım var. Fakat o vakte kadar ben ne olacağım?" diyordum.

Beni ziyarete gelen aile efradımı yanıma bırakmıyorlardı.

Garip Bir Dava Vekili

Böyle üzüntü içinde vakit geçirip dururken, bir gün gardiyanlardan biri yanıma geldi:

-Ayağa kalk. Divan-ı Harb'e sevk edildin.

-Hemen mi gidiyoruz?

-Evet. Başka soru sorma da yürü bakalım.

Bu hiç olmazsa endişeden, meraktan, beni yiyip bitiren kuruntulardan kurtaracaktım.

İki jandarma beni bulunduğum odadan çıkardı. Birlikte Kumkapı istasyonuna indik, trene binerek Makriköyü' ne (Bakırköy) geldik.

Fransız Divan-ı Harbiye'si oradaki binalardan birini işgal etmişti. İçeri girdik, beni alt kattaki avlunun sağ tarafında parmaklıklı bir odaya aldılar. İki saat kadar orada ayakta bekledim.

Neden sonra, Türkçe'yi düzgün konuşan bir adam geldi. Onunla aramızda şöyle bir konuşma geçti:

-Cemil Efendi siz misiniz? dedi.

-Evet.

-Fransız neferlerini siz mi vurdunuz?

Bu sözlere karşı durakladım:

-Neden sordunuz? dedim.

-Beni size vekil tayin ettiler. Sizi ben müdafaa edeceğim.

-Vekil mi tayin ettiler? Kim etti? İsminiz nedir?

Adamcağız güldü:

-İsmimi ne yapacaksın? Herhalde şahsıma itimat edersiniz?

Hiç cevap vermedim. Mamafih o da ısrar etmedi. Çekildi. Arkasından beni getiren jandarmalar geldi ve "Haydi" dediler.

Fransız Divan-ı Harbiye'sinde

Jandarmalar beni salona soktular. Reis, tercüman vasıtasıyla hüviyetimi sordu, söyledim. Ardından vakanın oluş biçimini az evvel anlattığım gibi anlattım. Bana vekil tayin edildiğini az evvel bana anlatan adam da solumda avukatlara ayrılan yerdeydi. Kendisinin beni aldatmamış olduğunu görmekle sevindim. Demek oluyordu ki kendimi kanun dairesinde müdafaa edebilecektim. Bu da benim için büyük bir teselli idi. Reisin sorusu ile ayağa kalktım:

-Anlat bakalım.

-İşten çıkmış eve gidiyordum. Senegalli askerler kadınlarımıza saldırdı. Müdahale etmem gerekirdi. Ben, ülkemin kadınlarına tecavüz etmek isteyen o haddini bilmezlere gereken dersi verdim efendim.

-Olayın vahametini takdir ediyor musun?

-Gördüğüm iş, kanun işi dedim.

- İşgal ordularının efradı aleyhine silah kullanmak bir cinayettir.

-Ben bu kanaatte değilim. Benim vurduğum askerler sarhoştu, olay çıkarmışlardı. Ellerinde silah olduğu halde kaçıyorlardı. Bir-

çok günahsız kimseleri yaralamak, öldürmek ihtimali vardı. Ben bu fenalıkların önüne geçmekle vazifemi yaptım.

-Fransız neferlerine bunu yapmak bir Türk polisinin görevi değildir.

-Umumi asayiş tehlikede olunca millet ayrılığı bahis olunmaz.

-Mamafih bunun cezasını göreceksin. Senin bu işe katılman ve tek başına hareket etmen inandırıcı değil. Öldürme emrini kimler verdi? Polis merkezinde senin gibi düşünen başka kimseler var mı? Mukavemet Teşkilatı'na mensup diğer arkadaşların kimler? Bize ne kadar bilgi verirsen cezanın az olması konusunda elimizden geleni yaparız. Senin tek başına olmadığını tahmin etmiyoruz, biliyoruz. Bunu kökünden çözmeliyiz. Unutmayın ki bu hareket bütün kuvvetlere karşı yapılmıştır. Dolayısıyla mesele İngiltere'yi de ilgilendirir. Onlar da işin içine girdi mi durumun vahim olur. Müttefiklerimiz de sadece İstanbul'da değil asayişi sağlamakla yükümlü oldukları Anadolu'da da bu tür silahlı direnme hareketlerinin artacağını ifade ediyorlar. Bize başkalarının da isimlerini vermelisin.

Bütün bunları sakin bir şekilde söylüyor ve notlar alıyordu. Böylece birkaç dakika geçti ve yüzüme bakarak cevabımı bekledi:

-Zaman aleyhine işliyor. İyi düşündün mü?

-Ben tek başıma hareket ettim.

-Peki, bu günlük kâfidir.

Mahkemenin hitama erip ermediğini bilemedim. Fransızca'ya vakıf olmadığım için kimseye de soramıyordum. Merdiven başında avukatıma rast geldim. Benim sualime cevaben:

"Hayır! Bugün yalnız sorgulandınız. Mahkemeniz bir iki celse daha devam eder" dedi.

Arkasından ilave etti:

"Metin olunuz. Ben gelir, sizinle hapishanede görüşürüm."

O gün Kumkapı'ya geri geldik. Aradan bir hafta geçtikten sonra, avukatım hapishaneye geldi. Olayı bir kez daha anlattım ve bana yardım etmesini istedim. Ancak avukatım bana başka bir şey tavsiye etti:

-İnkâr edeceksin.

-Neden?

-Bu işler böyle. İnkâr ettiğinde daha farklı bir yol izleriz. Kurtulma ya da az ceza alma şansın artacak.

-Hayır. Avukat Bey, ben o Senegallileri vurdum. Doğru bir iş yaptım. Cezamı da çekeceğim.

Avukatım bunun üzerine: "Siz bilirsiniz" dedi ve gitti.

Gidişinden sonra günlerce arayıp soran olmadı. Gardiyanlara işaretle falan derdimi anlatmaya çalışarak ne olduğunu, ne olacağını soruyor, lakin beni tatmin edecek bir cevap alamıyordum. İstanbul'da ne olup bittiğini İtilaf Devletleriyle yakında sulh olma ihtimali var mıydı? Ne yalan söyleyeyim, sulh olacak, umumi af çıkacak ve ben de ancak o zaman kurtulacaktım. Ümidim buydu.

Mahkeme uzadıkça bu ümidim artıyordu. Bu suretle gün kazanıyordum. Her akşam döşeğime uzanırken iki elimi açıp Allah'a şöyle dua ediyordum: "Çok şükür bu günü de atlattım" diyordum.

Ancak geceleri mümkün değil, gözlerime uyku girmiyordu. Zira kapımın kilitli durması için bir türlü izin alamamıştım. Senegalli askerlerin uyurken odama girip de beni boğmak ya da başka bir vasıta ile öldürmek ihtimali vardı. Zaten ikide birde avluda dolaşarak beni tehdit ediyorlar, gardiyanlar ise bütün şikâyetlerime rağmen beni koruyacak hiçbir tedbir almıyorlar.

Bu sıradaydı ki, bir gün beni tekrar alıp Makriköy'e (Bakırköy) götürdüler. Bu ikinci mahkeme esnasında olayın tanığı olarak bulunan diğer polis arkadaşımla yüzleştirildik. Onu tanımıyor, vaka günü orada bulunup bulunmadığını dahi bilmiyordum. Bunun üzerine mahkeme yine tehir edildi.

Hapishanede Yanımda Meçhul Bir Yatak

Hapishaneye iade edildiğim zaman yatağımın yanında ikinci bir yatağın kurulu olduğunu gördüm. Yatakta kimse yoktu. Fakat karavana[2] saati geldiği zaman yatağın sahibi de geldi. Daha doğusu içeri iterek soktular. Korku dolu gözlerle yatağın üzerine ilişti.

2 Karavana: Yemek. (Y.N.)

-Hoş geldiniz. Allah kurtarsın. Benim adım Cemil.

-Hacı Abdullah.

-Sizin suçunuz nedir?

-Fransız askerlerden birini dolandırdığımı iddia ediyorlar. Aslında suçsuzum ama anlatamadım ki kimseye derdimi.

-Kim anlatıyor ki?

-Haklısınız.

Birlikte bayağı sohbet ettik. Bir ara söz arasında iyi remil attığını[3] söyledi. Ben oldum olası böyle şeylere itibar etmem. Velâkin içinde bulunduğum vaziyet maneviyatımı pek ziyade bozduğundan, denize düşenin yılana sarılması kabilinden, bu gibi saçma şeylere bile sarılacaktım. Hacıya dedim ki:

-Hacı! Eğer katiyen doğruyu söyleyeceğine yemin edersen, benim içinde at bakalım bir remil. Bakayım benim akıbetimi bilecek misin?

-Peki

Hacı ardından cebinden bir kirli defterle bir de kurşun kalem çıkararak, birtakım işaretler çizdi. Bazı hesaplar yaptı. Ondan sonra da bana döndü ve şu cevabı verdi:

-Efendi! Allah hayra tebdil[4] eylesin. Fakat çok karanlık. Sen ölmeyecek, lakin çok mağdur, çok mazlum olacaksın. İstikbalin simsiyah.

Dehşetten donakaldım. Keşke hiçbir şey sormamış olsaydım. Söyledikleri zihnimde öyle yer etmiş, o kadar büyümüştü ki, geceleri biraz göz yumacak olsam, derhal korkunç rüyalar görerek uyanıyor, göğsümün içinde kopacakmış gibi çırpıntılar oluyordu.

Bu zor günler geçerken üçüncü defa olarak mahkemeye çağırıldım. Bu sefer, benim hakkımdaki şahitleri dinleyeceklerdi. Bir sürü Fransız askeri ile tanımadığım kişiler beni silah atarken gördüklerini söylediler. Bir diyeceğim olup olmadığını sorulduğunda dedim ki:

---

3 Remil atmak: Fal bakmak. (Y.N.)

4 Tebdil: Değiştirme, başka bir hale getirme. (Y.N.)

-Şahitler, esas vakayı hikâye etmekten başka bir şey söylemediler, heyetinizi tenvir[5] edecek yeni bir şey ilave ettiklerini işitmedim. Şahadetlerini kabul ediyorum. Yalnız, ben hareketimin meşru olduğu kanaatindeyim. Bütün dünyanın polis kanunları bana hak verir. Umumun selameti için yaptığım fiil, cinayet addedilemez. Ben, başkalarının zarar görmemesi için bunu yaptım. Hareketim polis kanununa uygundur. Beraatımı talep ediyorum.

Bu sözlerime cevaben, kararın ertesi celse açıklanacağını beyan ederek beni tekrardan hapishaneye gönderdiler.

Artık günleri sayarak, hükmü beklemeye koyuldum. Endişelerim bir parça hafiflemiş, gönlüme bir ferahlık gelmişti. Yattığım kadar ceza kâfi görülerek tahliye edileceğimi umuyordum. Belki de bir tesadüf eseriydi, hapishanede memurların hakkımdaki muamelesi de değişmiş, bu da bana ayrıca cesaret vermişti. Bu sayede bir gün ilk defa olarak bir gazete ele geçirdim. Bu bir *Peyami Sabah* idi. Ve ihtimal ki onu alan Ermeni tercüman kasten almıştı. Ben o vakit o gazetenin içinde öyle şeyler okudum ki, içimi kapkara bir üzüntü kapladı. Hatırımda kaldığına göre baş makalesinde, işgal ordularından öyle hürmetkâr bir lisanla bahsediyorlardı ki, belli ki hükümetin vaziyeti gittikçe kötülemişti. O dakika mensup olduğum milletin esaretini görmektense, idam olmayı yeğlerdim. Artık hakkımda verilecek hüküm ne kadar ağır olursa olsun, o derece memnun olacaktım.

Gazete elimde dalgın dalgın dolaşırken, bir köşede süt beyaz sakallı bir ihtiyar gözüme ilişti. Tahtadan sandık gibi bir şeyin önüne çökmüş, karşısındaki Fransız askerine bir şeyler anlatıyordu. İhtiyar, Tophane taraflarında koltukçulukla geçinen bir Türk'tü. Bir gün dört Senegalli azgın herif adamcağızın dükkânını basmışlardı. Dükkândaki ufak tefek çanak çömlekleri kırıp, sandığın içindekileri yerlere atmışlardı. Bu ihtiyar için çok mühim bir ziyandı.

İhtiyar benim ortada dolaştığımı görünce benim tevkifhane ile resmen alakadar bir memur olduğumu zannederek:

---

5 Tenvir: Işıklandırma, aydınlatma. (Y.N.)

-Oğlum, bari sen derdime derman ol, dedi.

-Baba, dedim. Ben kendisi muhtaç biriyim. Nerede kaldı, sana yardım edeyim. Bir kere bu adamların eline düşmeye gör, Ne yapalım? Senin de, benim de çekecek çilemiz varmış. Bir şikâyetim yok, hiç kimseden davacı değilim de. Tatlı canını kurtar.

Adamcağız yüzüme hiddetli baktı. Galiba benim kaçık olduğuma hükmetmişti. Kendi hikâyemi anlattım. Dikkatle dinledi. Sonra da ekledi:

-Senin dediğini yapacağım.

Karar Günü

Tevkifhanedeki hayatım şöyle böyle altı aya varıyordu.

Nihayet kararın açıklanacağı gün geldi. Tevkifhaneden çıkarken kapının önünde bir at nalı görmüş, bunu hayra yormuştum. Diğer taraftan hava o gün çok güzeldi ve içimde her nedense bir ferahlık vardı.

Mahkeme heyeti ağır ağır salona girdi. Evvela oturdular, sonra:

-Divan-ı Harp hakkınızdaki kararı vermiştir. Temyizi olmayan bu kararı dikkatle dinleyiniz! dediler. Ve hep birden ayağa kalktılar. İşte ben de bu dakikada heyecanlandım. Fakat heyecanımı yenmeye çalışarak kulak kesildim. Kâtiplik vazifesini gören çavuş, Fransızca olan kararı cümle cümle okudu. Tercüman da bu cümleleri bana Türkçe olarak nakletti.

Bugün aklımda kalmayan upuzun gerekçelerden sonra kararı açıkladılar:

-On sene kürek!

Tercümanımın yüzüme bir nazar[6] atarak söylediği bu üç kelimenin ağırlığını ne kadar anlatmaya çalışsam kabil[7] değil anlatamam. Daima namusu ile yaşamış, eşiğine ayak attığı bahar hayatının güllerini toplamaya hazırlanan yirmi beş yaşında bir gencin kanunen

6 Nazar: Bakma, göz atma. (Y.N.)
7 Kabil: Mümkün, olan, olabilir. (Y.N.)

suç sayılmaması lazım gelen bir hareketten dolayı on seneye mahkûm olmasındaki fecaatini[8] herkesin takdirine bırakıyorum.

Yetişin Mahkûm Oldum

Mahkûmiyetimin kararı açıklandığı andan itibaren ruhumu kapkara bir ümitsizlik kapladı. Anama, babama, kız kardeşime nasıl veda edecektim? Aziz vatandan nasıl ayrılacaktım? Ömrümün en kıymetli on yılını hangi zindanlarda geçirecektim? Hep bunları düşünüyordum. Lakin ne yapabilirdim?

İnşallah sulhumuz yakın diye düşündüm. Kısa bir zamanda akit yapılacak ve o zaman bir umumi af olacak, ben de kurtulacaktım.

O akşam hapishaneden pederime hitaben yazdığım bir mektubumda bu ümidimi aynen beyan ederek biçare adamcağıza teselli vermeye çalışmıştım. Yazdıklarımı hala hatırlıyorum:

"Babacığım. Beni ne çok zorlukla okuttun. Vatanıma layık bir evlat olmam için elinden geleni yaptın. Bana her zaman doğruluktan ayrılmamı tavsiye etmiştin. Haksızlıklara karşı gelmeyi, kimsenin karşısında eğilmemeyi senden öğrendim. Bugün başıma gelen bu elim vaka karşısında aynı vakarı gösterdiğime inanıyorum. Yalan söylemem için verilen tavsiyeleri bu yüzden reddettim. Hakkımda verilen karardan dolayı sakın üzülme. Ben aklanacağımı ümit ediyorum. Anama ve kardeşime, olanları anlat ve üzülmemelerini söyle. Sizden uzakta olsam da kalbim sizinle. Bu kötü günler geçecek. Yeniden yanınızda olacağım.

Evladınız Cemil."

Aynı zamanda mektubuma şu manzumeyi de ilave etmiştim:

"Yetişin fidanım meyve vermeden
Emel bahçesinden güller dermeden
Henüz bir murada gönül ermeden
Bahar ömrümde soldum pederim.

8 Fecaat: Yürekler acısı durum. (Y.N.)

Yavrucuğun mahkûm oldu gidiyor
Gözlerinden kanlı yaşlar döküyor
Sana artık veda etmek istiyor
Selam sana ey mübarek pederim

Mukadderat böyle imiş ne edelim
Fransa'ya yol göründü gidelim
On sene de zindanlarda yatalım
Size veda ey mübarek pederim
Anacığım benim canım, gidiyorum
17 Mart 336 (1920)

Bu mahkûmiyetimden on beş gün sonraydı. Bir sabah, Kumkapı tevkifhanesinin müdürü benim gibi mahkûm olanlara mahkûmiyetimizi geçirmek üzere Fransa'ya gönderileceğimizi söyledi.

Felaket devresi asıl bundan sonra başlamıştı. Gideceğim memleketin ne adetlerini ne de lisanını biliyordum. Üstelik mahkûmiyetime sebep teşkil eden olay, Fransızlara karşı irtikâp[9] etmiş olmak dolayısıyla her gittiğim yerde hakaret ve zulüm göreceğim muhakkaktı. Zira kendimi müdafaa etmekten acizdim. Kim bilir beni ne kadar karanlık bir hayat bekliyordu.

O gün gemiye binerken gözyaşlarımı tutamadım. Kendi kendime "Allah'ım bu güzel şehri son defa mı görüyorum. Ülkemi cehenneme çeviren bu sefillerin gidişini göremeyecek miyim? Yeniden Gülhane Parkı'nda oturmak, o güzel havayı solumak nasip olmayacak mı? Anama, babama, kardeşime kavuşamayacak mıyım?" diye düşünüyordum. Bütün ümitlerim yıkılmıştı. Merdivenlerden çıkarken ayaklarım titriyordu.

Sevdiğim insanlara veda edemeden arkamda bırakarak bugün adını hatırlamadığım bir Fransız yüzbaşı ile yola çıktık. Oldukça kötü geçen bir yolculuktu. Kimi zaman fırtınalar geçirdik. 9 Nisan 1920 tarihinde Marsilya'ya vasıl olduk[10]. Burada beni doğruca

9 İrtikâp: Kötü bir iş yapmış olmak. (Y.N.)
10 Vasıl olmak: Ulaşmak, erişmek, kavuşmak. (Y.N.)

شیطان آداسنده

بر تورك پولیسی

جهنمخانه‌ده حاصل قالیدی؟ گیجه یاریسی وحشی اورمانلرده وحشی حیوانلر آراسنده تحملسوز بر حیات

شیطان آداسنه گلن یکی برطاقم قاتللر

نهایت فرار

ایلك حریت فرادی

چوجوق کلیاتمز باشلیور

Saint Pierre zindanına sevk ettiler. Burası Kumkapı'daki ahırdan çok farklı idi. Bir kere İstanbul'daki yakınlarımla muntazaman mektuplaşmak imkânı vardı. Ana, baba, kardeş gibi akrabalara her hafta mektup yazılabiliyordu. Resimler, resimli gazete ve kartpostallar yasaktı. Onun için kardeşimin resmini bile üzerimden almışlardı. Nasıl anlatsam bilmiyorum o hapishaneyi.

Beni avluya yakın ufak bir hücreye koydular. Günde bir defa bu avluya çıkarıp hava aldırıyorlar, sonra yine üzerime ağır kapı kapanıyordu. O vakit başımı ellerimin arasına alıyor, etrafımı saran korkunç yalnızlık ve sessizlik içinde vatan hasretiyle hüngür hüngür ağlıyordum. Şurada aileme ilan etmek isterim ki, dünyada vatan hasreti kadar ağır bir dert olamaz. Bunu ben tattım. Bu öyle zor ki, adamın ruhunu koparıyor. En kötüsü dediğim gibi yalnızlık. Annem, babam ve İstanbul'daki samimi dostlarımı da birer birer özlemeye başlamıştım. Ahh... Onlarla Sultanahmet'teki, Şehzadebaşı'ndaki gezintilerimiz, ahhh, o nur yüzlü, ceylan bakışlı, kıvrak endamlı Türk kadınları! Ben bir daha onlarla göz göze gelmeden öleceksem...

Bir taraftan böyle yanmakla beraber, bir yandan da kurtulmak için her çareye başvuracaktım.

Bu zindanda mahkûmları uzun tutmak âdet değilmiş. Buraya geldikten bir ay sonra benimle birlikte diğer üç mahkûmu Marsilya'nın şimalinde[11] Paris yakınında merkez hapishanesine naklettiler.

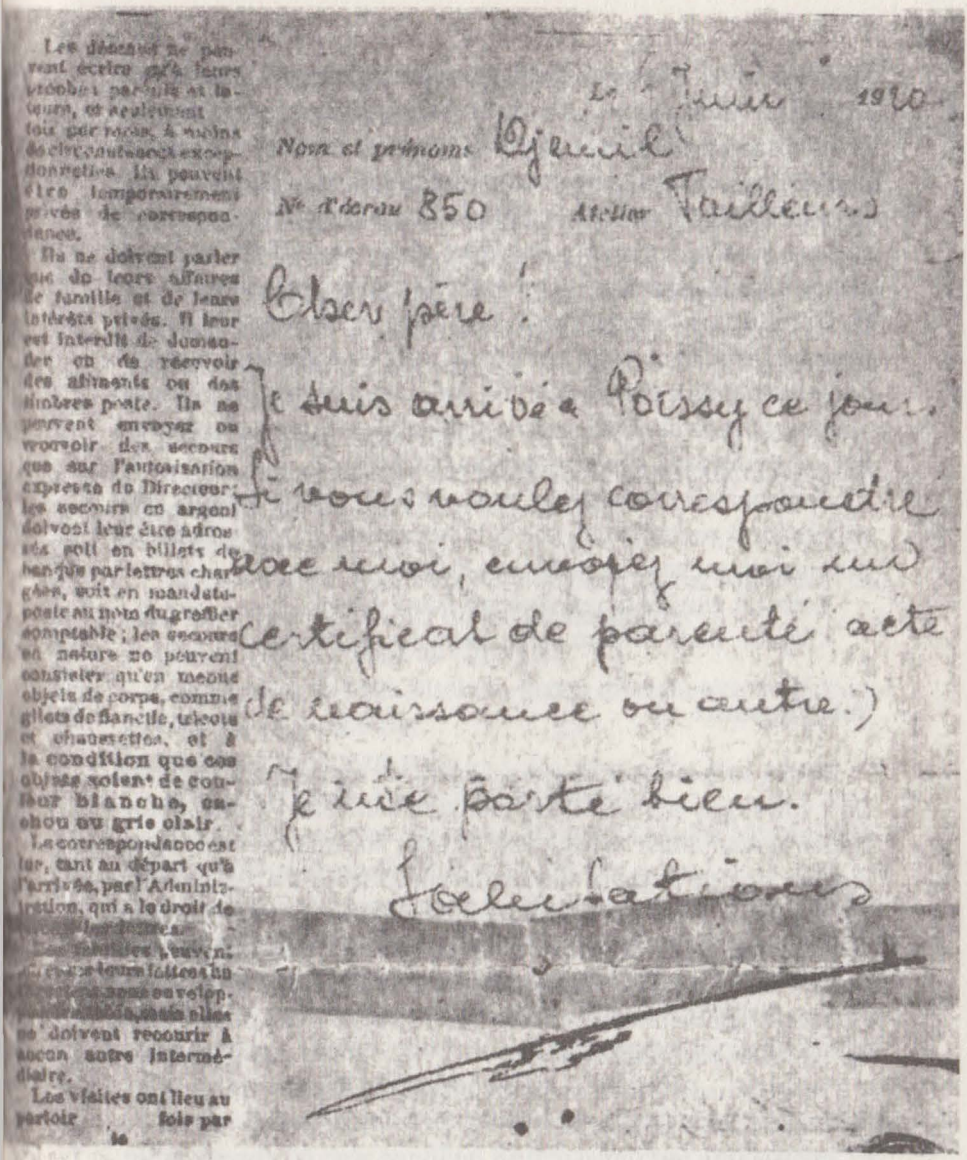
Burası daha asri[12], daha tertipli bir yerdi. Fransa'da zorlu geçecek olan zamanımı heder etmemek için lisanı öğrenmeye çalışıyordum.

Üç defa Fransız yetkililerine verdiğim arzuhallerime cevap gelmediği halde ben yine, bir gün gelip kurtulacağımdan emindim. İstanbul'da da boş durmamaları için ailemi her mektubumda sıkıştırıyordum.

---

11 Şimal: Kuzey. (Y.N.)

12 Asri: Zamana uygun, modern. (Y.N.)

Le 1er Juin 1920

Nom et prénoms Djemil

N° d'écrou 850 Atelier Tailleurs

Cher père !

Je suis arrivé à Poissy ce jour.

Je vous voulez correspondre avec moi, envoyez moi un certificat de parenté acte de naissance ou autre.)

Je me porte bien.

Salutations

Les détenus ne peuvent écrire qu'à leurs proches parents et tuteurs, et seulement tous les trois mois, à moins de circonstances exceptionnelles. Ils peuvent être temporairement privés de correspondance.

Ils ne doivent parler que de leurs affaires de famille et de leurs intérêts privés. Il leur est interdit de demander ou de recevoir des aliments ou des timbres poste. Ils ne peuvent envoyer ou recevoir des secours que sur l'autorisation expresse du Directeur. Les secours en argent doivent leur être adressés soit en billets de banque par lettres chargées, soit en mandat-poste au nom du greffier comptable ; les secours en nature ne peuvent consister qu'en menus objets de corps, comme gilets de flanelle, tricots et chaussettes, et à la condition que ces objets soient de couleur blanche, écrue ou gris clair.

La correspondance est lue, tant au départ qu'à l'arrivée, par l'Administration, qui a le droit de [illegible]

[illegible] ne doivent recourir à aucun autre intermédiaire.

Les visites ont lieu au parloir [illegible] fois par le

بولیس جمیل افندینك مارسیلیادن شیطانه آدامه سوءه ایدیلمك اوزره ایکی
کونده بیکی مکتوبلرینه بیله

Böylece dokuz ay geçti. Açıklama yapmadan evvela Saint Martin adacığına, yirmi beş gün sonra da başka bir hapishaneye naklettiler.

Ben hala ümitliydim. Fakat bütün bunlar boşuna çıkacakmış. Ben böyle her seferinde yer değiştirdikçe felakete doğru gidiyormuşum da haberim yokmuş. Filhakika aradan birkaç gün geçer geçmez ağızdan ağza bir havadis[13] dolaşmaya başladı. Kürek mahkûmlarını Amerika sularındaki bir yere nakledeceklermiş. Bu haber bana kadar gelince, beynimden vurulmuşa döndüm. Demek ki artık benim için kurtulmak imkânı ve ihtimali kalmıyordu. Mezara doğru gidiyordum. Bu defa havadisi tahkik edince bir mektup yazarak annemle ve babamla helalleştim ve mukadderata boyun eğerek artık günleri saymaya başladım.

Hapishanede arada sırada temas ettiğim gardiyanlardan, sevk edileceğimiz yer hakkında güç bela edinebildiğim malumat hiç de ruhuma kuvvet verecek mahiyette değildi.

Hatta bir gün bir tanesi uzakları işaret ederek:

-Guyan... dedi. Oradan geriye gelmek çok güçtür!...

Yola Çıkıyoruz

Deniz, sadece deniz ve sema... Fakat biz bunu da göremiyoruz. Dört yüz altmış yedi kişilik bir mahkûm kafilesini Fransa sahillerinden Guyan Adası'na sevk edecek olan kocaman gemide ayağımızdan zincirle bağlıyız. Karada tatbik edilecek bu usulün denizin ortasında niçin tatbik edildiğini anlayamadık. Kaçsak nereye ve nasıl kaçacağız? İnsanlık dışı bir vaziyetimiz var. Herkesin gözlerinde korku dolu bir ifade. Birbirimize bakıyoruz sadece. İyi ki bu zaman içinde biraz Fransızca öğrenmişim. En azından birileri ile bir şeyler paylaşabiliyorum.

Yanı başımda çivili olan mahkûma soruyorum:

-Neden böyle yapıyorlar?

-Anlamadın mı?

-Nereden bileyim?

13 Havadis: Haber. (Y.N.)

-Gemide isyan çıkarmamızdan korkuyorlar. O zaman bu kadar mahkûmu zapt etmek zor.

Boğucu bir sıcak, bulunduğumuz yerde pis bir koku bize hava aldırmıyor. Fazla olarak deniz de kudurmuş, vapuru ceviz kabuğu gibi sallıyor. Bağlı olduğum noktadan hızla karşı tarafa doğru fırlıyorum. Her fırlayış sağ ayağımın bağlı bileğini incitiyor. Hesap ediyorum. Gideceğimiz yere vasıl oluncaya kadar bu hal böylece devam ederse, hiç şüphe yok ki ayağım kangren olacak. Bu düşünce ile için için kederleniyorum. Marsilya'da olsun, şurada olsun ne kadar rahattım.

Yanımdaki arkadaşım diyor ki:

-Guyan, cehennemden bin kat beterdir. Bazı mahkûmlar oraya gönderilmektense idam olmaya razı olurlar.

-Niçin? Havası mı ağırdır?

-Sadece o değil. İnsan oradan pek nadir olarak sağ döner. Ölmesi muhtemel, çıldırması ise muhakkak gibidir.

-Orada da böyle bağlı mı olacağız?

-Keşke gölgede bağlı olsak ta, kızgın güneşin altında bize taş kırdırıp yol yaptırmasalar.

-Kaçma ihtimali yok mu?

Arkadaşım benim bu sualime cevap veriyor:

-Kaçma ihtimali var. Var ama... O zamanda vahşi hayvanlar tarafından parçalanma ihtimali daha yüksek.

Sıhhatim bozulmaya başladı. Maneviyatım son derece kırık, ayağım sızlıyor, uyuşuyor. Koklamaya mecbur olduğumuz kirli havadan başım ağrıyor, fenalıklar geçiriyorum. Çıldıracağım ve o zaman ne yapacağım. Avrupa kıyılarını terk ettiğimizin onuncu günü, geminin içinde hummalı bir faaliyet göze çarpıyor. Şüphesiz ki bu bir hazırlık ama niye? Acaba geldik mi?

Yanımıza kimse gelmiyor ki soralım. Gardiyanlarımız burada rahat. Günde iki defa kendileri ile temasımız var. O da yemek vakitleri. Diğer saatler hiç kimse gözükmüyor. Civarımızdan gelip geçen tayfalarımız da var ama soru soramıyoruz.

Aradan bir iki saat geçiyor ve nihayet söylüyorlar:

-Gelmişiz...

Gardiyanlar zincirlerimizi çıkarıyor. Fakat çözmeden evvel yoklama yapıyorlar. İsimlerimizi birer birer çağırıyorlar. İkişer ikişer sıraya diziliyoruz. Geminin güvertesine ayak attığım zaman geniş bir nefes alıyorum. Karanlığa alışmış gözlerim kamaşıyor. Kör olsam da razıyım. Çıkacağımız bu yerin neresi olduğunu bilmiyorum. Sahilde yüzlerce insan bizi seyre gelmiş, merakla hareketlerimizi takip ediyorlar. İçimden kendi kendimi teselli etmeye çalışıyorum:

"Burası arkadaşımın dediği kadar fena bir yer olsaydı diyorum, bu ahali burada oturamaz ve yaşayamaz. Başka yerlere giderler."

Nihayet biz sızlanmaya başlıyoruz. Bir an evvel karaya ayak basmak için her birimizde telaş var. Burada ümitsiz yaşayacağız, öyle iken yerimizde duramıyoruz. Birden gardiyanın sesi ile kendimize geliyoruz:

-Haydi... Marş...

Fransızca verilen bu kumanda üzerine geminin bordosunda asılı duran merdivene bir koşuş koşuyoruz ki, memur sert bir sesle müdahale ediyor. Bizi durdurmak, intizamı sağlamak istiyor. Lakin ne mümkün! Birbirimizi iterek kendimizi karaya atıyoruz. Artık vasıl olduk. Yıllarca üzerinde sürüneceğimiz bu kızgın topraklara utanmasak eğilip yüz süreceğiz. Bu sevincimiz kim bilir neden ileri geliyor?

Birden takriben[14] kırk elli metre uzaktaki seyircilerimizi daha iyi fark ediyorum. Hepsi başlarında ateş kırmızısı sarıklar takan kadınlar, hep göz alıcı renkte esbaplar[15] giymişler. Hapishane memurlarının ve gardiyanların beyaz üniformaları ile garip bir tezat teşkil ediyor.

İkinci defa bir:

-Marş...

---

14 Takriben: Yaklaşık olarak, tahmini. (Y.N.)

15 Esbap: Giyecek, elbise. (Y.N.)

Bunun üzerine kafilemiz dapdaracık ama tertemiz sokaklardan muhafızlarımızın arasında yürüyor. İçimizde her milletten insan var. Çinli, Arap, İspanyol, Sırp, İngiliz... Aynı zamanda yeryüzünde akla ve hayale gelmeyecek kaç türlü cinayet varsa, bu adamlar onu işleyerek buraya cezasını çekmeye gelmişler. En aşağısı beş seneye mahkûm olmuş.

Geçtiğimiz yollar buradaki mahkûmlar içindir. Hep bizim gibi mahkûm olanlar için düşünülmüş ve açılmış. Kasabadan içeri adım atar atmaz ilk göze çarpan adliye dairesinin bembeyaz binasını onlar yapmış. Caddelerin iki tarafında güneşin yakıcı sıcaklığını süzen ve altından geçenlere serinlik veren bu ağaçları diken, yetiştiren ve bakan yine onlar. Burada her şey mahkûmların eseri. İnsan bu kadar kabiliyetli işçilerin namuslu para kazanmak dururken nasıl olup da cinayet ve hırsızlık gibi suçlar işlediklerine hayret ediyor.

Guyan Adası'na Ayak Basışımız

Tam yirmi beş gün süren uzun yorucu bir seyahatten sonra işte nihayet Şeytan Adası dedikleri cehennemdeyiz. Bu cehennemin eşiğinden adımımızı atarken bütün ümitlerimizi, bütün emellerimizi, dünyaya ait bütün hayallerimizi arkada bırakarak yeni korkunç ve müthiş bir hayata giriyoruz. Vapurumuz tam saat on ikide sahile yanaştı. Boğucu, insanı harap eden bir sıcak vardı. Zaten hiçbirimizde yürüyecek takat kalmamıştı. Tam yirmi beş gün cenup[16] denizlerinde çalkalanarak perişan bir hale gelmiştik. Vapur rıhtıma yanaşır yanaşmaz ellerimiz zincirle bağlı olarak bizi rıhtıma çıkardılar. Arkamıza silahlı nöbetçiler koydular. Artık o kadar bitap bir haldeydim ki, yürümek benim için imkânsız bir hale gelmişti. Vapurdan iner inmez, yere düştüm. Bana muhafızlık eden nefer de yürüyemeyeceğime kanaat getirmiş olmalı ki, bir hapishane arabası getirdi, beni içine yatırdılar.

Etrafı görecek halim yoktu. Yalnız etrafı kavurup yakan sıcak yorgunluğumu arttırıyor, öleceğim zannediyordum. Vapurda elbi-

16 Cenup: Güney. (Y.N.)

selerimizde hâl kalmamış, adaya adeta çıplak çıkmıştık. Öyle olduğu halde sıcağa tahammül etmek mümkün değildi. Hakikaten burası cehennemin bir köşesi miydi? Yarabbi!

Bir müddet gittikten sonra hapishaneye vardık. Hapishane tek katlı hücrelerden mürekkep[17] büyük bir bina idi. Etrafında iki sıra kalın ve yüksek duvarlar vardı. İki demir kapıdan geçtikten sonra asıl hapishaneye geldik. Burada beş gardiyan bizi karşıladı. Ardından ilk emrini bağırarak verdi:

-Elbise ve çamaşırlarımızı çıkarın. Çırılçıplak olacaksınız. Muayene edileceksiniz.

Hepimiz üzerimizde ne varsa çıkarıp kenara koyduk. Zaten ne kalmıştı ki! Buraya geldiğimizde yarı çıplaktık. Muayene edilirken insanlığımdan utandım.

Ama şu da var. Bu kadar zamandan sonra bir ruh gibi hareket etmeye başlıyorsun. Muayene bittikten sonra hepimize aşı yaptılar. Bu her kafileye uygulanan bir şeymiş. Adadaki hastalıklara karşı mahkûmları korumak için yapılırmış. Dizanteri, sarıhumma gibi hastalıklar için yapılan tropikal aşı deniyormuş. Aşı olduktan sonra elimize birer mahpus elbisesi, bir takunya, bir battaniye verildi. Çizgili elbiselerimizi giydikten sonra ayrı ayrı odalara götürüldük. İşte burada bana numaramı verdiler: "4509"

Bu günden itibaren isimsiz, hüviyetsiz, cinsiyetsiz meçhul ama numaralı bir adam olmuştum.

Artık ben numara ile çağırılan; ismi, milleti, hüviyeti unutulan meçhul bir adamdım.

Odam iki metre uzunluğunda, bir buçuk metre genişliğinde, dar karanlık bir yer. Dört tarafı beyaz duvardan olan bir oda, benim on sene için vatanım, evim olacaktı. Gardiyan kapıyı üzerime kilitleyip gidince kendimi karanlık ve havasız bir yerde buldum. Odanın tavanında vapur pencerelerine benzeyen küçük bir pencere vardı. Işık oradan geliyordu. Başka hava ve ışık alacak bir yer yoktu. Kapının üst tarafında pencereli ufak bir delik vardı.

---

17 Mürekkep: Meydana gelen, oluşan. (Y.N.)

Umutlarım bir yeşeriyor, bir soluyordu.

Oysa Fransa'ya indiğimiz zaman henüz ümitlerim kırılmamıştı. Her tarafa mektup yazıyor, başıma gelen felaketten kurtulmak için ağa takılmış balık gibi çırpınıyordum. Anneme babama kardeşime mektuplar yazdım. Paris sefaretine şikâyetlerde bulundum. Hatta Paris sefaretinde başkâtip görevinde bulunan Naim Bey'den ümit verici bir mektup bile almıştım.

Adalar Hakkında Bilgiler

Size biraz bulunduğumuz yerden söz edeyim. Fransız Guyan'ı olarak da bilinen Şeytan Adaları küçük adalardan meydana geliyor. Burası cehennem gibi sıcak, dünyadan uzak, ormanları vahşi hayvanlarla dolu bir yer. Üç adada 7000 kadar mahpus var. Yerlileri siyahtır. Adada, hapishaneler de dâhil olmak üzere bina, yol ve müdüriyet namına ne varsa hep mahpuslar tarafından yapılmıştır.

Fransa hükümeti çok eskiden beri burayı hapishane olarak kullanmış ve buraya ilk defa meşhur Dreyfus'u göndermiştir. Dreyfus'un o vakit yattığı küçük kulübe hâlâ durur. Adaya hariçten kimse gelmez. Zaten ayda bir defa mahkûmları taşıyan vapur gelir. Bu vapur postamızı getirir ve postamızı alır, gider. Bizim medeni dünya ile alakadar olmak üzere gördüğümüz şey, ayda bir defa buradan geçen bu gemiden ibarettir. Bizim medeni dünya ile alakadar olmak üzere gördüğünüz şey, ayda bir defa geçen gemilerden ibarettir. Adaya kadın veya erkek yolcu inemez. Burası masallarda tarif edilen, kuş uçmaz, kervan geçmez korkunç bir yerdir.

Fransa, beş seneden fazla hüküm giyenleri buraya gönderir. Mahkûmlar arasında müebbet kürek mahkûmları olduğu gibi, birkaç sene hapse mahkûm olanlar da vardır. Afrikalılar, Fransızlar, Hindi Çini mahkûmları, hülasa dünyanın dört köşesinden gelen mahkûmlar burada buluşmuştur. Bu itibarla burası kıyametten bir numunedir.

Amerika cenubu sahilinden çok uzak olmayan Şeytan adaları, üç küçük adadan ibaret olan bir hapishanedir. Royale Adası, Saint-Joseph Adası ve Şeytan Adası. Bunlar içinde bütün mahpusların en fazla bildikleri adadır. Dreyfus da bu adada yaşamıştır. O vakitten beri bu adaya "Hainler Adası" da denir.

Üç adadan ikincisi bu adaya komşu olan "Saint- Josephf" adasıdır. Bu adada insanlar hüzün ve yalnızlık içinde delirir veya ölür. Islah olmadığına hükmedilen mahkûmlar bu adaya gönderilir. Burası mahkûmlar nazarında korkunç ve esrarengiz bir yerdir. Buradan bahsedildiği zaman bütün mahpuslar korku ile titrerler. Üç adanın en büyüğüne, birkaç defa firara teşebbüs eden mahpuslar gönderilir. Mahpusların buradan kaçmaları mümkün değildir. Bu üç adanın birbirine münasebeti dolayısıyla bizim İstanbul'daki adalara benzerler. Yalnız orası dünyanın cenneti, burası dünyanın cehennemidir.

Adaların iç tarafları sık ormandır. Bu vahşi ormanlarda dünyanın en vahşi hayvanları yaşar. Yalnız sahilde birkaç yerli vardır. Adanın bütün diğer tarafları meskensiz ve vahşi bir halde kalmıştır. Adada "Maruni" isminde küçük bir nehir vardır. Bu nehrin iki tarafı vahşi orman ve vahşi hayvanlarla doludur. Burada nehir üzerinde büyük bir hapishane vardır. Bu hapishane bütün hapishanelerin merkezidir. Adaya gelen mahpuslar evvela buraya gelir. Sonra buradan diğer hapishanelere sevk edilir. Hapishanenin kapısı üzerinde "Camp de Transportation"[18] levhası vardır. Bu levha mahpusların üzerinde idam hükmü kadar korkunç bir tesir bırakır.

Hapishane binaları mahpuslar tarafından yapılmıştır. Her hapishane birbiri ardınca iki kalın duvar içindedir. Hapishanede depo binaları, mutfaklar, ceza hücreleriyle ufak bir hastane vardır. Bu binalar ayrı ayrıdır. Binalar arasında nadiren ağaç vardır. Dam üzerlerinde kartallar dolaşır.

Mahkûmlar, bütün gün ağaç keser, taş kırıp, yol yapar. Akşam oldu mu doğrudan hücrelere kapatılırlar. Hava fevkalade sıcak ve

18 Camp de Transportation: Sürgün, toplama kampı. (Y.N.)

شیطان آدانسنده

برتورل پولیسی

طانیه بلم جانلار کیملردی؟ رایو ستفول اولورلردی؟ فاستافقاره کیم دیکم اوده بسه کوده ویلیاس قوارده

yağmurludur. Şimdiye kadar buraya elli bin kişi gelmiş, kaçanlar ormanlarda vahşi hayvanlar tarafından parçalanmış. Kalanlar mum gibi eriyip gitmişlerdir. Buraya kapanan, artık insan olmaktan çıkar. Bütün dünya ile alakası kesilir. En yakınlarına bile mektup yazma hakkı kalmamıştır. Burada hiçbir mahkûm istediği gibi giyinemez. İstediğini yapamaz, mahkûm aradan bir müddet geçince kendisinin insan olduğunu unutur. Hava fevkalade sıcak, fevkalade yağmurludur. O kadar sıcak vardır ki, o kadar rutubet vardır ki, su içinde yaşıyor gibidir. Hele hücrelerimiz o kadar pis ve rutubetlidir ki, içinde haşarattan başka hayvanlar bile yaşamaya tahammül edemezler. Hoş, bu hayata yaşamaya tahammül edenler de çok değildir.

Ben Şeytan Adası'na vardığımın ilk gecesi daha kalacağım yere gitmeden diğerleriyle birlikte birer hücreye konduk. Dar ve karanlık hücremde bu ilk geceyi nasıl geçirdiğimi bilmiyorum. O kadar bitkin ve yorgun düşmüşüm ki, neden sonra beynim ağrımış, bacaklarım uyuşmuş, belim sancılanmış acı içinde uyandım. Henüz gün yeni ağarmıştı. Tepemdeki pencereden gök görünüyordu. Uzaktan birtakım hayvanların korkunç haykırışları kulaklarımı tırmalıyordu. Yerimden kımıldayınca alnımdan bir şeyin kayıp kaçtığını hissettim. Fena halde tiksindim. Etrafımda tehlike vardı. Burası çok sıcak bir yer olduğu için ter tarafta yılanlar ve kertenkeleler var. Zaten her taraftan gelen vahşi sesler arasında yılan ıslıkları da duyuluyordu.

Tam hücrenin karşısında duran bu adam kimdi? Gözlerim karanlığa alışınca sıçrar gibi oldum. Fransız neferlerinden biri elinde bir silahla hücremi bekliyordu. Yere zaten oturamıyordum. Bir süre sonra iki gardiyan gelip beni aldı. Etrafta derin bir sessizlik vardı. Yalnız civardaki koğuşlardan tek tük mahpusların sesleri işitiliyordu. Hapishane kapıları henüz açılmamıştı. Beni nereye götürüyorlardı?

Muazzam beyaz bir binanın önünde durduk. Gardiyanlar beni tekrar aldılar ve bir nehir kenarında bulunan hapishaneye getir-

diler. Nihayet kalacağım koğuşa geldik. Buradaki mahpuslar da yataklarından yeni kalkmışlardı. Yeni birinin gelişi onları da heyecanlandırmıştı. Sorular ardı ardına geldi:

-Sen kimsin?

-Buraya neden geldin?

-Ne vakit geldin?

-Fransa'nın neresinden geliyorsun?

-Seninle beraber çok gelen var mı?

Vesaire... Vesaire...

Bana gösterilen yatağın üstüne oturduğumda konuşacak halim kalmamıştı. Hikâyemi anlattığımda hepsi üzüldüler. Ve bana daha çok yakınlık gösterdiler. Çünkü mahpusların çoğu adi hırsızlık ve cinayetten buraya düşmüşlerdi. Benim polis olduğumu öğrendiklerinde daha da saygı ile baktıklarını hissettim. Ve onlarla daha iyi anlaşacağımı anladım.

Mahkûmların Günlük Hayatı

Günlük programımız şudur: Sabah beş buçukta kalkarız. Kahvaltı olarak zehir gibi bir kahve verirler. Bu rutubet ve hararetten bozulan sinirlerimizi kamçılamak içindir. Yemekte bol sulu bir çorba ve bir lokma ekmek verilir. Sıcaklar biraz hafiflemeye başlar başlamaz, yani saat ikiye doğru tekrar bizi dörder dörder sıralarlar, etrafımızı alan silahlı bekçilerimizin nezareti altında tekrar işe sevk ediliriz. Saat beşe kadar çalıştıktan sonra hücrelere dönüş başlar.

Burada geceler çabuk başlar ve uzun sürer. Burada gece hayatının da ayrı bir işkencesi vardır. Her tarafı korkunç ve derin bir sükût kaplar.

Senelerden beri cehennemden gelmiş geçmiş olanların yeni gelenlere öğrettikleri on bir maddelik bir programı vardır. Burada yaşayabilmek için bu on bir maddeye riayet[19] tavsiye edilir:

1- Eğer sıhhatini muhafaza etmek istersen güneşte az çalış.

19 Riayet: Gözetme, itibar etme. (Y.N.)

2- Hizmetçisinden kumandanına kadar hapishanede kimseden medet umma.

3- Bir çaresini bulup sıvışmaya ve para yapmaya çalış.

4- Bu para ile başarabileceksen ne âlâ, yoksa ölüme hazırlan.

5- Hapishanenin verdiği yemekle kalırsan vay haline.

6- Firar için fırsat kolla.

7- Aciz görünme.

8- Bir kazaya uğrarsan tahammül göster.

9- İhtiyatlı ve sabırlı olursan amacına ulaşabilirsin.

10- Cezanın sonunu bekle.

11- Allah'tan başka kimseden medet umma.

Yıllar Geçiyor...

İşte ben bu cehennemde sekiz senedir kendi derdimle baş başayım. Sekiz senedir Türklük, namus ve vazife uğruna vahşi bir hayvan gibi ellerim zincirlerle bağlı, demir parmaklıklar arasında feryat ederek gözyaşı döküyorum. Geçen uzun sekiz senenin azap ve işkence ile dolu olan siyah günleri gözümün önüne geldikçe, bir yanardağ gibi içimden bir şeyin feveran ettiğini ve gözyaşı halinde gözlerimden aktığını hissediyorum. Her şeye çabuk sinirleniyorum. Olur-olmaz şeye kızıyorum.

Zaten hayatımız sefil bir hayat. Üzerimize pijama diye verdikleri Amerikan bezinden yapılmış elbiselerimiz vücudumuza uymuyor. Ya paçaları sarkıyor, ellerimiz elbisenin kolları içinde kayboluyor yahut elbise dar geliyor. Sökük ve yırtıklarımızı yamamak için iğne ve ipliğimiz yok.

Her gün ormana gidiyor, diğer mahkûmlarla birlikte ağaç kesiyor, kütük taşıyorum. Artık tahammülüm kalmadı. Bu dertli ve kederli günlerimde en büyük tesellim bir köşeye çekilip aileme mektup yazmak. Fakat mektuplarımız sansüre tabi. Mahpuslara ait hiçbir mektup ada müdüriyeti tarafından inceden inceye tetkik edilmedikçe gönderilmiyor. Hâlbuki ben mektup yazacak kadar

Fransızca bilmiyorum. Türkçe yazdığım mektupların aileme varacağından ümitli değilim.

Sonradan mahpuslardan öğrendim ki, Fransızca yazılmamış mektup adaya gelirse burada sansür edilemeyeceği için Fransa'ya iade ediliyor, orada tetkik edildikten sonra buraya tekrar gönderiliyormuş. Bütün bunlar beni üzdü. Bir hafta içinde on sene ihtiyarladım. Genç yaşımda beyaz saçlar görünmeye başladı. Günden güne hissedilecek şekilde zayıfladım. Acaba diyorum, ben de eriyip ölmeye mahkûm muyum? Fakat koğuşa bakıyorum, burada on, on beş, hatta yirmi seneden beri sürünen insanlar var. Bunlar mukavemet[20] edebilmişler ki yaşayabiliyorlar. Şu halde bende mukavemet edeceğim, ben de ölmeyeceğim diyorum.

Benim bu halimi gören yatak komşum:

-Cemil dedi. Ne düşünüyorsun? Burada çok düşünmeyeceksin. Ölür gidersin. Ölümle mücadele için metin[21] olmak lazım.

O vakit uyandım, derdimi unutmaya çalıştım.

Koğuş Arkadaşlarım

Müsaade ederseniz size komşumu takdim edeyim. 1910 senesine doğru Paris'te "Bonnur Garniye" çetesi ismiyle bir çete türemiş. O vakit bu hırsızlar güpegündüz Paris ortasında otomobille bir bankayı soymuş. İltica[22] ettikleri bir evde saatlerce muharebe etmişler. İşte bu arkadaşım bu çeteye mensup bir adamdır. Buraya geldiğinin daha ilk ayı kaçmaya teşebbüs etmiş, fakat yakalanmış. Ondan sonra bir daha kaçmaya cesaret edememiş. Fakat sabahtan akşama kadar bana birinci firarını anlatır, yeni firar planları yapmakla uğraşırdı. On seneden beri ada hakkında lazım gelen her malumatı[23] toplamıştı. Bütün ormanlarını, nehirlerini, denizlerini ve Guyan'ın her yerini biliyordu.

---

20 Mukavemet: Direnme, karşı koyma. (Y.N.)
21 Metin: Dayanıklı. (Y.N.)
22 İltica etmek: Sığınma, barınma. (Y.N.)
23 Malumat: Bilinen şeyler, bilgiler. (Y.N.)

شیطان آداسنده — بر تورك پولیسی

اورمانلری یره یاتیرانه بر طایفونه — قوغوشده بر قونغره — فرار قراری وفرار حاضرلقلری

شیطان آداسنده [illegible] شرائط داخلنده چالشدقلری [illegible]

شیطان آداسنده مشهور (دوده فوریس) ك [illegible]

شیطان آداسنده [illegible] اورمانلرده [illegible]

۱۰

[illegible]

[illegible] بر طایفونه

[illegible]

ناصل قاچدی؟

کله‌جك نسخه‌ده

-Ahh, diyordu. O vakit acemiydim. Kara yolunu tatbik edeceğimize, deniz yolunu tatbik ettik. Yerlilere birkaç para vererek bir kayık kiraladık. Ormanda saklanarak gardiyanların elinden kurtulduk. Sonra kayığımıza atlayarak denize açıldık. Dört gün dört gece deniz üzerinde çalkalandık, Yanımızda yalnız dört günlük yemeğimiz vardı. Dördüncü gece müthiş bir fırtınaya yakalandık. Kayığımız parçalandı. Perişan halde sahile döküldük. Vahşi ormanlar içinde sürünerek giderken yakalandık. Tekrar buraya tıkıldık. Fakat bu defa...

Evet, bu defa için bütün hazırlığını yapmış, kendince yerlerin haritalarını bile çizmişti.

İkinci komşum da melankolik, zayıf ve hassas bir insandı. Gündüzleri işe gittiğimiz zaman ikide bir ağaç altında durur, derin hayallere dalardı. Ne düşünüyordu? Bu bir sırdı. Bu sırrını şimdiye kadar kimseye söylememişti. Bu adama karşı hürmetle karışık bir his besliyordum. Nasıl olmuş da buralara düşmüştü?

Bu mahzun genç Umumi Harb'e iştirak etmiş, iki defa yaralanmış bir Fransız askeriydi. Arkasında karısını, çocuklarını bırakmıştı. İkide bir çocuklarının resmini çıkarıp için için ağlar, sonra karısından gelen mektupları okuyup gözyaşlarını silerdi. Bu, henüz benim gibi bu hayata alışmamış bir gençti. Kendi söylemesine göre kazara bir kadını öldürdüğü için buradaydı. Fakat işin içinde gizli bir şey vardı. Bunu söylemiyordu.

İşte biri üzgün, biri firar planları yapmakla meşgul iki kişi arasında kalıyordum. Yanımdakine baka baka ben de erimeye başlamıştım. Bir sabah yataktan başımı kaldıramayacak kadar hasta kalktım. Her tarafım ağrıyordu. Doktora götürdüler. Muayeneden sonra doktor hastaneye kaldırılmam gerektiğini söyledi.

Hastanede

Hastane bulunduğumuz adadan başka bir yerde idi. bir kayığa bindik, adaya geçtik. Hastane hayli büyük bir bina, yalnız korkunç bir yer. Zira mahpuslar hastaneyi ölüm yatağı olarak gö-

rüyor. Hastaneden sağlam çıkanlar az. Ekseriyetle iklime alışamayarak hasta olarak buraya düşenler yavaş yavaş eriyip gidiyorlar. Onun için hastaneye yaklaştıkça içimdeki korku artıyor. Genç yaşta bende ölüme mi gideceğim diye endişe ediyorum.

Ertesi sabah uyandığımda pencereden dışarıyı seyrediyorum. Sabahın buralara mahsus tatlı rengi bana ümit ve teselli veriyor. Burada güneşin doğuşu ne kadar azimetli ne müthiş oluyor. Deniz de derin bir sükûn içinde. Sanki her yer bu müthiş azimet karşısında secde etmiş gibi... Hiçbir yerde ufak bir kımıldama, küçük bir hareket yok. Bütün gece ormanda bağıran vahşi hayvanlar bile susmuş.

Karar verdiğim gibi yaşayacağım. Ne olursa olsun, yaşayacağım. O günden itibaren muntazam hayat, az çok beslenecek yemek... İstirahat gerilen sinirlerimi yatıştırdı. Biraz kendime geldim. Her gün biraz daha iyileştim. İki hafta içinde hiçbir şeyim kalmadı. Beni tekrar koğuşuma iade ettiler.

Koğuşuma döndükten sonra tekrar eski hayat başladı. İki büyük ormanı temizlemeye başlamıştık. Ormanın etrafında bataklık vardı. Ağaçlar kesiliyor, zincirlere bağlanarak çekiliyor, bütün mahpuslar sabahtan akşama kadar kamçı altında çalıştırılıyordu.

Akşam oldu mu bitkin bir halde koğuşlara kapanıyorduk. Burada artık kendi aramızda serbesttik. Oturur, gardiyanlar ile memurlara ağızlara alınmayacak laflar söylerlerdi.

Tayfun Geldiğinde

Bir gün sabah erkenden gelen müthiş bir tayfun adanın üzerine düşmüş, etrafı altüst etmişti. Genç ve taze ağaçlarla örtülü bir ormanın, secdeye yatar gibi hal alması, korkunç bir manzaraydı. Hayvanlar bağırarak kaçışıyor, maymunlar iltica edecek köşe bucak arıyor, kuşlar korkudan havada dolaşıyordu.

Biz bile koğuşlarımızın içinde bu müthiş afetten dolayı sarsıldık. Sanki kudretli bir el, hapishane binasını yerinden söküp kaldırmaya çalışmıştı. Bereket versin bu afet uzun sürmedi. Dört beş dakika içinde fırtına geçti. Her tarafı derin bir sessizlik kapladı.

سلطان آدلسنده
برتوراك بولتيني

جميل افندى اسكى كورەك محكمەسنده كچيرلرك سلطانه آدلرى ناصل كونورولمكده ايكەنيور

O gün bizleri de erken kaldırmışlardı. Yol tamamen ağaçlarla kaplanmıştı. Bütün mahpuslar bu yolu açmak için erkenden sevk edileceklerdi. Mahpuslar arasında bir hoşnutsuzluk vardı. Herkes mırıldanıyordu. Bugün her günden daha yorucu bir iş karşısında kalınacağı belli bir şeydi. Birçokları kendilerini hasta gösterdiler. Bunlar cehennemi güneş altında ormanda çalışmaktansa, ceza görmeyi tercih ediyorlardı. Ben bu yola lüzum görmedim. O gün hakikaten hayvan gibi çalıştırdılar. İçimizde düşüp bayılanlar, işi yarıda terk edip gidenler oldu.

Akşam koğuşa kapandığımız zaman, herkeste sessiz bir isyan hali seziliyordu. Bu hayattan kurtulmak için mücadele etmek istiyorlardı. Yarın, ertesi gün, daha ertesi gün bu hayat çekilmezdi.

Ben yatağımın üzerinde oturmuş, başımı da ellerimin arasına almış düşünüyor, ötekilerin konuşmalarını dinliyordum.

Karar Verdik, Kaçacağız

Paris'te, cadde ortasında birkaç kişiyi öldürdüğü için buraya getirilen biri vardı. Oldukça cesur birine benziyordu. Diğerlerini etrafına almış, ikna etmeye çalışıyordu. Bütün hayatını bu cehennemde geçirmeye mahkûm olan bu adam acı ve azimkâr bir lisanla anlatıyordu. Diğer mahkûmlar onun etrafını sarmışlar, dalgın ve düşünceli nazarlarla onu dinliyor, planını tetkik ediyorlardı. Koğuşu derin ve korkunç bir sükût kaplamış, yalnız bu mahkûmun sesi işitiliyordu:

-Artık burada durmamalıyız. Ölümü göze alarak kaçmak çaresine bakmalıyız. Birkaç gün ağır işlere gitmeye inat edelim. İçimizden bir ikisi erzak depolarını tamir ile meşguldür. Buradan gitmemiz için evvela biraz erzak ve silah aşıralım. Burada 34 kişiyiz. Hepimiz bu hayattan bıkmış insanlarız. Gerekli olan şeyleri biriktirdikten sonra ormana gideceğimiz bir gün Senjan Domaroni'nin en cenup tarafına inmeye çalışırız. Sonra oradan ormanlar içine dağılarak izimizi kaybederiz. Nehre inerek yerlileri biraz para ile kandırır, kaçarız. Bunu bir gün akşam ortalık kararmaya

başladığı zaman tecrübe ederiz. Bu tecrübede mukavemete maruz kalırsak, ölümü göze alarak mücadele ederiz. Ölümü göze almayan, hiçbir şey yapamaz.

Diğerleri hemen başları ile tasdik ederek işareti verdiler.

-Haklısın. Ben varım.

-Ben de...

-Ben de...

Herkese bir cesaret gelmişti. Bu kararı verince reisleri benim yatağımda düşünüyor gördüm. Ve birdenbire bağırdı:

-Arkadaş, sen de bize iltihak edecek misin?

Düşündüm. Ben onlar gibi adi mahkûm değildim. Belki bir gün kurtulabilirdim. Ama asıl cesaretimi kıran şey daha önce kaçma teşebbüslerimin sonuçsuz kalmasıydı. Bir keresinde on yedi gün sonra yakalanmıştım. Hapishaneye getirildikten sonra çektiklerimi ben biliyordum. Bütün bunları düşünürken yatak arkadaşım benim namıma söz verdi:

-Beraberdir, beraberdir.

Hepsi yatağımın kenarına geldiler, elimi sıktılar. İltihak[24] etmesem, kendilerini haber veririm korkusuyla akşam beni boğup öldürmeleri muhtemeldi. Ama beni öldürmeleri korkusundan almamıştım bu kararı. Onlara katılmak gerçekten istemiştim. Zaten bunu yalnız başarmam imkânsızdı. Ve kurtulmak istiyordum.

Reis vazifesi gören mahkûm:

-Öyleyse, yarın istirahat saatinde içimizden iki kişi herhangi bir vesileyle gardiyanın kulübesi yanına gidecek, akşama kadar bize o gün gördüklerini bildirecektir. Ondan sonra kararımızı veririz. Şimdi herkesi yemine davet ediyorum. Hiç kimseye, hiçbir vesileyle bu kararımızdan bahsetmeyeceğiz. Söz veriyor musunuz?

-Veriyoruz...

Bütün bu yorgun ve usanmış adamlar bu yeni kararla, neşelenmişler ve ümitlenmişlerdi. Ondan sonra herkes bir fikir söylemeye başladı. Kimimiz erzak, kimimiz silah tedarik edecek, kimimiz

24 İltihak: Katılma. (Y.N.)

elden bir kayık temin edecek, yerlilerden bir kişiyi ayarlayacaktı. Hiçbirimiz aşılamayacak bir müşkül görmüyorduk. Bu hayal hepimizi sarhoş etmişti. O kadar seviniyorduk ki, kurtulmuş gibiydik. Bu cehennemden kurtulup, yeniden dünyaya kavuşmak ne büyük saadetti.

Mahkûmlar anlatıyorlardı:

-Biz senelerden beri buradayız. Hapishane hayatını tamamen biliyoruz. Gardiyanlar ne vakit uyur? Ortalık ne vakit firara müsait bir hal alır? Nerelerde jandarmalar bekler? Adada yerliler nasıl kandırılır? Adanın neresinden kaçılır? Bunlar bizim için hep malum şeylerdir.

Sonra ortaya bir harita çıkardılar. Burada bütün firar yolları bir erkânı harp haritasında olduğu gibi tafsilatıyla[25] gösterilmişti. Ormanda takip edeceğimiz yol, kayığa bineceğimiz yer, çıkacağımız yer belirtilmişti. Mahkûmlar senelerden beri bunları takip etmiş, inceden inceye araştırmış, her şeyi öğrenmişlerdi. Zaten geldiğim günden beri mahkûmlar arasında konuşulan şeylerin dörtte üçü firar planları etrafında dönüp durmuştu.

O akşam bu sevinçle yattık. Fakat bizi müthiş bir heyecan almıştı. Nereye gidecektik? Firara muvaffak[26] olsak bile nasıl yaşayacaktık? Benim param bile yoktu. Ormanda vahşi hayvanlar tarafından parçalanmak tehlikesi vardı. İki ölüm arasında kalmıştım. Heyecandan uyuyamıyordum. Yatağımda bir taraftan öbür tarafa dönüyor, yine uyuyamıyordum. Nihayet sabah oldu.

...

Akşam ormanlarda kuşların uyuduğu, gece karanlığında etrafı koyu yeşil bir rengin örttüğü bu zamanda ben koğuşumda başım ellerim arasında düşünüyorum. Dışarıda uzaktan gelen maymunların bağırması, papağanların ötmesi arasında istikbalimi düşünüyorum. Buraya geldim geleli ailemden bir mektup alamadım. Beni annemde, babamda, tanıyanlarım da hep unuttular. Unutul-

25 Tafsilat: Ayrıntılı açıklamalar, beyanlar. (Y.N.)

26 Muvaffak olmak: Başarılı olmak. (Y.N.)

mak ne kadar fena şeymiş. Diri diri mezara gömülmüş bir adam gibiyim.

Düşünüyorum, kendimi firara hazırlıyorum. Düşündükçe firar hayalimde canlanıyor, gözümün önünde yeni bir ümit feneri yandığını hissediyorum. Önümüz tehlikelerle dolu, fakat mezarda olan bir adam için artık tehlike ve korku mevzubahis mi?

İlk firar kararını verdikten bir ay sonra toplantı yaptık. Toplantıda nehir tarafı ile değil, orman tarafından kaçma kararı alındı. Arkadaşların bir kısmı tuzlu balık temin etmiş, bir iki de silah bulunmuştu. Yolda vahşi hayvanları avlayacak, onların etiyle geçinecektik. Bu arada bir yerli bulmuşlar, biraz para vererek onu da ayarlamışlardı.

Portal Adası'nın karşısında küçük, isimsiz ve metruk[27] bir adacık vardı. Bütün bu levazımatı[28] oraya gönderip saklamışlardı. Biz ormanda saklanıp bu adacığa geçecek, oradan yerli kayıklarına binip karşıki vahşi ormanlara çıkacak, oradan da meçhul bir yolculuğa başlayacaktık.

Nihayet Firar

Her taraf uyuyor. Yalnız bizim koğuş faaliyette. Herkes son firar hazırlığı yapmakla meşgul. Hiçbirimiz heyecandan uyuyamıyoruz. Sabahı güç bulduk. O gün bizi bütün diğer mahkûmlarla birlikte ormanın kuytularına götürdüler. Evvelden hazırlanan plan mucibince[29] hepimiz bir vesileyle gizlice ormanın ağaçları arasında saklanarak ayrıldık. Ormanın karanlık kuytu köşelerinde yere yatarak saklandık. Hiçbirimiz diğerini görmüyordu. Kalbim dışarıdan hissedilecek kadar güçlü çarpıyor, heyecandan nefes alamıyordum.

Akşam oldu, mahkûmlar gardiyanların nezareti altında sıraya kondu ve yola çıktı. Bir müddet daha bekledik. Ortalığı karanlık basar basmaz kafileden ayrılıp, sürüne sürüne tayin edilen nok-

27 Metruk: Terk edilmiş. (Y.N.)
28 Levazımat: Lazım olan, gerekli şeyler. (Y.N.)
29 Mucibince: İcap ettiği üzere, gereğince. (Y.N.)

taya doğru ilerlemeye başladık. Mahkûmlar kafilesi hapishaneye varıp da muayene başlamadan evvel, biz izlerimizi kaybettirmeye mecburduk. Çünkü yokluğumuz anlaşılınca derhal arkamızdan devriye çıkarılacak, orman içinde avlanacaktık.

Bereket versin, çıkılacak yer bulunduğumuz yerden pek uzakta değildi. Kulübeye vardığım zaman arkadaşların çoğu oradaydı. Hiç kimsenin kaybolmadığını görünce sevindim. Yerli bakkalın bizim için hazırladığı kayığa atladık. Karanlıkta sessiz ve gürültüsüz, karşı adacıkta bulunan erzak ve silahlarımızı aldık. Tekrar kayığa atlayarak kendimizi nehrin akışına bıraktık. Nehir üzerinde kayık sessiz bir şekilde akıyor, etraftan ses işitilmiyordu. Saatlerce böyle gittik. Nihayet bizim kayığımız bir yerde karaya oturdu. Burası Guyan müstemlekesi ormanlarının sahiliydi. İstediğimiz yere varmış bulunuyorduk. İlk tespitlerimizi sessizce konuşarak yapmaya başladık:

-Henüz tehlikeyi atlatamadık biliyorsunuz.

-Evet, hapishane jandarmaları izimizi bulup arkamıza düşünceye kadar, burada ormanların içinde kaybolmamız gerekiyor.

-Şimdi biraz dinlenelim.

-Haklısınız. Bizi zorlu saatler bekliyor. Dinlenmemiz lazım.

Hapishane jandarmaları izimizi bulup arkamıza düşünceye kadar biz burada ormanlar içinde kaybolmuş olacaktık. Zaten buraya kadar gelmelerine imkân yoktu. Ağaçların altına uzandık. İki gecelik uykusuzluğun acısını çıkardık. Zaten heyecan ve yorgunluk bizi o hale getirmişti ki, artık yürüyecek halimiz kalmamıştı.

İlk Hareket Noktası

Sabah güneş doğarken arkadaşlardan biri hepimizi uyandırdı. Gözlerimi açtığım zaman evvela kendim de inanamadım. Neredeydik? Sabahın serin havası ne tatlı, ne güzeldi. Kalkmak, bağırmak, ağlamak istiyordum. Ruhumu tatlı bir heyecan kaplıyor, ne yapacağımı bilmiyordum. Hepimizde nihayetsiz bir sevinç vardı. İlk konuşan yanımdaki oldu:

-Arkadaşlar, vakit geçirmeden yola çıkmamız lazım.

Hepimiz başımızla bu teklifi onayladık. Bulunduğumuz orman vahşi, insan görmemiş bir yerdi. Yol namına bir şey yoktu. Nereye gidecektik, kimse bilmiyordu. O gün bütün gün yorulmaksızın, kuru bisküvilerle karnımızı doyurarak yürüdük. Sanki hepimizin kanatları vardı. En büyük mâniaları[30] kuş gibi atlayıp geçtik.

Nihayet ortalığı karanlık basmaya başlamıştı. Başımızın üstünde ağaçlardan örülmüş yeşil bir örtü vardı. Yabancı çiçeklerden bayıltıcı bir koku ortalığı kaplamıştı. Ormanın sık dalları içinde hava cereyan etmiyordu. Güçlükle nefes alıyor, boğulacak gibi oluyorduk. Ağaçların bir dalından öteki dalına vahşi maymunlar atlıyor, bize yukarıdan meyve atıyor, bizimle eğleniyorlardı. Onlar bizimle eğleniyorlardı ama attıkları meyveler bizim için önemliydi. Zaten yiyeceklerimiz kısıtlıydı. Attıkları hindistancevizleri hayatımızı kurtaracaktı. Ne kadar sevindiğimizi anlatamam. Hepsini bir araya topladık. Sonra sabah olunca onları kırmaya, içindeki sütleri içtikten sonra beyaz kısımlarını da bir araya getirmeye karar verdik. Bir ara yorgun olmasak da bunları biraz kızdırsak mı diye arkadaşlarla gülüştük. Ama bu arada karanlık arttıkça, bizi de korku istila etmeye başladı. Vahşi ormanın korkunç karanlığı içinde yalnız kalmak, bütün geceyi ormanın vahşi sakinleri ile geçirmek tehlikesi hepimizi düşündürmeye başladı.

Bu ormanlarda nasıl yaşayacaktık? Bilhassa geceyi nasıl geçirecektik? Ortalığı iyice karanlık basınca her birimiz bir ağaç dalı üzerinde geceyi geçirmeyi münasip gördük.

Her dakika, her saniye bir felaketle karşı kaşıya kalma ihtimali karşısında sinirlerimiz gerildi. Üç dört kişi bir ağaca tırmandık. Her ağaçta bir silahlı vardı. Gece yarısı vahşi hayvanların hücumuna maruz kalırsak, silahlarla ateş ederek bizi müdafaa edeceklerdi.

Bu karanlık orman içinde geçirdiğim ilk korkunç gece kadar hayatımda feci bir şey tasavvur edemiyorum. Gecenin derin sükûtu içinde bir dalın çatırdaması, bir hayvanın ıslığı, bir yılanın

30 Mania: Engel, zorluk. (Y.N.)

sürünüp geçmesi tüylerimizi ürpertiyor, korkumuzu arttırıyor ve gözlerimizden uykuyu alıp götürüyordu.

Gecenin yarısına doğru sinirlerim harap bir şekilde ağaca yapışmışım. Birden iki küçük feneri andıran bir parıltı gördüm ve bağırdım. Az daha yere yuvarlanıyordum.

-Ne oluyorsun?

-Karşıdaki gözleri görmüyor musun?

Yanımdaki dalda uzanmış yatan arkadaşım, tarif ettiğim yere baktı. Ardından üç taraftan birden silah sesi işitildi. Gözler de önümden kayboldu. Ondan sonra sabaha kadar uyumadım. Korkulu rüya görmektense uyanık kalmak evla idi.

Ertesi sabah şafakla beraber, hepimiz birbirimize geçmiş olsun dedik. Ağaçlardan indik ve bir ağacın altına oturarak haritayı tetkik ettik. Geldiğimiz yol yanlış değildi. Fakat bu günden itibaren ormanın içinden geçen küçük nehirlerden birinden gitmeye karar verdik. Ormanda susuzluktan ölme ihtimali vardı. Suyolunu takip edersek hiç olmazsa istediğimiz zaman su bulabilirdik.

Birçok çalılardan atlayarak, sık ormanın ağaçlarını açarak ilerledik. Hiçbirimizde elbise, kundura namına bir şey kalmamıştı. Her tarafımız kan içinde kaldı. Keşke ellerimizde büyük bıçak ya da pala benzeri bir şey olsaydı. En azından bacaklarımızın yakınlarındaki çalıları keser, yer açardık. Kuvvetimiz kesildi. Nihayet akşama doğru küçük bir dere yatağına vardık. Orada biraz oturarak elimizde kalan son nevaleyi yedik. Dereye girerek üstümüzü başımızı yıkadık ve sonra da her birimiz bir yere kıvrılarak dinlenmeye çalıştı. Hepimiz uyuya kaldık.

Artık yaptığımız plana göre son toplantımızı yapacaktık. İlk konuştuğumuzda bir yere kadar topluca gitmek, daha sonra ayrılmak kararı almıştık. Çünkü bir süre sonra bir köye ya da insanlarla karşılaşma ihtimali vardı. Toplu olarak görülmek büyük tehlikeydi.

Ben dere içinde yürüyerek gitmeye karar verdim. Biliyordum ki, suyun olduğu yerde mutlaka canlı da vardır. Arkadaşlarımla

helalleştim. Daha doğrusu hepimiz birbirimizle helalleştik. Büyük bir iş başarmıştık. Cehennem ardımızda kalmıştı. Dereye girdim, yarı belime kadar su içinde ilerlemeye başladım. Ne kadar gittim bilmiyorum, her tarafımın buz gibi olduğunu hissettim. Ama dereden çıkmadım. Ne kadar gidersem o kadar iyiydi. Yanılmamışım, akşama doğru derenin kenarında bir kulübe gördüm. Kazıklarla derenin kenarına kurulmuş eski bir kulübeydi. İçimden dua ediyordum. Biri ile karşılaşmak, bir parça yiyecek alabilmek. Kulübenin önüne gelinci seslendim.

-Hey... Kimse yok mu?

İçeriden yorgun bir ses işitildi:

-Kimsin?

-Yolunu kaybetmiş biriyim. Yardım edin.

Kulübenin tahta kapısı aralandı. İhtiyar bir adam göründü. Beni içeri aldı. Mahkûm olduğumu anladı mı bilmiyorum ama bu hususta bir şey demedi. Sadece önüme bir kap yiyecek ve ekmek koydu. O dakika kim bilir ne kadar kötü görünüyorum diye düşündüm. Dünyanın en güzel yemeğiydi benim için. Çorba tasını kafama diktim ve hiç durmadan soluksuz bitirdim. Kenarda duran bir şilteyi göstererek uyumamı ve biraz dinlenmemi söyledi. Güven içinde olduğumu hissettim ve şiltenin üstüne kendimi attım. Uyuya kalmışım.

Uyandığımda kimse yoktu. Çok korktum. Acaba ihtiyar anlayıp haber vermeye mi gitmişti? Telaş içinde ayağa kalktım. Tam kulübenin kapısını açmıştım ki, ihtiyarı elinde balıklarla geldiğini gördüm. Bu sefer ki yemek beni belki de iki gün idare edecekti. Aman Allah'ım bu nasıl bir lezzetti. Yemeğin ardında ilk defa sohbet ettik:

-Nereye gideceksin?

-Bilmiyorum. Bana bir yol gösterirseniz.

-Peki buraya nasıl geldin?

-Bindiğim gemi battı, sahilde gözlerimi açtım. Her yer yabancı. Geri dönebilmem için bir yere ulaşmam lazım.

-Üzerinde kıyafet namına bir şey kalmamış. Ben sana bir şeyler vereyim, onları giy. Bu halde insan içine çıkamazsın.

Kalkıp ellerini öptüm. Bu hareketim onu şaşırttı. Benim ülkemde büyüklere teşekkür etmenin bir yolu olduğunu söyleyince gülümsedi. Verdiği kıyafetleri giydikten sonra tekrar yola çıktım.

Nihayet Bir Kasaba

Ne kadar yürüdüm bilmiyorum ama ev damları gördüğümdeki sevincimi anlatamam. Bu bir kasabaydı. En önemlisi ne yapacak, neyle geçinecek, ülkeme dönmek için nasıl para biriktireceğimi bulmam lazımdı.

Kasabanın içinde dolaşmaya başladım. Konuşmalardan anladığım kadarıyla adamlar buraya altın aramak için gelmişlerdi. Bu çok güzeldi. Altın arayanlar çalıştıracak insanlar arıyorlardı. İyi ki lisanımı ilerletmişim. Hemen birinin yanına yaklaştım ve iş aradığını söyledim. Verecekleri para azdı ama olsun.

İlk dağa çıktığımız zaman bu işin ne zor olduğunu fark ettim. Bunun yanı sıra hepsi kötü adamlardı. Kavgalar, yaralamalar sanki önemsizmiş gibi yaşanıyordu. Ama kimseyle pek konuşmuyor, sadece işimi yapıyordum. Kasabada da ufak bir oda kiralamıştım. İndiğimiz zaman orada kalıyordum. Küçücük bir odaydı. İçinde sadece bir karyola ve masa vardı. Geceleri masanın üzerinde yanan lambanın titrek ışığında sadece yaşadıklarımı yazardım. Anama babamı hiç mektup yazmadım. Onların ne durumda olduğunu çok merak ediyordum ama yerimin belli olmasından çok korkuyordum. Yeniden yakalanmak benim için ölüm demekti.

Karar vermiştim, bilet parasını biriktirdikten sonra bir gemiye binip kaçacaktım. Daha doğrusu kaçak olarak *binmek zorundaydım.* Parayı, benim için bu yolculuğu ayarlayacak kişi için biriktiriyordum. Kasaba her türlü gayri meşru işlerin döndüğü bir yerdi zaten.

Şansım başka türlü yaver gitti. Altın toplayıcısı olan reis beni çok tutuyordu. Benim çalışkanlığım, kimse ile kavga etmeyişim onun dikkatini çekmişti. Beni bir gün yanına çağırdı:

-Frank, gel buraya.

Bu arada söylemeyi unuttum. Kendimi orada Frank olarak tanıtmıştım. Herkes beni Fransa'dan altın aramak için geldiğimi zannediyordu. Hemen yanına gittim.

-Ufak bir işimiz var seninle. Kolombiya'ya göndersem gider misin?

-Ne yapacağım?

-En güvenilir adamım geçen gün öldürüldü, biliyorsun. Bir parti göndermem gerekli. Bunu yapacaksın. Verdiğim adrese paketi götürecek, sonra aldığın parayı sana bildirilen adrese götüreceksin. Sen buraya döneceksin. Yalnız bu iş yanlış götürmez. Eğer dediklerimin dışına çıkarsan, dünyanın neresinde olursan ol, benim için fark etmez. Bulurum seni. Bu ilk işin. Eğer bunu halledersen, bundan sonraki paketleri hep sen götüreceksin. Bugün sana verilen paranın çok daha fazlasını kazanacaksın. Tamam mı?

-Tamam. Yalnız benim kaldığım yerde yolculuk evraklarım çalındı. Şu anda belgelerim yok.

-Onu merak etme. Ben sana yeni bir kimlik çıkartacağım. Araba kullanmayı biliyorsun değil mi?

-Evet biliyorum.

-Tamam, o zaman gel benimle.

Sevinçten uçuyordum. Beni kasabaya indirdi. Arabaya binerek daha büyük bir yere gittik. Sıra sıra dükkânlar vardı. Beni bu dükkânlardan birine soktu ve üzerime güzel bir pantolon takım aldı. Ardından bir de ayakkabıyla kıyafetim tamamlanmıştı. Sonra beni bar gibi bir yerde bıraktı ve bana buradan bir yere kımıldama dedi. Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Geri geldiğinde oturduğum masanın üzerine bir evrak bıraktı. Açtığımda yeni hüviyetimle karşılaştım: "Frank Barret"

"Hadi gidiyoruz" dedi ve birlikte bardan dışarı çıktık. Kapının önünde eski bir kamyonet vardı. "İşte, Kolombiya'ya bununla gideceksin" dedi.

Bir gün sonra elimde paket, cebimde adres kamyonetle yoldaydım. Hani eski arabaların çıkardığı egzoz sesi vardır ya, içinde

giderken bile rahatsız olursun. O ses benim özgürlüğümün şarkısıydı. Orman içindeki eski toprak yolda hızla giderken hıçkıra hıçkıra ağlıyordum.

Kolombiya'ya Frank adı ile vardığımda güneşli bir gündü. Hiç vakit kaybetmeden arabayı bir yere park ettim ve verilen adresi bulmak için harekete geçtim. Bulmam zor olmadı. Paketi bıraktıktan sonra aldığım parayı reisin istediği kişiye götürdüm. Görevimi tamamlamıştım. Kimseye borçlu değildim. Artık ülkeme dönmek için bir sorun kalmamıştı. Ne zamandan beri uyumuyorum ama hiç uykumun olmadığını fark ettim. Zaten hiç vakit kaybetmemem gerekiyordu. Bu zamana kadar kim bilir kaç kişi buraya gönderilmişti. Ne kadar zamanda geri dönüleceği belliydi. Sahile giderken içimden dua ediyordum. İlk gemi nereye gidiyor olursa olsun, binip gitmeliydim.

Arabayı park ettikten sonra gemileri tek tek incelemeye başladım. Bir sürü yük gemisi. İçlerinden Fransız bandıralı olanını seçtim. Hem kalkmaya en yakın o vardı, ben de bir Fransız'dım. Allah'tan reisin harcamam ve bir gece kalmam için verdiği para bilet parasına yetiyor da artıyor bile. Biletimi aldıktan sonra eski bir valiz aldım. İşi boş olsun önemli değil, seyahat sırasında dikkati çekmemeliyim. Sonra arabanın yanına gelerek direksiyonun yanına bir not yazdım. Sebebini kısaca anlattığım notumun altına teşekkür ederim diye yazarken ellerim titriyordu. Gece yarısı gemiye bindim. Hareket saati gelmişti. Geminin en ucuna kadar gittim. Gemi kaptanının çaldığı düdükle birlikte hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Kara kaybolana kadar da orada kaldım.

Fransa'ya indikten sonra artık ülkeme dönmek için sayılı günler kalmıştı. Her şeyi geride bırakmıştım. Artık özgürdüm. Türk Konsolosluğuna gitmeye ve her şeyi anlatmaya karar verdim. Yıllarca çektiklerim yetmişti. Emindim, ülkemde çok şeyler değişmişti. Konsolosluktan içeri girerken ayaklarım titriyordu. Görevliye gelişimin nedenini anlattığımda, birden ayağa kalkmasına çok şaşırdım. "Buyurun beni izleyin" dediğinde bir an "Acaba aranı-

yor muyum?" diye de düşündüm. Konsolos Bey'in misafir odasına girdiğimizde beni bir koltuğa oturttu ve içeri girdi. Bir süre sonra bir başka görevli beni içeri aldı. Anlatılanlara çok şaşırdım. Benim iade edilmem için bir takım yazışmalar olmuş. Belki de bütün firar sırasında yaşadıklarımı boşuna yaşadım ama olsun, belki de iade etmezlerdi" diye düşündüm. Beni o gece misafir ettiler ve ertesi günü biletimi de alarak beni yolcu ettiler.

Havayı İçimde Biriktirmek İstiyorum

Evet, hürriyet yolunda ilerleyen bir gemideydim. Denizleri aşıyor ve hayırlısı ile son demirin atılmasını bekliyordum. Karaya ayak bastığım zaman kendimi hürriyetine sahip olmuş biri olarak hissedecektim. Yıllardır görmediğim ailemin fertleri, arkadaşlarım, dostlarım burnumda tütüyordu.

İlk defa bir buse kondurmayı o anda daha bir arzu ile duydum. Öpmek istediğim benim toprağımdı. Yıllarca biriken hasretimle toprağıma ve insanlarıma sarılmak istiyordum. Bundan sonra gelmeliydi, Sivas.

Hasretimin ilk rotası İstanbul olmalıydı.

Güvertede keder ve elem yıllarını hatırlatan adımlarla bir geliyor, bir gidiyordum.

Bu yürüyüş, benim en uzun ve aynı zaman en son "volta"m olmalıydı. Bazen adımlarımı daha hızlı atıyor ve "finişe" yakışan bir sporcu hüviyetine bürünüyordum.

Ama ne yapsam, ne etsem prangalı yıllarının olanca ağırlığını üzerimden atamıyordum. Bunu hep hissedecek miydim?

Bedenimde meydana gelen hasarın ruhuma sirayetine nasıl önleyecektim? Biraz da bu ağırlık sebebiyle, düşünce ağırlığından mıdır nedir, sallanır gibi oldum. Acaba bu ağırlığa, tahayyüllerimin fazlalığı mı sebep olmuştu. Yoksa bilemediğim bir yarının endişesi mi?

Bitap düşmüş bir vaziyette küpeştenin[31] demirlerine dayandım. Ağzımı alabildiğine açmış, soluyordum.

31 Küpeşte: Korkuluk. (Y.N.)

Tıkanır gibi oldum, tansiyonum yine yukarılara fırlamış olmalıydı. Karnım toktu ama galiba havaya açtım. Daralmama engel olmak için sadece havayı içime çekiyor, solunum yollarının pasını siliyordum.

Demek ki, hürriyeti teneffüs etmek de, prangaya bağlı olmak kadar zor olabiliyordu.

Hücrede ekmek kırıntılarını hücremde daha kötü günler için nasıl zulaya koyduğumu en küçük kurumuş et parçalarını sadece gardiyanlardan değil, farelerden sakladığını hatırladım. Şimdi ise karnım tok olarak bir başka açlığı duyuyordum. Bu da o yıllardan kalma bir miras olmalıydı. Soluduğum havayı da ziyan olmasın diye çekiyor ve adeta içimde biriktiriyordum

Yağmur damlaları ve deniz rüzgârla birleşip yüzüme bir kırbaç gibi vuruyor, beni iğneliyordu.

Küpeşte demirinin ne kadar soğuduğunu fark ettim. Demir yağmur ve rüzgârın şiddeti ile daha bir soğumuş, ellerime buzdan bir mıknatıs gibi sarılmıştı. Sanki bana zincirli yılları hatırlatırcasına "Biz ayrılmaz parçayız. Sen beni bıraksan da, ben seni bırakmam" diyordu.

İstanbul'a yaklaştıkça heyecanımı bastırmaya çalışıyordum. Bunca çileden sonra heyecana ve bende hâsıl olan o gurbet sancısına mı yenilecektim. Buna müsaade etmemem gerekiyordu. Minareler bir hayal âleminden çıkmış, hakikate yükselen ilahi bir manzara teşkil etmişti.

Bavulumu aldım, ne kadar da ağırdı... Ağırdı çünkü hatıralar ve mazi ile yüklüydü. Merdivenlerden ağır aksak inerek rıhtımın soğuk taşlarına adımımı attım. Eğildim ve toprağıma hürriyetin ilk busesini kondurdum. Hava soğuk, ama toprağım sıcaktı.

Nerede Bu Arkadaşlar?

Önce karakola gittim. Beni hatırlayacak hiç kimse kalmamıştı. Anladım ki şu 10 yıl sadece bedenimden parçalar almamıştı, dostlarım kadar düşmanlarımı da almıştı. En azından sessiz ka-

lanların yüzüne bunu haykırmak istiyordum. Polisliğin en alt kadrosundaki memurlar ve bekçileri arıyordum. Yoktular...

"Yok olasıcalar" da yoktu.

Başmemur, defterlerin nakledildiğini ve bunu Sansaryan'daki merkezden bilebileceklerini söyleyip beni nezaketle yolcu etti. Sirkecideki otele geri döndüm. Anladım ki benim bir polis olarak kıyafetime daha dikkat etmem gerekecekti. Çünkü İstanbul'daki halka hiç benzemiyordum. Eğer tükenen öz dilimle hitap etmesem ve yanımda evraklarım olmasa, beni kendi memleketimde bir turist olarak telakki edebilirlerdi. Otele çok yakın, Sirkeci Garı'nın yan tarafına birkaç tane "Saz" sıralanmıştı. Odamın camını açtım ve musiki nağmelerine kendimi kaptırdım. Sonrası beni çok yorgun düşürmüş olmalı ki, alkolden değil hasretten sızıp kalmışım. Uyandığımda hava henüz kararmamıştı.

Kararan içimdi.

Sirkeci'den Eminönü'ne yol aldım. Mısır Çarşısı'nın oradan kurukahvecileri geçerek, Mercan'a müteveccihen[32] Tahtakale'ye doğruldum. Ev eşyaları kadar, kıyafetlerin de satıldığı dükkânları gezdim. Az bir ücretle koyu renkte karar kılıp kıyafetimi ayakkabı ile tamamladım. Otele döndüm.

Sansaryan'a Gidiş

Büyük badireler atlatan, suçlu suçsuz onlarca insanı barındıran merkezin kapısında sorgu suale tabi tutuldum. Evrakımı gösterip, eski bir polis olduğumu ve dosyamı hangi masaya teslim etmem lazım geldiğini söyleyince, beni bir başka polise verdiler. Yeni polis önde, eski polis ben arkada merdivenleri çıkmaya başladık Merdivenler çok inilip çıkılmaktan yıpranmıştı. Ama "Taş" olmak vasfını kaybetmemişti. Katlar boyunca sıralanan ve ön tarafı balkon gibi olan katları hatırladım. Kaçıncı kat sayamadım. Ama çatıya yakın bir katta durduk. Hangi masa olduğunu belirten hiçbir yazı görmemek merakıma mucip olmuştu.

32 Müteveccihen: Yönelerek, niyetlenerek, gitmek üzere. (Y.N.)

-Memur kardeş, hangi bölüme geldik?

-Burada konuşulmaz, sessiz ol. Şimdi ben gidip, gelişini rapor edeceğim. Benim görevim bu kadar.

Cevap veremedim. Bana yeni bir düşünce saplanmıştı. Ne olduğunu, ne olacağını daha sonra anlayacaktım. Birkaç dakika geçmeden polis geldi ve o da kapıların birini tıklattı.

-Girin, girin.

Açık kapıdan azametli görünüşüne, şeritleriyle kuvvet kazandıran ve yüksek makama sahip olduğu belli olan amir efendinin yerinden kalkıp bana doğru geldiğini gördüm. Hemen aklıma Guyan'a gitmeseydim bu kıyafetin bana da yakışabileceği geldi.

"Gel Cemil ağabey, gel... Sesi bana o kadar tanıdık ve samimi gelmişti ki, kim olduğunu hatırlamadan ve bana kucak açmasını beklemeden sarıldım ona. Sarsıla sarsıla ağlıyordum. Omuzlarımdan tutmuş beri sarsıyordu.

-Her şey bitti, yurduna hoş geldin. Sakin ol ağabey, biz seni hiçbir zaman katil olarak görmedik. Ne yazık ki bazılarımız senin kadar cesur olamadı. Ama olamayanların yanında seni misal gösteren binlercesi geldi. Gel otur şöyle bir acı kahvemizi iç. Hem sohbet edelim, hem de neler yapacağımızı konuşalım.

Hastalık Zuhur Ediyor

Mahcubiyet ve sıkılganlığımı üzerimden atmış ve kendimi güvenli hissetmeye başlamıştım. Nihayet memleketimde olduğumu ve beni tanıyan birini görünce saadete ermiştim. Konuştukça hayal meyyal hatırlamaya çalışıyordum. Vaka öncesinde bize tayin edilmiş yenilerden biriymiş. Hatta *komiser işi* öğrensin diye yanıma vermiş. Birkaç vazifeye beraber gitmişiz. Ama ne yapsam ne etsem çıkaramıyordum. Anladım ki bende yeni bir hastalık zuhur etmişti. Belli etmemeye ve tanımış gibi davranmaya devam ettim.

Kahvelerimizi içtik. Ben "Telve"yi de gözüme kestirmiştim. Fırsatını bulur bulmaz parmağımla telveyi alıp suyla yudumladım.

Mendilimle kabahatimi[33] sildim. Elindeki dosyaları masaya koydu, benim evraklarımı da aldı.

-Seni usulen bu akşam misafir edeceğiz. Sakın yanlış anlama. Gözaltında falan değilsin. Bu binada taşradan gelenlerin kaldığı misafirhanede istirahat edersin. Şimdi seni oraya götürecekler, ben bu akşam çalışacak ve seni çağırtacağım. Sen dinlenmeye bak.

-Ama beni otelden merak ederler amirim.

-Merak etmezler orada bizden bir sivil var. Bunları kafana takma ağabey...

Mekân, misafirhane değil, lüks bir dinleme yeri gibi gelmişti bana. Ama her şey memnuniyetime mucip şekilde sürüyordu.

Yatağa elbiselerle uzandım. "Sonra kendine gel" diye söylenip soyundum. Gözlerimi yüksek tavana dikip düşünmeye başladım.

Sansaryan merkezindeki Başkomiser (belki de Amir Efendi) beni uzun uzun dinlemeye tahammül göstermişti. Ben onu hatırlamıyordum. Ama o beni tanıyordu. Benim yaptığımın cürüm olmadığını ve vatanı kurtarmaya matuf[34] bir hareket olduğunu ifade etmişti. En iyisi sabahı beklemekti ve bunun için de huzurlu bir uyku elzemdi.[35]

Göz kapaklarımın kapanmasına engel olamıyordum. Gözlerimin perdeleri ağır ağır iniyordu ve ben açmakta çaresiz kalıyordum Gözlerimin yavaş yavaş kapandığını hissedebiliyordum ama bir türlü açamıyordum. Ama her şeyi görebiliyordum.

Rüzgâr Yeleli Atlar

Önce bir toz bulutu kapladı her tarafı. Yıldırım hızıyla gelen süvarileri seçemiyordum. Hepsi birbirine benzeyen atların sağrıları[36] geniş, yeleleri büyük, kimi siyah kimi sarı kimi de kızıldı. Do-

33 Kabahat: Kusur, uygunsuz davranış. (Y.N.)
34 Matuf: Dönük, yönelik. (Y.N.)
35 Elzem: Gerekli, lüzumlu. (Y.N.)
36 Sağrı: Sırt. (Y.N.)

ludizgindiler ve öndekilerin ağızlarında köpükler vardı. Kim bilir nereden ve ne zamandır tırısa[37] kalkmışlardı. Bazılarının eğerleri yoktu. Üzerlerindekileri atmamak ya da düşürmemek için ayrı bir çaba verir gibiydiler.

Tırısa kalkanlar zaman zaman kulaklarını dikiyor ve sanki son emri bekliyorlardı. Mahmuz yemeden en hızlıya koşan atların, sisler içinden çıkanların da kanatlandığını farz ettim. Sis bulutu yavaş yavaş dağıldığında süvarilerin bir deniz kadar uçsuz bucaksız bir alana yayıldığını tahmin ettim.

Gözlerimi ovuşturup daha iyi görmek ya da "Bu nasıl bir hakikattir Allah'ım" diye mırıldanarak tekrar baktım.

Atlılar saf saf ayrılmışlardı.

Süvariler bir süre dinlendirmek için atlarından inmişlerdi. Rüzgârın taradığı o rengârenk yeleleri öpüyorlardı.

Bir yavukluyu, bir can yoldaşını öper gibiydiler. Atların sırtlarını sıvazlıyor ve onlarla konuşuyorlardı. Şekerleri olsa paylaşacaklardı. Onlara sevgilerinden başka verecek hiçbir şeyleri yoktu süvarilerin.

En arkada piyadeleri fark ettim Hepsi silahlıydı. Ama kiminde tüfek kiminde kılıç kiminde benzeri kesiciler vardı. Süngüsünden Bursa bıçağı ya da Sürmene kaması ile mücehhezdiler.[38]

Bu nasıl bir orduydu Allah'ım?

Cenabıhak nasıl da özen gösterip hepsini bir araya getirmişti. Fişeklikleri göğüslerini çevreliyor, öbür elde ateşli silahlar yükseliyordu.

Cesaretin Askerleri

Asker ve milistiler... İçlerinde polisler ile kaymakamlığı ve rütbeyi reddetmişler de vardı. Kadın ve henüz reşit olmamış çocuklar da oradaydı.

---

37 Tırıs: Atın kısa adımlarla hızlı yürüyüşü. (Y.N.)
38 *Mücehhez: Teçhizatlanmış, donanmış.* (Y.N.)

Bazıları idamdan dönmüş ve boynundan çıkardığı urganıyla adam asmak için gelmişti. Yüreklerinin yarısı zafer, yarısı da nefretle atıyordu. Ama tamamıyla söylersek tek yürektiler ve o yürekler istiklal için atıyordu.

Şırrak şırrak sesleri, çığlıklar ve öfkeyle şaha kalkmış atların kızgın nalları yüz yıllık bir geçmişten mi geliyordu.

Bayrağın hiç yere düşmediği bir zamanı yaşıyorduk. Can verenin bile elden düşürmediği bayrak bir başkasının elinde yükseliyordu.

Ay ile yıldızın birbirine bu kadar yaklaştığını ve yakıştığını ilk defa bu kadar yakından görüyordum. Ve savaşanların sırt sırta verişini ve birbirlerini nasıl kolladığını da görecektim...

Ova ve yandan akıp giden nehir kandan kıpkızıl olmuştu. Neredeydik biz. Sakarya da mı, Afyonda mı?

Piyadeler şehit arkadaşlarını çiğnememek için son derece dikkatli savaşıyor ve öbür yandan da kumandanların "Daha hızlı, daha hızlı" komutuna ayak uyduruyordu.

Bazılarının ayakları yoktu.

Ama ayaklanmışlardı işte.

Beni derinden sarsan bu hakikatle yüz yüze kalışım bir nebze olsa ruhumu rahatlatmıştı.

Sonrasında her şeyin yavaş yavaş kaybolduğunu ve ortalığı bir sis bulutunun sardığını gördüm.

Sonra güneşi gördüm. Güneşin çocukları birbiri peşi sıra güneşin doğduğu topraklara doğru gidiyorlardı. Güneşin lacivert bulutları alt edip gölgede kalmadığını ve her tarafı parlattığını görmeyi bana nasip eden Allah'ıma şükrettim.

"Artık ölsem de gam yemem" diyerek uyandım. Gördüğüm bir kâbus değildi. Gördüğüm bir rüya değildi, görmek istediğim ve orada olmak istediğim bir hakikatti.

Başucumdaki Polis

Başucumda bir polis vardı ve ilaçlı su ile yüzümü siliyordu.

"Çok mücadele ettiniz. Bütün gece amirin emri ile yanınızda kaldım. Evraklarınız hazırlandı. Sizin bir cinayetten değil, işgalcilere karşı yurtseverce mücadele ettiğinizi yazılı olarak ifade etti. Yurtdışı evraklarınızdan ve buradaki raporlardan misaller verip, son raporunuzu buna göre hazırladı. Siz bu raporu Erkânı Harbiye'ye vereceksiniz. Bundan sonrası askeri hastaneye ait. Yani bu raporun tek eksiği askeri rapor.

-Ben bir şey istemiyorum ki.

-Bunlar askerlik kararınızla ilgili. Muaf tutulmanız veya geri hizmette kalmanız hastanenin raporuna bağlı. Ayrıca size maaş bağlanması da akla gelebilir. Amirim bunları bana anlattı ve size nakletmemi istedi. Ayrıca balmumu ile kapatılmış zarfın elden Erkânı Harbiye'ye verilmesini küçük zarfın size ait olduğunu ve bilcümle polis arkadaşların size verdiği küçük bir hediye olarak kabul edilmesini istedi. Üzerine basarak söyledi. Bu bir bedel değildir, sevgimizin bir nişanesidir, dedi. İstediğiniz zaman onu ziyarete gelebileceğinizi ve gelişmelerden lütfen haberdar edilmesini söyledi.

Hatırata Son Nokta

Bu meşakkat dolu firarda Cemil Bey bir anlamda da özgürlüğü için büyük yol kat etmişti.

Hasretin bittiği yerde ailesi vardı... Yıllardır yüzünü görmediği insanlar vardı. Önemlisi değişen bir İstanbul ve Türkiye vardı. İhtimal ki, İşgal askerlerinin ezdiği İstanbul kaldırımlarında ve hayatını değiştiren Gülhane Parkı'nda kanat çırpan kuşları gördüğünde ölümü yendiğini düşünecekti.

Ama yaşadığı acıları yendiği hiçbir zaman söylenemezdi.

Hatıratın bundan sonrası yoktur. Ama Guyan'da bu kadar yıl pranga altında hücrelerde inleyen yurtsever polisimizin çektiği acılarla döndüğü Sivas'ta uzun süre yaşamadığını biliyoruz.

Adının bir yerde anıldığını, caddelere, meydanlara verildiğini, büstünün veya anıtının dikildiğini, hizmet madalyası ile maaşının ailesi tarafından alındığını, adının her polisimize "olacaksan Cemil Efendi gibi polis ol" diye tekrarlatıldığını veya büyükçe bir resminin müze veya okulun köşesinde, polis tarihi kitaplarında yaşatıldığını söylerlerse canı gönülden müteşekkir kalırız.

Eğer bunlar verilmemişse, millet kalben, bu yurtsevere hak ettiği onuru, rahmet ve şükranla verecektir.

رسملی پرشنبه

نومرو : ۱۲۱
فیاتی : ۵ غروشه

۱۵ نیسان : ۱۹۲۷ — فیاتی بر سنه قصرصی اوتوز اوچ ۵ غروشه — جلد ۳

شیطان آدامدہ ایکلہ‌ین ورلك پولیسی جبل اقدیمك خاطراتی یو لمه‌ده باشلاور

III. BÖLÜM

CEMİL BEY'LE İLGİLİ DİĞER YAZILAR

Mehmet Cemil Efendi Kimdir?

Mehmet Cemil, 1900'de Manastır'da doğdu. Babası Lofçalı Komiser Tahir Efendi, annesi Batumlu Lütfi'ye Hanım'dı. İlkokulu Manastır ve İstanbul'da okuyan Mehmet Cemil, daha sonra Fatih Rüştiye'sini bitirdi. Ailesi, onu İmalat-ı Harbiye (Askeri Sanayi) Mektebi'ne verdi. Ardından babasının girişimleriyle İstanbul İtfaiyesi'nde itfaiye eri olarak göreve başladı. Mehmet Cemil'de 12 Nisan 1919'da 500 kuruş maaşla Emniyet Genel Müdürlüğü'nde 3. Şube'de geçici kadroyla polisliğe başladı. 24 Ekim 1919'da asli kadroya geçti.

1919'da Fransızlar tarafından tutuklandıktan sonra önce Fransa'ya daha sonrada Fransız Guyanası'na gönderildi. Uzun esaret yıllarından sonra Türkiye'ye 1929'da dönebildi. Mehmet Cemil Efendi, Türkiye'ye geldikten sonra ilk önce İstanbul'da Pangaltı Polis Karakolu'nda göreve başladı. Daha sonra kısa süre Cumhuriyet Vapuru'nda istihbarat elemanı olarak görev yaptı. Bu arada

Beykoz'da oturan, Samsun asıllı Fatma Meliha Hanım'la evlendi ve iki çocuğu oldu. Soyadı kanunun çıkmasıyla Eryürek soyadını aldı. Ankara Kızılcahamam'ın Güvem nahiyesinde görevliyken 22 Ağustos 1944'te 44 yaşında öldü.[1]

Albay İhsan Birinci'nin Anlattığı Polis Cemil Bey

Guyan'a götürülen yurtsever polislerle ilgili olarak olayların meydana gelişi, mahkeme safhaları ve diğer noktaların bir hayli karanlıkta kaldığını görüyoruz. Takdim ettiğimiz genel bilgi ve hatıralar dışında rastladığımız ek bilgilerden mahrum bulunuyoruz.

Ancak hatıranın dışındaki anlatımlara da -farklı da olsa- yer vermekte yarar görmekteyiz. Adli tetkiklerinden tanıdığım İhsan Birinci, babasının eski bir polis olmasından dolayı geniş bilgi ve belgeye sahip olmuştu. Silahlı Kuvvetlerde albaylık rütbesine kadar yükselen Birinci, emekli olduktan sonra hayatını Milli Mücadele araştırmalarına vakfetmişti. Tarihimize dolayısıyla tarafımıza tevdi[2] ettiği bilgiler nedeniyle, her zaman şükranla andığımız Birinci, Polis Cemil olayını şöyle anlatıyor:

"1919 yılı Ağustos ayının 31. günüydü. Gülhane Parkı kapısının karşısındaki Soğuksu sebilinin önünden geçmekte olan tramvaydan altı Fransız askerinin yolcuları taciz eden gürültülü sesleri geliyordu. Her halleri ile sarhoş oldukları anlaşılan askerler, gittikçe azıttılar. Doğacak musibete maruz kalmamak için tramvaydan inmek isteyenlere de engel oluyorlardı.

Aralarından birinin kararan gözleri köşeye sıkışmış olan iki Türk kadınına takılmıştı. O tarafa doğru yalpalayarak yürüdü. Onu diğerleri takip etti. Bir anda çember içinde kalanların çığlıkları, çaresizlik içinde çırpınan erkek yolcuların içine ateş düşürmüştü.

---

1 Adnan Güllü tarafından yazılan "Şeytan Adasındaki 'Türk Kelebek'" başlıklı bu yazı http://www.bizimelbistangazetesi.com/yazar.asp?yaziID=18821'den alınmıştır.

2 Tevdi: Emanet bırakma. (Y.N.)

Kadınlara ilk sokulan, anlaşılmaz laflar etmeye başladı. Bir ilgi görmeyince de işi kadınlardan birinin yüzüne çimdik atacak kadar küstahlığa vardırdı. Bundan cesaret alan diğerleri aç kurt gibi çullandılar."İmdat" sesleri arasında "Polis yok mu ?" sesleri işitilmişti. Evet, vardı, hem de görevi uğruna gözünü budaktan sakınmayan bir Türk polisi vardı. Olayın sonuna doğru aynı vasıtaya binmiş olan Cemil Efendi yapacağını bir an içinde tasarladıktan sonra araya girmişti.

Önce ihtarda bulunduysa da anlatamadı. Bu defa mütecavizler[3] bellerindeki kasaturaları çekerek üzerine yürüdüler. Polis memuru Cemil Efendi (4. Şube Memuru) altı kasaturanın parıldayan sivri uçlarından asla yılmadı. Çevik bir hareketle tabancasını çekerek üzerlerine yürüdü ve ateşe başladı. Bu cesur ve pervasız hareket Fransızları şaşırtmıştı. Hepsinin bir anda ters yüz edip birbirlerini ite kaka tramvaydan aşağı atladıkları görüldü. Bu defa onun inmesi için anlaşılmaz kelimelerle haykırıyorlardı. Zira aralarından ikisi Cemil Efendi'nin kurşunlarına hedef olmuş ve yere serilmişti.

Bu sebeple suçlu sayılacaktı. Fransız Harp divanınca evvela idama mahkûm edildi. Sonunda cezası 10 yıl süreyle sürgüne çevrildi. Gönderildiği yer Guyan sömürgesiydi. Sürgündeki hayatı baştanbaşa facia ile doludur. Gerek eşi ve çocukları ve gerek meslek arkadaşları hayatından ümidi kesmişlerdi. Kendisinden hiç haber alınamıyordu. O ise ayaklarına vurulan kalın zincirlerle Guyan'ın kızgın güneşi altında taş kırıyordu. Bir gün bahane ile cezalandırıldı. Tam üç ay kuru ekmek ve suyla karanlık hücreye kapatıldı. Birkaç defa intihara teşebbüs etti ise de yine hayatta kaldı. Bilahare kendisinin de "Benim yerimde taş ve demir bile dayanamazdı" dediği bu feci durum tam dokuz yıl devam etti. Nihayet Cumhuriyet hükümetinin teşebbüsü sonucunda ana vatana döndü.

1 Nisan 1929 tarihinde İstanbul rıhtımına yanaşan gemiden çıkan kahraman Türk Polisi Cemil Efendi kendisini karşılayanlara

3 Mütecaviz: Haddini aşan, saldıran, sataşan, sarkıntılık eden. (Y.N.)

evvela Fransızca cevap vermiş sonra da af dileyerek bunu uzun müddet Türkçe konuşmaktan mahrum kalışına bağlamıştır."

İstiklal Savaşı Gazetesi Ne Yazdı?

Konuya temas eden Ömer Sami Coşar gazetecilik mesleği *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde sürdürmüş ve Milli Mücadele ile ilgili araştırmalarıyla basın tarihinde yer etmişti. Coşar, bu elem verici işgal günlerinin safhalarını *Milliyet* gazetesinde yayımlamıştı. Yazar "Sarkıntılık yapan Fransız askeri öldürüldü" başlığı altında Cemil Bey olayını şöyle anlatacaktı:

"Dün akşam Ayasofya meydanında sarhoş Fransız askerlerinin sebebiyet verdiği bir olay panik çıkmasına sebep olmuş, mağazalar kapatılmıştır. Olay esnasında bir Fransız askeri ölmüştür.

Verilen bilgiye göre meydana doğru gelmekte olan bir tramvayda bulunan 6-7 Fransız Senegalli asker, çok sarhoş vaziyette bir Türk hanımına çirkin şekilde sataşmaya başlamışlardır. Tramvayda bulunan Polis Cemil Efendi bu durum karşısında isyan ederek müdahalede bulunmuş fakat üzerlerinde taşıdıkları işgal üniformasından da cüretlerini arttıran askerler kasaturalarını çekerek polis Efendi'ye doğru yürümüşlerdir. Bunun üzerine Cemil Efendi de tabancasını çekmiş ve ortalık ana baba gününe dönmüştür. Tramvay durmuş, halk kaçışmış ve Polis Cemil Efendi ateş etmek zorunda kalarak Fransız askerlerinden birini öldürmüştür.

Süratle olay yerine gelen İtilaf polisi olaya sebebiyet veren Fransız askerlerini kaçırmış ve Polis Cemil Efendiyi de yakalayarak götürmüştür.

Olayla ilgili olarak Fransız Yüksek Komiseri'nin Damat Ferit Paşa hükümetine sert bir protesto notası verdiği bildirilmektedir."[4]

4 *İstiklal Harbi Gazetesi*, haz. Ömer Sami Coşar, 1 Eylül 1919 Pazartesi.

Zileli İbrahim Mehmet'in Son Mektubu

Zileli İbrahim Mehmet'i 1920'de Dersaadet'ten alıp Guyan'a götüren kaderi iki kurşun yazmıştı.

Künyesi Taksim Kışlası'nda görünen İbrahim Mehmet Efendi iki işgal subayının katledilmesinden sorumlu tutularak Divan-ı Harb'e verilmiş ve idama mahkûm edilmişti. Bilahare cezası müebbet küreğe çevrilen İbrahim Efendi'nin uğradığı haksızlık uzun yıllar hukuki tartışma konusu olmuştu.

1914'de kardeşi Mehmet Bey ile seferberlik davetine uymuş ve İstanbul'a özel görevle gönderilmişti. 1918 yılında Anadolu'ya geçmeye hazırlandığı sırada iki subayın Kuvayı Milliyeciler tarafından öldürülmesinin baş sanığı olarak yakalanmıştı. Mahkeme İbrahim Bey'in avukat tarafından savunulmasına, tanık ifadelerine müsaade etmemiş ve kararını iki celsede vermişti. Karar acilen uygulanmış ve "Türk Mukavemet Teşkilatı" üyesi olmakla suçlanan İbrahim Mehmet Guyan'a yani Şeytan Adaları'na gönderilmişti.

İbrahim Bey'e ailesi ile görüşüp en azından mektuplaşmasına, ne mahkeme süresince ne de gönderildikten sonra izin verilmişti.

"Beni en ağır işkencelerle denizin ortasında, kaybolmuş Guyan Adası'na getirdiler. Burası insan kanını damla damla kurutan bir cehennemdir. Bu cehennemde mahkûmlar gece gündüz hayvanlar gibi çalıştırılır. Yiyecekleri köpeklerin bile yemeyecekleridir. Hasta olanlara bakılmaz ve ölüme terk edilir. Ben işte bu görünüş altında yıllardır damla damla ölüyorum. Ben cani değilim, ben hırsız değilim, ben katil değilim. Bir Türk vatandaşının böyle bir boyunduruk altında inlemesine daha ne kadar müsaade edilecektir. Ben, her ferdi vatanın kurtuluşu için kan dökmüş bir ailenin evladıyım. Beni kurtarınız, ölüyorum..."

Bu İbrahim Efendi'nin Guyan Adası'ndaki "müebbet" hayatı ile ilgili yazdığı ilk ve son mektubudur. Esaret hayatının on birinci yılında, yani 1929 yılında yazdığı bu satırlara dönemin ağırlıklı yayın organları da yer vermişti.[5]

5 *Resimli Ay*, Temmuz 1929.

Dergi, konuya ilişkin yayımladığı makalede olayı ayrıntılarıyla vermiş ve bu askerin kurtarılması için çaba verilmesi gerektiğini belirtip, gerekirse Türkiye'de tekrar yargılanmasını talep etmişti.

Resimli Ay dergisi Zileli İbrahim Efendi'nin kaderini şöyle aksettirmişti:

"İşte Zileli İbrahim Mehmet Efendi'den aldığımız mektubun hülasası budur. Divanı Harp, İstanbul'u kahpece, cebren işgal etmiş süngülerin adaletini temsil ediyordu. Bu sebeple onun Türk toprağında Türk vatandaşları hakkında vermiş olduğu hükümlerin hiçbir manası yoktur. Bu hükümler derhal kaldırılmalıdır. Ve Şeytan Adası'nda kim bilir daha nerelerde inleyen vatandaşlarımızın kurtulmasına amil olmalıdırlar. Hiç olmazsa bu vatandaşlarımızın yeniden Türk mahkemelerinde muhakeme edilmeleri temin edilmelidir." (1929)

Zileli İbrahim Bey'in en azından "Savaş suçlusu" sayılarak Birinci Dünya Savaşı nihayetindeki anlaşmalar gereği "esir mübadelesi"ne tabi tutulmayışı, hukukun nasıl çiğnendiğine somut örneklerden biri olmuştu.

Meselenin bir diğer yanı, İbrahim Bey'in Guyan'da mevkuf[6] iken durumun yayın organları tarafından açıklanmasına rağmen diplomatik yoldan ciddi bir girişimde bulunulmadığı düşüncesini uyandırmaktadır. Çünkü aynı biçimde Guyan'a gönderilen isimlerden Polis Cemil Efendi verilen çabalar sonucu Türkiye'ye yıllar sonra iade edilmişti.

Cemil Bey, Guyan Adası'ndan kurtulabilen tek kişi olmuştu. Mütareke döneminde Türk kadınlarına saldıran dört işgalci askeri tabanca ile vurduktan sonra Guyan'a gönderilmiş Şeytan Adası'nda yıllarca çile çekmişti. Guyan'dan üç kere kaçmaya teşebbüs eden ve son firarında Martinique'e kadar gelebilen Cemil Bey'i Cumhuriyet hükümeti uzun çabalardan sonra Türkiye'ye getirebilmişti.

Guyan'da ki esaret hayatı Türkiye'ye ulaştırılan mektuplarla gün ışığına çıkmış ve dönemin etkili dergilerinden "*Resimli Per-*

6 Mevkuf: Alıkonulmuş, tutuklu olan. (Y.N.)

شیطان آداسنده

برتورك يولبيسي

جميل افندى سلفرسنده دنيزى ايچنده ياشاديغى شيطانه آداسنك ناصل جهتمى بريراولديغنى تصويرايدييور

يوقسه جميل افندى تلفراف تلرينى شيطانه آداسنك سرحدكوشه سنه قدر

شيطانه آداسنك باشلجه اوچ كوشك آراسنده دكيزه جميل افندينك آصلمش اولديغى ايپى بر طرفدن ايپلرله طوتمش اولديغى حالده

شيطان آداسنده

ايلك هفتم

şembe" de yaptığı sürekli yayımla ilgilileri harekete geçirmişti. Yoğun diplomasi sonunda Cemil Efendi yurda dönebilmiş ancak Zileli İbrahim Bey başta olmak üzere diğer tutukluların sonu aydınlığa çıkmamıştı.

Hikmet Feridun Bey Anlatıyor

Gazeteci Hikmet Feridun Es, çok uzun yıllar sonra Guyan ve Martinique'e yaptığı bir gezide izlenimlerini anlatırken konuya da şöyle temas etmişti:

"Tam karşıda Fransız'ların Şeytan Adaları dedikleri meşhur sürgün hapishanesi vardı: Guyan.

En azılı mahkûmlar müddetlerini doldurup çıktıktan sonra Fransa'ya değil de burunlarının dibindeki Martinique'e yerleşiyorlardı. Burada evleniyorlar, ev bark sahibi oluyorlar, dükkân açıyorlardı. Nüfusunun çoğunluğu eski mahkûmlarla macera kadınlarıydı.

Şeytan Adaları'nın Türk mahkûmu mütareke yıllarında Gülhane Parkı önünde dört Fransız askerini Türk kadınlarına saldırdıklarından dolayı beylik tabancası ile öldüren Polis Memuru Cemil Efendi...

Şeytan adalarından üç kez kaçmaya kalkışan Cemil Efendi bir keresinde Martinique'ye kadar gelip on yedi gün gizlenmişti. Ama sonra yakalanıp gene Şeytan Adaları'na getirilmişti. Cumhuriyet hükümeti seneler sonra Fransız hükümeti nezdinde uğraşıp Cemil Efendi'yi Türkiye'ye iade ettirmişti."[7]

7 *TV 7 Gün*, sayı 3, 16 Ocak 1978.

IV. BÖLÜM

BİLGİLER... BELGELER...

Guyan Adası

Günümüzde "Guyana" ya da resmi adı ile "Guyana Kooperatif Cumhuriyeti (İngilizce: Co-operative Republic of Guyana) olarak biliniyor. Güney Amerika'da yer alan bu küçük ülkenin en büyük şehri ve aynı zamanda başkenti Georgetown'dur.

Fransa 1603 yılında ele geçirdiği bu adaya 9000 göçmen göndermişti. Ancak göçmenlerin 8000'i sarıhummadan ölmüş, ada 1852 yılından itibaren özellikle Fransız mahkûmlar için kullanılmıştı. 1886 yılında adaya kürek mahkûmu olarak gönderilen Clement Duval bir anarşistti. Adada iken çiçek hastalığına yakalanmış ve 1901 Nisanında adadan kaçmayı başararak New York'a gitmişti.

Adadan kaçmayı başaran bir başka mahkûm Henri Charriere'dir. Hindistan cevizlerinden yaptıkları bir sal ile yola çıkmış, anakaraya ulaşmayı başarmış ama Sylvain yakınlarında kum bataklığına batarak hayatını kaybetmişti.

Birinci Dünya Savaşı gazilerinden Belbenoit ise hırsızlık suçundan adaya gönderilmişti. Sekiz yıl kürek cezasına çarptırılan

Belbenoit uzun bir kano ile Maroni Nehri üzerinden ilk kaçma teşebbüsünde bulunmuştu. Yakalınmış ve hücre cezasına çarptırılmıştı. Firar girişimleri her seferinde sonuçsuz kalmış, on dört yıllık mahkûmiyetinin ardından serbest kalmıştı. Fransa'ya dönmesine izin verilmeyen Belbenoit, yazdığı *Kansız Giyotin* isimli kitabında firar denemelerini anlatmıştı.

Ada, 1938 yılına kadar denizaşırı mahkeme, cezaevi ve çalışma kampı olarak kullanılmış, Fransa bu tarihten itibaren mahkûm sevkini durdurmuştu. 1952 yılında cezaevi tamamen kapatılacaktı.

Şeytan Adası'nda Bir Fransız Kelebeği: Dreyfus

Kurmay Yüzbaşı Alfred Dreyfus 1894 yılında milli savunmaya ait bazı evrakları yabancı bir devlete teslim ettiği suçlaması ile karşı karşıya kalmış ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı. Dreyfus davası Avrupa'da sadece hukukçuların meselesi olmadı. Başta Emile Zola olmak üzere Marcel Proust ve Anatole France gibi yazarlar dava ve ayrıntıları üzerine mücadele verdiler.

Dreyfus sıkıyönetim mahkemesine çıkarıldığı gün iki ay on beş günden beri tutuklu bulunuyordu. Bu süre içinde kimse ile görüştürülmemiş, son hafta avukatına müsaade edilmişti.

1894 yılı Aralık ayının yirmi ikinci günü Birinci Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı Albay Maruel kararı açıklıyor, temyizden ret cevabı geldiğinde Cherche-Midi Cezaevine gelen avukatı mahkûmiyetinin on dokuzuncu yüzyılın en büyük haksızlığı olduğunu ifade ediyordu. Dreyfus, eşine yazdığı 23 Aralık 1894 günlü mektubunda da bu haksızlığı dile getirmişti:

"Izdırap içindeyim. Fakat kendimden ziyade sana acıyorum. Beni ne kadar sevdiğini bilirim. Masum olmak, lekesiz ve namuslu bir hayat yaşamak, sonra da bir askerin irtikâp edebileceği bir cinayetle mahkûm olduğunu görmek ne müthiş hal? Zaman oluyor ki inanamıyorum. Dehşetli bir rüya gördüğümü sanıyorum. Bazen bu güne kadar beni terk eden Cenabı Hakkın bir gün gelip de bir masumun mağdur olmakta devamına son vereceğini, asıl

suçluyu ortaya çıkaracağına eminim. Fakat o zamana kadar nasıl tahammül edeceğim?

Çocuklardan bahsetmeye cesaret edemiyorum. Çünkü onları düşündükçe kalbim parçalanıyor. Sen kendilerine benden bahset. Seni teselli etsinler.

Hayattan o kadar nefret ediyorum, kalbim o kadar yaralı ki, eğer kederini arttırmak korkusu kolumdan tutmasa bu facia dolu hayattan çoktan kurtulurdum. Masum iken, hakkımda suçlu gibi davranıldığını görmek benim için en müthiş işkencedir. Senin için yaşamaya çalışacağım. Fakat daima senin yardımına muhtacım. Ben ne olursam olayım hakikati aramalı, mahvedilmek istenilen namusumu kurtarmak için bütün varlığınızı harcamalı, adıma sürülen lekeyi temizlemeli, daha ziyade yazmaya cesaretim yok."

Dreyfus için verilen karar 5 Ocak 1895 günü uygulanmış, cezaevinden Harp Okulu'na getirilerek rütbeleri alınmıştı. "Ben masumum" sözleri dikkate alınmamış, yol boyunca çeşitli hakaretlere maruz kalmış, cezasını çekmek üzere yola çıkarılmıştı. Guyan Adası'na götürülünceye kadar Re Adası'nda tutulmuş, ancak nakli de süratle gerçekleştirilmişti.

Dreyfus için Guyan Adası'nda bir kulübe yaptırılmıştı. Kulübe infazdan önce idam mahkûmlarının konulduğu mezar şeklindeki hücreyi andırıyordu. Adımını attığında ilk söylediği cümle "Beni diri diri gömmek istiyorlar" olacaktı.

Ancak sadece avukatı değil, tüm Fransa konuya ilgi göstermeye başlamıştı. Dava ise ikinci kez açılacak, Dreyfus'un da durumu değişecekti.

Emile Zola'nın Mektubu

Emile Zola, pervasız ama samimi duygularını Cumhurbaşkanına yazdığı "İtham Ediyorum" başlığı altında yazdığı mektubunda dile getiren isim olmuştu. Zola diyordu ki:

"Her an biraz daha şiddetlenen bir inanış içinde tekrar ediyorum. Hakikat yürüyor. Onu hiçbir şey durduramayacaktır. Hadise ancak bugün başlamaktadır. Çünkü ancak bugün vaziyet net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bir tarafta hakikatin aydınlığa çıkmasını istemeyen suçlular, karşılarında ise adaleti müdafaa edenler ve hakikatin ortaya çıkarılması için canlarını feda etmeye karar vermiş olanlar vardır. Hakikat toprağa gömülünce, onun orada gittikçe büyüdüğü ve büyük bir patlayıcı kuvvet kazandığı görülür.

General Mercier'i en azından bir zekâ zaafı sebebi ile asrımızın en büyük zulmünün işlenmesine suç ortağı olarak iştirak etmekle itham ediyorum.

General Billot'u elinde Dreyfus'un suçsuzluğunu gösteren deliller bulunmasına rağmen, o delilleri yok etmekle bu işe suçlu olarak katılmış Genelkurmayı kurtarmak maksadı ile insanlığa ve adalete karşı işlenmiş olan bu cinayete iştirak etmekle itham ediyorum.

General Boisdeffere ile General Gonse'yi birini zümre menfaatlerini korumak, diğerini Harbiye Nezareti bürolarını asla tecavüz edilmez bir mukaddes mabet haline getirmek isteyen bir anlayışın tesirleri ile aynı cinayete iştirak etmekle itham ediyorum.

Harbiye Nezareti bürolarını basın vasıtasıyla bilhassa *Eclair*, *Echo de Paris* ve Paris gazeteleri ile umumi efkârı şaşırtmak ve hatalarını kapatmak üzere açtırmış oldukları mücadele için itham ediyorum."

Zola ithamlarını sıralamıştı. Yazısının sonunda kimseye bir kini olmadığını, tek itirazının çok azap çeken ve mesut olmaya hak kazanan insanlığa ışık tutmak istediğini, mahkemenin açılmasını beklediğini de ilave ediyordu.

Zola'nın mektubu meseleyi tüm çıplaklığı ile ortaya koymuştu. Fransa adeta ikiye bölünmüştü. Asıl suçluyu ortaya çıkaran isim

Binbaşı Guinet olacaktı. Yarbay Henry sonunda itiraf ediyor, konulduğu cezaevinde gırtlağını keserek intihar ediyordu. Ardından Dreyfus, Guyan Adası'ndan geri getirilecek ve dava yeniden başlayacaktı.

Dreyfus'a cezaevinin kapıları açıldığında basına şu açıklamayı yapıyordu:

"Cumhuriyet hükümeti bana hürriyetimi geri veriyor. Ancak söylemeliyim ki şerefim iade edilmedikçe bu hürriyetin benim için değeri yoktur. Kurbanı olduğum ağır hükmün düzeltilmesi için bugünden itibaren bütün gücümle çalışacağım. Son ve kesin mahkeme kararı ile bütün Fransa'nın benim suçsuz olduğumu öğrenmesini isteyeceğim."

20 Temmuz 1906 günü Fransız Harp Okulu muhteşem bir askeri törene şahit olacaktı. Üzerinden çekip çıkardıkları üniforması, kırdıkları kılıcı iade edilmiş, törenle giydirdikleri yarbay kıyafeti en büyük rütbeden Legion d'Honneur nişanı ile süslenecekti. Şüphesiz Dreyfus memnun ve huzurluydu. Masum olduğunu tüm ülkeye göstermiş, onurunu yeniden kazanmıştı. Orduya dönmüş ve askerlik hizmetini 1918'e kadar sürdürüp emekli olmuştu.

Rene Belbenoıt, *Kansız Giyotin*'i olarak tanımladığı Guyan'ı ve burada yaşadığı sekiz yılını kitap haline getirmişti.[1]

Hafızalardan çıkmayan *Papıllon* yani *Kelebek* de en ince ayrıntılarıyla adanın üzerindeki sır perdesini kaldırmıştı.[2]

Henrı Charrıere'nin *Papıllon* adlı eseri yönetmen Franklın J. Schaffner tarafından beyaz perdeye aktarılacaktı. *Papıllon* adıyla sinemalarda gösterilen filmde oynayan ünlü oyuncular Steve Mc Queen ve Dustın Hoffman büyük beğeni kazanmıştı.

Baskın Oran'dan Dreyfus

"Eski topraklarını yitirmiş bir ülke. İç savaş benzeri bir durumdan çıkalı çok olmamış. Sanayileşme ve kentleşme sancıları yoğun.

---

1 Rene Belbenoıt, *Kansız Giyotin*, Hürriyet Yayınları, 1973.

2 Henrı Charrıere, *Papıllon*, Panis Robert Laffont, 1969.

Anayasal bir rejime, demokrasiye geçmeye çabalıyor. Din ve ordu büyük ağırlığa sahip. Ülkenin çoğunluk kamuoyunda her an linç gösterileri patlıyor. Basın bu ateşin üzerine körükle gidiyor. Tüm ülke çoğunluğun etnik/dinsel yapısından farklılık arz edenleri dışlamaya ve düşman ilan etmeye dayanan bir ulusalcılığın pençesinde."

Efendim burada bir saniye. Yukarıdaki paragrafı tırnak içine almalıyım. Çünkü yazarı ben değilim. Paris'te lise öğretmenliği yapan editör Français Skvor. Bahsettiği de, Fransa'nın 1898'deki fotoğrafı. Devam edelim, gerisi bildik:

O tarihte bir romancı çıkar. Emile Zola. Bir gazetede Cumhurbaşkanına "İtham Ediyorum" diye tam sayfa bir açık mektup yayımlar. Yüksek rütbeli askerleri adaleti saptırmak ve Yahudi düşmanlığı ile suçlar. Çünkü Divan-ı Harp, Yahudi ailesinden gelen Yüzbaşı Alfred Dreyfus'u Almanlara casusluk iddiası ile vatan haini ilan etmiş ve 1894'teki Fransız sömürgesi Guyana'daki Şeytan Adası'na müebbet yatmaya yollamıştır. Fransız karşı-casusluk örgütünün Dreyfus aleyhine sahte belgeler ürettiği ve halkın "Yahudilere Ölüm" diye sokağa döküldüğü bir ortamda.

Zola yazınca ortalık fena karışır. Büyük olasılıkla memleketin iyi niyetli insanları da "Şimdi mektubun sırası mıydı?" demiş olsalar gerek. Bu arada gerçek suçlu olan binbaşı 1896'da ortaya çıkarılmış fakat duruşmasının ikinci günü askeri mahkemece beraat ettirilmiştir. Her neyse, Dreyfus dosyası 1899'da tekrar açılacak, belgelerin sahteciliği kanıtlanacak, Dreyfus Yargıtay tarafından 1906'da aklanacak ve itibarı iade edilerek Lejyon Donör verilerek görevine geri alınacaktır.

Fakat bu sırada Emile Zola, adalet sarayı önünde göstericilerin "Sendikacı", "Clown" (Soytarı) çığlıkları arasında duruşmaya çıkarılmıştır. Göstericiler bir de "Pis Yabancı" diye bağırırlar. Çünkü Zola çoğunluğun dininden yani Hıristiyan olmakla birlikte İtalyan bir babanın oğludur.

Fransız aydınları imza toplamaya başlar. Fransa, Dreyfusçular ve anti Dreyfusçular olarak çok asimetrik de olsa derin biçimde

ikiye bölünür. Büyük çoğunluğu oluşturan ikinciler, azınlıkta kalan birincileri "Ulusal çıkarları söz konusu olduğunda evrensel kanunlar geçerlidir" diyerek susturmak isteyecektir.

Herhalde Zola 1906'da davanın sonucunu görünce bütün üzüntülerini unutmuştur diyeceksiniz. Ama göremeyecektir. Çeşitli suikastlardan kurtulan romancı 1902 yılında ölü bulunur. Ölüm nedeni: "Soba zehirlenmesi." Yıllar sonra bir çatı tamircisi bacayı siyasi nedenlerle tıkadığını ölüm döşeğinde itiraf edecektir.

Dreyfus ile ilgili sayısını saptamanın mümkün olmadığı binlerce yayın var. Buna ilişkin olarak hukuka adım atanların da temel başvuru kaynağı Dreyfus meselesidir. Konuya eğilenler arasında Celal Bayar da bulunuyor.[3]

Bayar, demokrasi hayatının en keskin virajlarında dolaşmış, Milli Mücadele'nin zor koşullarında yer alan bir isim. Ayrıca Atatürk ve İnönü dönemlerini yakından yaşamış, Yassıada'yı görmüş, idamdan dönmüş bu ismin Dreyfus'e sekiz ciltlik hatıratında geniş yer ayırması bize şaşırtıcı gelmiyor.

Fransa'daki Dreyfus meselesinde siyaset adamlarının eğilmesi, buna medya ve Emile Zola gibi ünlü yazarların katılması ve konunun, kavgalar, suikastlar ve çok çarpıcı gelişmelerle ele alınışı ile dava evrensel bir görünüş kazanıyor.

Celal Bayar, sadece feleğin değil, asırlık hayatı ile siyasetin çemberinden geçmiş biri olarak davaya bakıyor ve derin izler bırakan Yassıada ve Kayseri Cezaevi günlerini hatırlatıyor. İddianameler, yargılamalar ve kararlarla, sehpadan kurtuluşa kadar geçen yıllara hatıratında yer veren Bayar, Dreyfus gibi yaralanmış bir onuru ortaya koyuyor. Sonuçta Bayar'ın Menderes ve diğerlerinin iade edilmiş itibarları ile yaşatıldığını da görüyoruz.

Önce "düşüş", sonra "yükseliş" sadece Fransa'ya mahsus değil.

---

3 Celal Bayar, *Ben de Yazdım-Milli Mücadeleye Gidiş*, Sabah Kitapçılık, Medya Ofset, İstanbul, 1997.

Mukavemet Teşkilatı'nın Polisleri

İhsan Birinci, Mütareke döneminde gizli servislerdeki polisleri inceleyen yazarlardan biriydi. Albay Birinci verdiği değişik örnekleri *Hayat Tarih Mecmuası*'nda yayımlamıştı.[4]

Birinci'nin anlatımı sadece İstanbul'u içermiyor. Yazar, mücadele alanlarına genel olarak bakıyor. Mondros, işgal ve diğer safhalarda yer alan polisler Mukavemet Teşkilatı'nda görülüyor. Bu tanımlama genellikle işgal kuvvetleri gizli servisleri tarafından yapılmış ve ayrı ayrı kurulan direniş örgütlerinin mücadele alanları ve isimleri tam olarak saptanamadığı için genelde direnişçiler "Türk Mukavemet Grubu" mensubu olarak tanımlanmıştı.

Yazar, Mukavemet Teşkilatı olarak tanımlanan gizli direniş grubuna mensup olanların listesini de bu yazısında vermektedir:

Polislerin büyük bölümünün İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi Kısmı Siyasi mensubu olduğunu görmekteyiz:

Liste şöyledir:

Müdür muavini Edip Bey

Kısmı Siyasi Müdürü: Türkçü lakaplı Ziya Bey

Komiser Salih (Kurye olarak hizmet etti.)

Siyasi Kısım polislerinden Ahmet Niyazi (Serezli)

Cemal Efendi (Gözlüklü)

Arap Sait Efendi

Tevfik Bey

Kâtip Lütfü Bey

Cemal Efendi

Serezli Galip Bey (Milli Mücadele'nin önemli teşkilat mensuplarından olan Galip Vardar, 10 Kasım'da Atatürk hakkında konuşma yaparken kalp sektesi geçirerek hayatını kaybetmişti. Vasiyeti üzerine istiklal madalyası, öğretmenlik yaptığı Kabataş Lisesi'nin en yetkin öğrencisine verilmişti.)

---

4 İhsan Birinci, "Milli Mücadelede Kahraman Polisler", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 2, Mart 1971.

Şube Müdürü Üsküdarlı Sadi
Polis Müfettişi Serezli Muhip Bey
Hidayet Bey (Üsküdar Polis Müdürü Demircan)
İkinci Şube Şefi Edip Bey
İkinci Kısım Şef Memuru Hüseyin Rıza Bey
Unkapanı Merkezi Taharri Memuru Sürmeneli Mazhar Bey (Konunun yazarı Albay İhsan Birinci'nin babasıdır.)
Komiser Arnavut Tayyip
Taharri Memuru Saip
Taharri Memuru Halid
Kazım Bey (Sarı Kazım)
Ser Komiser Arnavut Cafer (Önce Damat Ferit'in sonrasında Adnan Adıvar'ın muhafızlığını yapmıştı.)
Büyükdere Polis Merkezi Baş Memuru Yanyalı Mazlum Bey
Komiser Besim Bey
Boşnak Haşim (Damat Ferid Efendi'nin konağında muhafızdı.)
Beyazıt Merkez Memuru Cemil Bey (Sonradan emniyet amiri oldu.)
Şevket Bey (Anadolu'ya cephane de kaçırırdı.)
Komiser Şakir (Erzincanlı)
Diyarbakırlı komiserlerden Şakir Efendi
Polis Memuru Sadık Baba
Nasip Bey (Kel)
Komiser Ali Bey (Şileli)

Kurtuluş Savaşı'nın Diğer Yurtsever Polisleri

Babasının polis kadrosu içinde yer alması nedeniyle bilgi ve belge sahibi olan İhsan Birinci'nin takdim ettiği örnekler arasında Baş komiser Fevzi Bey'in (Körükçü) serüveni ilginçtir.

Antep emniyet mensuplarından olan Baş Komiser Fevzi Bey önceleri Fransızların Antep'ten çıkarılacağına pek inanmamış ve üstelik Müdafaa-i Hukuk örgütünün yanında yer almamıştı. Ne var ki Kuvayı Milliyeci arkadaşları başlarında polis memuru

Ahmet Efendi ile onu bir gece yarısı evinden alacaklar ve Tabakhane Mahallesi'ndeki örgüt evine götürüp, oradan da Dirlik Köyü yakınlarındaki Kuvayı Milliyecilere teslim edeceklerdi. Orada bir süre tutulan Fevzi Bey anlatılanlar ve şahit olduğu mezalim karşısında yemin ederek Milli Mücadele saflarına geçmişti.

Antep'e görevine döndüğünde, Milli Mücadele'de onurla yer alan yurtseverlerden biri olmuştu.

Sivil Polis'in İngilizleri Vuruşu

İhsan Birinci'nin naklettiği başka bir olayda İstanbul'da yaşanmıştı. Şişhane'deki Meyyit Yokuşu çatışmasını Birinci, şöyle anlatıyor:

"Yıl 1920. İstanbul işgal altında. Gecenin hayli ilerlemiş saatlerinde Beyoğlu'nda gizli teşkilattaki arkadaşlarından ayrılan Unkapanı Merkezi Taharri Memuru Sürmeneli Mazhar Efendi ağır adımlarla Şişhane'den Meyyit Yokuşu'na sapmış, itfaiyeyi geçtikten sonra Kasımpaşa'ya giden yol kavşağına gelince aşağıdan gelmekte olan üç İngiliz polisine rastlamıştı. İçlerinden biri Mazhar Efendi'ye yaklaşıp, sorunca o da "Evet ben de polisim" cevabını vermişti. İngiliz polisi tabancayı almakta ısrar edecek ve Mazhar Efendi gel de al öyleyse diye direnince kaba kuvvetle karşılaşacaktı."

İngiliz polislerinin hücumu karşısında taharri memuru sokak başındaki havagazı lambasının dibine yığılacak ve polisleri bertaraf etmek için belinden çektiği tabancasını ateşleyecekti. Kaç el ateş ettiğini bilmiyordu. Sonrasında düştüğü yerden fırlayacak ve Kasımpaşa istikametine koşacaktı. Vakit gece yarısını geçmişti. Sonrasında ani bir kararla yol değiştirip temkinli adımlarla tekrar Şişhane'ye gelecekti. Olay yeri yabancı ve Türk polisleri tarafından kordon altına alınmıştı. Üniformalı Türk polisine yaklaşıp, gizlice kendini tanıtacak ve sonucu öğrenecekti. Mazhar Efendi polislerden birini öldürmüş, diğerini de yaralamıştı. Ama bunu kendisinden başka kimse bilmeyecekti. Türk polisi ona "bunları

her kim mıhladıysa iyi iş görmüş" diyor. Mazhar Efendi de kimliğini gösterip Unkapanı Köprüsü'nü aşıyordu.

Cibali Hamam Sokağı'ndaki evinin kapısını açan eşi Sabire Hanım, Mazhar Efendi'nin yüzüne gerekli müdahaleyi yapıyordu. Mazhar Bey ertesi gün merkeze gitmiş ve komiserin verdiği yeni görevini öğrenmişti. Yeni görevi, bir geceki olayın failini yakalamaktı.

Görevi yazılı olarak tebliğ eden komiser de tebliği alan polis memuru da gülümsüyordu.[5]

Yine Tramvay

Tramvay olayının bir benzeri 1921 yılı sonlarında vukua gelmişti. Tramvaydaki iki Yunan askerinin, biletçi ile "Ankara'ya iki bilet kes" diye alay etmesi ve bunu hakarete kadar vardırmaları tepkilere sebep olmuştu. Tartışmalar sırasında, bu hakaretlerden bıkan gür bir ses duyulmuştu: "Çok istiyorsanız alın size Cehenneme iki bilet..."

Bu iki bilet tabanca ile gönderilmiş ve kurşunlar Yunan askerlerini yere sermişti. Silahını çeken ve işgalcileri vuran kişi Edirnekapı'nın yurtseverlerinden Efe Mehmet'di.

Efe karakola giderek teslim olmuş ve İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından hapsedilmişti.

Efe Mehmet, Sultan Ahmet Cezaevine gönderilmiş ve ülkenin kurtuluşuna kadar tutuklu kalmıştı.

Galata Olaylarında Ölü Sayısı: 10

İşgal Kuvvetleri ile İstanbul halkı arasında çıkan en önemli çatışma 1919'da 4 Ağustos Pazartesi günü yaşanmıştı. 10 kişinin öldüğü, 27 kişinin de yaralandığı bu olay Yunanlı bahriyelilerin etrafa ateş etmeleri üzerine çıkmıştı.

---

5 İhsan Birinci, "Milli Mücadelede Kahraman Polisler", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 2, Mart 1971.

Gazeteler olayı şöyle aksettirmişti:

"Dün Galata'ta Yunan zırhlısı Kılkış'ın bahriyeli askerleri etrafa hakaret etmesi üzerine büyük bir arbede çıkmış, 10 kişi ölmüş, 27 kişi de yaralanmıştır.

Silahlı Yunan askerlerinin sağa sola ateş etmeleri üzerine Türk polisi müdahalede bulunmuştur. Fakat olay yerine derhal gelen İngiliz ve Fransız askeri polisi Yunan bahriyelilerini bırakmış, Türk halkını korumak için harekete geçen Türk polislerini tevkif etmiştir.

Dün akşam sansür heyeti bütün gazeteleri ikaz etmiş ve bu arbedeyle tek bir satır yazı yazılmamasını emretmiştir. Ayrıca polis müdüriyeti Türklerden kimlerin öldürüldüğüne, kimlerin yaralandığına dair hiçbir bilgi vermemiştir. Yunan bahriyelilerinden ölü olup olmadığı bilinmemektedir.

Galata'ta sarhoş Yunanlı askerlerin sebebiyet verdikleri kanlı arbede hakkında hiçbir açıklama yapmayan ve İtilaf Devletleri nezdinde polislerimizin serbest bırakılmaları için hiçbir teşebbüste bulunmayan hükümet başkanı Damat Ferit dün bütün gününü Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Polis Müdürü Umumiyesi Nurettin Bey'le geçirmiştir."

İşgal Kronolojisi

Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918): Türk tarihinin en önemli sayfası bugün imzalandı. Limmi'nin Mondros Limanı'ndaki Agememnon zırhlısında yapılan görüşmelerde İtilaf Devletlerini İngiliz *Akdeniz Filosu* Komutanı Amiral Calthorpe temsil ediyordu. 25 maddelik anlaşmanın imzalanmasıyla Türkiye açısından Birinci Dünya Savaşı'nın sayfası kapanıyor. Fakat Türkiye için yeni ve acı bir sayfa açılıyordu. Anlaşmaya göre Türkiye savaş tutsaklarını geri verip gerekli olandan fazla askerini terhis edecek savaş gemileri limanlarda göz hapsine alınacak, daha da önemlisi Müttefik Devletler güvenliklerinin tehdit edildiğine kanaat getirdiklerinde önemli noktaları işgal edebileceklerdi. Toros tünellerinin işgalinden telsiz telgraf hatlarının denetlenmesine kadar, Hicaz, Yemen,

Suriye, Irak, Bingazi ve Trablus'taki birliklerin teslimine kadar her şey mütarekede yer alıyordu. Bunun dışında Erzurum, Van, Diyarbakır, Elazığı ve Sivas'ta karışıklık çıkması halinde İtilaf Devletlerinin buraları işgal edebileceği yazılı hale getirilmişti.

Rauf Beyin (Orbay) Açıklaması: Türk Delegeleri Başkanı Bahriye Bakanı Rauf Bey, 2 Kasım'da gazetelere verdiği demeçte "İstanbul'a tek bir düşman askerinin çıkmayacağını temin ederim" diyecekti. Orbay bu açıklamasına Calthorpe'un bu konudaki mektubunu mesnet göstermişti. Ne var ki Müttefik filosu ile Yunan savaş gemileri 13 Kasım tarihinde İstanbul'a gelecektir.

Askeri Denetim: İtilaf Devletlerinin Türkiye'deki askeri denetim hazırlıklarını başlattı. İngiliz kara kuvvetleri Meriç kıyısına, 22 gemi de İzmir önlerine geldi.

Güvence Yok: İngiliz hükümeti amirali kutladı ve daha önce verilen mektuba cevaben İstanbul'un işgal edilmemesi ve Yunan gemilerinin limana sokulmaması şeklindeki Rauf Bey'in isteğine olumlu bakmadı ve bir güvence verilmesini reddetti.

Taşkınlılar Başlıyor (31 Ekim 1918 Perşembe): İzmir ve İstanbul'da İtilaf Devletlerinin bayrakları bazı binalarda yükselmeye başladı.

Yunanistan'ın İstekleri (2 Kasım 1918 Cumartesi): Yunanistan Başbakanı Venizelos, İngiltere'ye Türkiye ile ilgili isteklerini bildirdi. Venizelos'un isteği Batı Anadolu idi.

Ordunun Terhisi (5 Kasım 1918 Salı): Orduda terhisler konusunda padişah iradesi çıktı. Silahaltındaki 400 bin askerin memleketlerine gönderilmesi gündeme geldi. Bu durum hükümeti ekonomik zora sokacaktı. Bunun yanı sıra İkinci Ordu Karargâhı ile Yıldırım Orduları'nın kaldırılması kararı da çıktı.

Fransa Çanakkale'de (6 Kasım 1918 Çarşamba): Ne deniz ne de kara savaşları ile 1915'de Çanakkale'yi ele geçiremeyen Fransa ve İngiltere işgale başladı. Türkiye'nin boğazın iki yakasında 579 mayın, 2 denizaltı engel ağı, 1 torpido bataryası ve 16 ışıldak ile koruması vardı. Askerler bataryalarından ve mevzilerinden ayrı-

lırken gözyaşı döküyor. 9 Kasımda tabyaları işgal edecek gemiler boğazdan geçmeye başlıyordu.

İşgalciler İstanbul'da (7 Kasım 1918 Perşembe): İngiltere'nin Basra savaş gemisi İstanbul'a geldi ve bir kısım gösterici tarafından tezahüratla karşılandı. Hükümet, İngiliz askeri personel için Pera Palas ve Tokatlıyan otellerinde 100'e yakın yer ayırdı. Bu gelişme *Zaman*, *Sabah*, *Tasvir-i Efkâr* ve *Vakit* gibi gazetelerde yayımlandı. Basra gemisindeki 4 irtibat subayı Beyoğlu'nda denetim yaptı. 2 subay da İstanbul hükümeti ile temasa geçti.

Komutan Akını (10 Kasım 1918 Pazar): İngiliz gemisi Clarck muhribi[6] 2 İngiliz generalini İstanbul'a getirdi. Fransız Mangini muhribinde ise General Bonoust vardı. Bunun yanı sıra bir itilaf donanması da İzmir'e geldi.

Çanakale'de İşlem Tamam (12 Kasım 1918 Salı): İngiltere ve Fransa'nın 6 Kasım tarihinden itibaren sürdürdükleri Çanakkale işgali sonuçlandı ve İstanbul'a bir Fransız tugayı sevk edildi. Boğaz, Türkiye'nin deniz araçlarına kapatıldı.

Büyük Filo İstanbul'da (13 Kasım 1918 Çarşamba): İşgalcilerin 61 parçadan mürekkep büyük filosu İstanbul'a geldi. Gemilerde İngiliz, Fransız ve İtalyanların 3500 askeri karaya çıkmak için emir beklemeye başladı. Bir kısım azınlıklar tarafından tezahüratla karşılanan gemilerin sayısı sonraki tarihlerde 167'e ulaşacak. Tam işgal ise 16 Mart 1920 tarihinde tamamlanacak.

Mustafa Kemal İstanbul'da: Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'nın kaldırılması üzerine bakanlık emrine alınan Mustafa Kemal, trenle Adana'dan İstanbul'a geldi. Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişliği görevine başlayana kadar İstanbul'da kalacak. İtilaf gemilerini İstanbul'da gören kumandan yaveri Cevat Abbas'a "Geldikleri gibi giderler" diyecekti.

Uçak Gemisi (14 Kasım 1918 Perşembe): *Akşam* ve *Zaman* gazeteleri İstanbul'a İngiliz Uçak gemisinin geldiğini ve uçakların İstanbul üzerinde tarassutta (gözetleme) bulunduğunu yazdı.

6 Muhrib: Torpidoları avlamaya yarayan ve çok hızlı giden bir çeşit küçük harb gemisi. (Y.N.)

Hani İşgal Yoktu (15 Kasım 1918 Cuma): Gemilerden inen İtilaf askerleri Boğazın iki yakasındaki müstahkem mevkileri işgal etti. İşgali yapan 2.500 askerin 1.500'ü İngiltere ordusuna mensup. Askerler arasında 540 Fransız 460 İtalyan da bulunuyor. *İkdam* gazetesi, İtilaf ordusu subaylarının istedikleri binalara yerleştiğini yazıyor.

Fransa Bakırköy'de (16 Kasım 1918 Cumartesi): Fransızlar 4 bin kişilik bir kuvvetle Bakırköy'e yerleşti. Fransızlar ayrıca Üsküdar iskelesindeki bütün depo ve antrepoların teslimini istediler.

İstanbul ve Anadolu'da Gerilla

Milli Mücadele'de "Gerilla" faaliyeti vardır ve bu tanımlama o dönemlerin ifadesi ile daha çok "Direnişçi", "Gizli örgüt mensubu", "Yurtsever", "Kuvayı Milliyeci" gibi ortaya konulmuştu. Sonuçta bilinçlenmiş, silahlanmış ve eylemleri hem işgal ordusuna hem de işbirlikçi İstanbul hükümetine karşı sürdürmüşlerdir.

Milli Mücadele'deki bu tür faaliyetlere bakan, Kurtuluş Savaşı'nın bu yöndeki asker ve milis başkaldırışına yer veren hatırat ve açıklamalar bağımsızlık savaşının en önemli ayrıntılarından olmuştur. Bu konuda "İlk Gerillalar" ya da "Milli Mücadele'de Gerillacılık" gibi konuyu tanımlama tartışmasına çekmenin yerine, özde taşınan Milli Mücadele ruhuna bakmanın daha yararlı olacağı kanaatindeyiz.[7]

Kurtuluş Savaşı'nın ilk kurşununu kimin attığı, her zaman önemli olabilir ve günümüze gelene kadar da bu isimler sürekli tartışılmıştır. Tartışılmaması gereken bu ulusal savaşın topyekûn bir savaş olduğudur.

Elbette "Bunlar kimdi?" diye sadece paragraf ve sayfa değil, kitaplar hazırlayabiliriz. Öncü isimleri tek bir ifadeyle yarıştırmak yerine bağımsızlık mücadelesi içinde yer alanları yöresel, bölge-

7 Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964 ve 1972 basımları.

sel alanlarda incelemek, yurtsever dayanışmayı sivil-asker ayrımı dışında ele almak daha doğru olacaktır.

Mücadeleye katılanların içinde silah kuşanmışlar da vardır. Cesaret ve öfkesini kuşanan da. Kimi Mustafa Kemal'in yanı başındadır, kimi de uzağındadır. Hatta şanını bile bilmeyebilir.

Ama niçin savaştığını bilmektedir.

Elbette bunların gerçek sayısını bilemiyor ve genel olarak ulusal mücadeleye kitlesel olarak bakıyoruz. Ancak kitleselliği vurgulayan çarpıcı bireysel örnekleri de gün ışığına çıkarmaya çalışıyoruz. Yoksa ne Yörük Ali ile Demirci Mehmet Efe'yi yarıştırmak, Topal Osman ile İpsiz Recep'i karşılaştırmak ya da Çerkez Ethem'i diğerlerinden farklı gözle görmek gibi bir gayret içinde olamayız.[8]

Fevzi Çakmak'ı Milli Mücadele'nin tepe noktasına apoletiyle mi çıktı? O bir mareşaldi ama Halide Edip de onbaşı...

İkisini eşitleyen ulusal bağımsızlık hareketinde aynı ruhu taşımaları onları birleştirdi.

İkisinin de "idam" hükmü yemiş olması ve bu noktada aynı safta buluşmalarını, "mandacı", "muhafazakâr" gibi ısrarlı tanımlamaların dışında tutmamız gerektiğini pek hatırlayamadık.

Çok önemli olsaydı, İstiklal Madalyası olurdu diye düşünen çok yazarımız var. Ama bilinmesi gereken niye olmadığıdır. Milli Mücadele'nin önde gidenleri arasında yoksulluğundan yapılması gerekli görülen madalya formunu doldurmak ve dilekçe vermeyi yoksulluğundan dolayı yerine getiremeyen öyle çok kişi var ki?

Doğal olarak bu önemli noktayı göz ardı edenlerin Çanakkale Savaşlarında kahramanların neden rütbe ayrımına tabi tutulduklarını da görmeyeceklerdir.

Subaylara ve erlere verilen madalya aynıdır ama erlerinki "teneke"dir.

Liyakatin ve vatanseverliğin ölçüsü bu kadar yanlış oluyorsa, bu ölçü içindeki kişilerin de tarihe mal edilmesi, yarıştırılması da aynı yanlışlığın pekiştirilmesi demektir.

---

8 Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Çerkez Ethem*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993.

Milli mücadelede "Gerilla" ya da "Atatürk ve Gerillacılık" tanımlamasını ilk yapanlardan biri Albay Tahsin Ünal'dır. Fakat Mustafa Kemal'in gerillacılık tarafı üzerinde duran kişi de Prof. Afet İnan olmuştur. İnan, bu konudaki yazıyı 1937 yılında yazmış ve 1959'da yayımlanan *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* kitabı diğer yazarların kaynak kitabı olmuştur.[9]

Tahsin Ünal, Atatürk'ün konuya ilgisinin Harp Akademisi'nde başladığını, hocası Nuri Bey'in ders ve ödevlerle hazırlandığını ifade etmektedir. Ünal, Milli Mücadele'nin Heyet-i Temsiliye döneminde (23 Temmuz 1919-23 Nisan 1920) verdiği emir ve talimatlara dikkati çekerek diyor ki:

"Heyet-i Temsiliye devrinde daha Sivas'tayken, bir sureti de Kayseri Askerlik Şubesi Başkanı Emrullah Bey'e gönderilen bir sureti de Kozanoğlu Doğan Bey'de olan Topçu Binbaşı Kemal Bey'in eline verilen talimatta belirtilmişti. Gerilla planı hakkındaki talimatla Sivas'tan hareket eden Kemal Bey, 17 Kasım 1919'da Niğde'ye gelmiş ve süratle civarı dolaşarak Mustafa Kemal Paşa'ya bir rapor yazmıştır. Raporunda Develi'de milli teşkilatın kurulduğunu bildirmiştir.

Niğde'den Everek'e gelen Kemal Bey, buradan gönderdiği raporda üzgün ve umutsuz görünmekte ve raporunda "Everek'e geldiğim zaman burada elde edeceğim kuvvetle Kilikya'ya geçip bir baskın yapmayı ve düşman içinde milli teşkilat kurmayı düşünmüştüm. Fakat Everek'te istediğim kuvveti toplayamadım. Aşiretlerle de temasa geçemedim. 11. Tümen Komutanı Mümtaz Bey'in bahsettiği iki bin kişilik kuvvetin de hayal mahsulü olduğunu gördüm. Bununla beraber Adana'da gizli bir milli teşkilat kurdum."[10]

Raporun ilgi çekici satırları arasında Fransızlar ile yandaşlarının Türklere insafsızca davranmaları ve her gün 5-6 kişiyi idam ettirmeleri vardır.

Atatürk'ün gerillacılığının diğer bir misalini yine Güney Cephesinde Fransızlara karşı girişilen o ölüm kalım mücadelesinde 25 Ocak 1920 günü vermiş olduğu bir emirde de görürüz:

---

9 *Belleten*, sayı 1, Ankara, 1937.

10 Albay Tahsin Ünal, "Atatürk ve Gerillacılık", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 10, 1 Kasım 1966.

"Fransızlar hakkındaki kıyam hareketinin şekli; Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire bulundukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra da büyüyecek Kuvayı Milliye birliklerini muhtelif yerlerde toplayarak ve küçük garnizonlardan başlayarak düşmanı esir ve imha etmek şeklinde olacaktır. Muhasara tedbirleri demiryollarındaki köprüleri tünelleri atmak, yolları otomobil işlemeyecek hale getirmek, her Fransız birliğinin yolunu kesmek, her Fransız birliğini isterse çok olsun, bir Kuvayı Milliye birliği ile tutuşturarak Fransız birliklerinin birbirine yardım etmelerine mani olmak şeklinde olacaktır. Gerilla hareketi devreleri peyderpey[11] tayin olunacaktır. Birinci devre Urfa hareketi olup, buna derhal başlanacaktır."

Bu emri, Kazım Karabekir Paşa'nın, Yusuf İzzettin Paşa'nın, Albay Cafer Tayyar ile Kazım Beylerin (Özalp): "Gerilla hakkındaki fikirlerinize aynen iştirak ediyoruz, Pek muvafıktır. Milli müfrezelerin hareketi halkı cesaretlendirecektir"[12] diyerek kabul etmeleri üzerine esaslı gerilla hareketi başlamıştır.

Milli Müdafaa Grubu

Şimdi Ekrem Baydar'ı dinleyelim:

"İlk işimin Ankara ile gizli haberleşmeyi sağlamak olduğunu düşündüm. Sivil elbise giyerek İstanbul Telgraf Müdürü İhsan Bey'i (İhsan Pere) ziyaret ettim. Anlattıklarımı hemen benimsedi. Telgraf Çavuşu Hacı Çavuş'un telgraf hatlarını ezbere bildiğini, Büyük Postane bodrumunda ondan yararlanarak Ankara ile muhabere yapılabileceğini belirtti. İhsan Bey'in de güvendiği üç telgraf memuruyla birlikte Ankara ile haberleşmeye başladık. Kızılay Başkanı Hamit Bey'le de temasa geçtim. Bir vatansever aydın olarak büyük anlayış gösterdi.

Çok iyi Fransızca biliyordu ve ondan da çok yararlandık.

---

11 Peyderpey: Birbirinin ardı sıra, yavaş yavaş. (Y.N.)

12 Muvafık: Uygun, yerinde. (Y.N.)

Baydar, gizli servislerin çalışmalarının açıklanmadığını, bu nedenle Atatürk'ün Nutuk'ta bu konuda bilgi vermediğini ifade eder ve gizlilikle ilgili şu bilgileri verir:

Bu durum hem askerliğe hem de istihbaratçılığa aykırı olurdu. Tarihi süreleri dolduğu zaman gerekli belgeleri ve yapılan hizmetlerin tarihçesini açıklanmak üzere resmi kurumlara bırakıldı.

Gizli servisin başkanı olarak ben ve arkadaşlarım, birçok bilgilerin nasıl ve kimler aracılığıyla elde edildiğini yıllarca muhafaza ettik. O günlerde resim dahi çektirmezdik.[13]

İstanbul'un işgali ile postanenin bodrum katındaki haberleşme İngilizler tarafından fark edilmiş ve baskın yapılacağı haberini Merkez Komutanı Esat Bey haber vermişti. Baydar ve arkadaşları bunu da atlatacaktı:

"Arkadaşlarla gece geç vakitlere kadar ne yapabileceğimizi uzun uzun tartıştık. Bu görüşmede Telgraf Müdürü İhsan Bey de vardı. Sonunda Yeni Postanenin altındaki gizli telgraf merkezimizi İhsan Bey'in evinin bodrumuna taşımaya karar verdik. Ve sabaha karşı bu işi tamamladık.

Ankara ile bağlantımızı buradan rahatça sürdürebilirdik. Nitekim öyle oldu. Ertesi sabah İngiliz ve padişah kuvvetleri postaneyi basmışlardı. Koşuşmalar, bağrışmalar aramalar, taramalar sonuç vermedi.

Telgraf şebekesinin planını istediler. Plan olmadığını, hacı Çavuş'un ezbere bildiğini söyleyince çok şaşırdılar. "

İhsan Pere ve Gizli Haberleşme Merkezi

Zayıf, saçları dökülmüş, uzun boylu ancak sırtında ağır bir yük varmış gibi yürüyen sessiz adamı ben dahil hiç kimse tanımıyordu. Yaşımın çok küçük oluşu nedeniyle benim tanımayışım bir mazeret sayılabilirdi.

---

13 *Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı, Ekrem Baydar'ın Hatıraları*, haz. Sami Karaören, Destek Yayınları, İstanbul, 2010.

Mühendis Sarı Ali, sokak çevresindeki dispansere gidip gelen kişinin, diğer yaşlı hastalardan bir farkı yoktu.

Doktorla hemşire arasında bahçede geçen konuşmadan onun kimliğini o zaman öğrendim. Doktor, yaşlı hastanın Milli Mücadele'nin en önemli isimlerinden, İhsan Bey olduğunu söylemişti.

Ankara'yla gizli haberleşmeyi sağlayanların şefiydi İhsan Bey. Henüz değerlendirme yaşı ve bilgisinden çok uzak oluşumdan sadece İstiklal Savaşı gazilerinden biri olarak düşünüyordum.

Sadece böyle olmadığını çok uzun yıllar sonra Aynı gazetede çalıştığım tarihçi Niyazi Ahmet Banoğlu'ndan öğrenecektim.

Niyazı Bey ile kızı meslektaşım Deniz Banoğlu'nun bana verdiği Milli Mücadele ile ilgili bazı eski yayınlar, notlar ve yazılar arasında yakın tarihin isimleri arasında İhsan Pere de vardı. Aradan geçen uzun yıllar sonrasında onunla yine karşılaşmıştım.

Fotoğraftaki kişi, dispanserdeki kişiydi. Ve benim için ölmeyen ve hala yaşayanlardan biriydi.

"İstanbul Kadıköy'deki Uzun Hafız Sokağı'ndaki ikametgâhının kapısını bizzat kendisi açtı.

Öğrendim ki, ilerlemiş yaşına rağmen bu odada yalnız başına oturmaktadır. Altmış dokuz yaşına rağmen kendi işini kendi görmek zaruretiyle karşı karşıya kalmanın güçlüğü yenmesinin sebebini, büyük işler yapmaktaki ruhi amile bağlayabiliriz."[14]

Sadi Borak'ın buluşmadan önceki yorumunu Cambaz Mehmet ve diğerleri için de yapmak mümkün:

"Anlıyorum ki tevazu hırkasına bürünmüş bu kahramanı muhitinde bile tanıyan yok. Atatürk'e: 'Milli Mücadeleyi telgraf telleriyle kazandık' dedirtmiş olan bu vatan fedaisinin meçhul kalışındaki sebebi, Türk'ün o ezeli hasletinde bu köşeye sinmekteki büyük tevazuunda aramak lazım."

30 yıllık suskunluğunun nedenine verdiği cevap çoğunlukla karşılaştığımız bir biçimdedir:

"Bizler vatani vazifemizi ifa etmekten mütevellit gönül huzurunu kâfi bir kazanç bilip köşemize çekildik. Otuz sene sustuy-

14 Sadi Borak, *Tarih Dünyası*, sayı 7, 17 Aralık 1953.

sak bu vatani hizmetin bir şamata vesilesi olmadığını bildiğimiz içindir. Şurasını da ilave edeyim ki, hükümete vaki teklifimize temayül gösterişim, yaşımın bir hayli ilerlemiş ve hiçbir yerden gelirimin de bulunmamış olması dolayısıyladır."[15]

1920 Yılına Işık Tutmak

İhsan Pere daha sonra ağır ağır anlatmaya başlıyordu:

16 Mart 1920 tarihinde yani İstanbul'un resmen işgali sırasında İstanbul Merkez Telgrafhanesi başmüdürüydüm. Aynı günün sabahı nöbetten çıkmaya hazırlanıyordum. Telefonum acı acı çalmaya başladı.

Harbiye Nezareti telgrafhanesi memuru, Şehzadebaşı Mızıka Karakolu'ndaki bizim askerlerle işgal kuvvetleri arasındaki müsademeyi[16] haber veriyordu. Telefonu kapatır kapatmaz Beyoğlu Telgrafhanesi telefon etti.

Tophane'den aldıkları malumata atfen İngilizlerin karaya asker çıkardığını, Tophane merkezini işgal ettikten sonra Beyoğlu cihetine doğru ilerlediklerini söylediler. Bu suretle topladığım haberleri Manastırlı Hamdi'ye bildirerek vaziyetten hemen Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etmesini emrettim.

Bu ve bunu takip eden telefondan aldığım haberleri saniye saniyesine Hamdi'ye bildiriyordum. O da hemen Ankara'ya ulaştırıyordu.

Aynı gün İstanbul'un merkezi de işgal edilerek, muhabereye sansür konuldu ve Anadolu ile muhabere yasak edildi. Bu irtibatın kesilmesindeki mahzurları biliyordum.

Bu nedenle kendi şahsi teşebbüsüm ve arkadaşlarımın da katkısıyla kendi evimde gizli telgraf muhaberesini Milli Mücadele'miz zaferle neticelenene kadar idame ettirdim."

Bu günlerde hem sevinci hem de korkuyu birden yaşamıştı:

---

15 Konuya ilişkin diğer bilgi ve belgeler Milli Mücadele ve gizli servisleri inceleyen kitaplarımda vardır. Ayrıca Cambaz Mehmet'e de Karakol kitabımda geniş olarak yer verdiğimi belirtmek isterim.

16 Müsademe: Çarpışma. (Y.N.)

"Her an takip altındaydık. Size beni sevindiren bir olayı anlatayım. Sakarya Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği sıralarda bir sabah her tarafın Yunan bayrakları ile donatıldığını gördüm.

Beyoğlu gazeteleri de ikinci baskı yapmışlar, Mustafa Kemal'in esir edildiğini yazmışlardı. Beynimden vurulmuşa döndüm. Ne yapacağımı düşünürken kapı açıldı ve içeri Topkapılı Mehmet Bey girdi.

Getirdiği bir şifreyi hemen Ankara'ya iletmemi istedi. Ancak gündüz böyle bir şeye teşebbüs etmek ölümü göze almaktı.

Ancak gece yarısından sonra Ankara ile haberleşebiliyorduk. Bunu söylediğimde Mehmet Bey bana bu şifre çok mühim. Fevzi Paşa Hazretleri bu uğurda nefsinizi feda etmekten çekinmeyeceğini yazıyor, diye cevap verdi.

Bütün tehlikesine rağmen şifreyi aldım ve Ankara'ya ilettim. Aradan 24 saat geçmişti ki, merkezde çalışan telgrafçılardan Edip Bey bana bir kâğıt getirdi.

Etrafı çiçek resimleri ile donatılmış kâğıtta Sakarya Muharebesi'nin zaferle sonuçlandığı yazıyordu. Bundan ilk haberi olan bendim."

İşgal Dönemi Hücreleri

Mütareke döneminde Türk mahkemeleri vardı. Ama yabancıların yani ABD, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Hollanda, İspanya ve Yunanistan'a ait konsolosluk mahkemeleri faaliyetlerini fiilen sürdürüyorlardı.

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi, Dahiliye Nezareti'ne bağlıydı ve Hasan Tahsin Bey tarafından yönetiliyordu. Sirkeci'deki umumi merkezin 32 polis şefi vardı. Beyoğlu (Pera) Suriçi ve Üsküdar olmak üzere üç coğrafi bölgede otuzun üstünde polis merkezi bulunuyor bunların dışında Babıâli ve Haydarpaşa'da iki yardımcı destek ünitesi de yer alıyordu. Müttefik Komisyonunun rakamlarına göre 3470 polis kadroda görünüyordu.

Müttefik Kuvvetler Polis Gücü hem askeri hem sivil işleve sahipti. İtalyan, Fransız ve İngiliz kuvvetlerinden her biri kendi şeflerinin yönetimi altındaydı ve bütün bu güçler Polis Komisyonu Başkanı Albay Ballard'ın denetimindeydi.

Müttefik Kuvvetler Polis Gücü İstanbul'u altı bölgeye ayırmıştı. Beyoğlu, Galata, Şişli, Ayasofya, Beyazıt ve Üsküdar'dı bu bölgeler. Merkez için Beyoğlu Kroecker Oteli seçilmişti. Ayrıca Galata bölgesinde Arapyan Hanı'nda bir bölüme sahipti. Bu iki yerin mütareke olarak adlandırılan dönemde tümüyle siyasi ve askeri işlev içinde bulunduğunu özellikle İstanbul'da faaliyet gösteren Türk direnişçileri, İstanbul hükümeti karşıtları ve İttihat Terakkiciler üzerinde müthiş bir baskı ve işkence uyguladıkları biliniyordu.

23 Nisan 1921 rakamlarına göre Müttefik polis şefi ve memur sayısı 259'du. Bu rakamın içinde işgalcilerin gizli servislerinde çalışanlar yer almıyordu. Ve rakam bunlar da dikkate alındığında birkaç kata ulaşıyordu. İnsan avının en üst düzeye geldiği işgal yıllarında, çok sayıda yurtsever baskı, hapis ve işkenceden nasibini almıştı.

"Eski Hapishane" olarak adlandırılan sur içi Sultanahmet Merkez Hapishanesi ön cephesi hipodroma dönük, Sultanahmet Camii'nin tam karşısında yer alıyordu. İbrahim Paşa Sarayı'nda açılan bu "Hapishane-i Umumi" 1831'de faaliyete geçirilmişti.

Bu hapishanede 1921 erkek 748 mahkûm vardı ve bunlardan yaşları 15 ile 20 arasında değişen 72 mahpus ayrı bir bölüme yerleştirilmişti. Mahkûmlar 250 ve 500 kişilik iki koğuşta toplanmıştı. Her koğuşun ortak bir avlusu vardı ve mahkûmlar bu avluya açılan bakaralarda, odalarda kalıyordu. Küçük koğuşlar 30x7,5 metre büyüklüğünde, tavanları yaklaşık 4,5 metre yüksekliğindeydi ve koğuşların dört büyük penceresi vardı. Büyük koğuşlar ise 30x9 metre büyüklüğündeydi ve tavanları 9 metre yüksekliğindeydi.

İyi davranışları olan mahkûmlar için küçük koğuşlar yapılmıştı. Bu koğuşlar oldukça rahat görünümlü idi.

Müslümanlar için bir cami, Hıristiyanlar için ise küçük bir mabet yeri yaptırılmıştı. Bu dini mekânlara haftada bir kez Rum

veya Ermeni rahip getirilmesine karşın Müslümanlar için her gün hocanın düzenli hapishaneye geldiği görülür. 1920 yılı istatistiklerinde cezaevinde 1530 mahkûm vardı. Bunlardan 1098'i Müslüman, geri kalanı Hıristiyan mahkûmlardı.

Kara delik hapishanenin en kötü bölümlerinden biriydi. Her iki tarafı da aynı uzunlukta olan bu bölümde iki koridor mevcuttu. Her ikisinde de 3,5 metre büyüklüğünde 14 hücre vardı ve içeri çok cılız bir ışığın sızabildiği koridorların pencereleri tüm gün kapalı tutulurdu.

Mahkûmların banyoları da belli bir düzen içinde gerçekleştirilirdi. 16-20 kişilik gruplar hamama sokulur ve kendilerine yarım saat süre tanınırdı. Tüm mahkûmların yıkanması dört gün sürerdi.

Zaman zaman 700-800 kişiye kadar ulaşan mahkûmların gözetimi için 28 gardiyanın görev yaptığı, bu yetersiz sayıdaki kadroya rağmen 2 kişinin firar ettiği verilen bilgiler arasındadır. Cezaevi yönetimi mahkûmların fitne yapmaması için mahkûmları verilen işlerle meşgul etme yöntemini seçmişti. Yemek pişirmek için mangallar yaptırılıyor ve 1 liradan satılıyordu. Yetkililer masraflar çıkarıldıktan sonra kazancının yüzde yirmisini alıyor, geri kalanını mahkûmun alacak hanesine kaydediyordu.

Arapyan Zindanı

Arapyan aslında bir ticaret hanı olarak yapılmış ve işgal döneminde tam bir işkencehane haline getirilmişti. Çevresi Yeni Zelandalı askerler tarafından çevrilmiş ve çok sıkı koruma altına alınmıştı:

"Odanın birbirine geçilen iki kısmı vardı. Ben içeri kısımda kaldım. Burada demir bir karyola, üzerinde üç parçadan ibaret bir şilte, iki yün battaniye bulunuyordu. En zaruri ihtiyaçlar için bile odadan dışarı çıkılmayacağı belliydi. Pencere camlarının çoğu kırıktı. Bunların bir kısmına gazete kâğıdı yapıştırılmış, bir kısmı açık bırakılmıştı. Her pencerede ve balkon kapısının dış taraflarında tel örgüler vardı. Üzerime kilit vurulur vurulmaz ilk düşüncem kaçmak oldu. Esir olmaya ve hapis edilmeye karşı şiddetli bir isyan

duyurdum. Pencereye yaklaştım, etrafımı gözden geçirdim. Bütün ihtimalleri hesapladım. Tel örgüler bir taraftan gevşemişti. Çivileri sökmek belki de zor olmayacaktı. Ya sonrası? Evet, pencerenin altında, üzerinde yürünebilecek kadar geniş bir saçak vardı. Fakat sonu nereye varırdı. Bu gibi işlerde tecrübesiz bir adamdım, yeri incelemeden, dıştan bir yardım almadan bu zindandan kaçmak imkânsız bir şeydi. Zaten bendeki kaçmak arzusu da hürriyetten mahrum bırakılmanın verdiği ani bir isyan hissinden ileri gitmiyordu.

Mütareke döneminde evi basılan ve Malta'ya sürülmek üzere önce Arapyan da alıkonulan Ahmed Emin Yalman daha Cardiff savaş gemisi ile Malta'ya gönderilenler arasına katılacaktı.

Aka Gündüz, Celal Nuri Bey'le *İleri* gazetesinde çalışıyor. Ercüment Ekrem (Talu) Bey ile *Alay* adlı bir mizah gazetesi çıkarıyordu.

Bir sabah İngiliz subay ve askerleri matbaaya gelmiş ve *İleri*'yi kapatmışlardı. Aka Gündüz alaylı bir şekilde İngilizlere" ya bizim *Alay* ne olacak" diye sorduğunda alaylı bir karşılık alacaktı: "Alay'ınız devam edecek."

Sonrasında çalıştığı gazeteden İngiliz servisi tarafından alınacak ve Galata rıhtımından çıktıktan sonra ikinci sokakta bir hana götürülecekti: "Birinci katta bir odaya aldılar. Şef bana bir kahve ısmarladı. Nihayet Bennet dedikleri geldi. Tevrat Türkçesi ile konuşuyordu. Buyurunuz refakatimle hareket eyleyiniz efendim. Sokakta yan yana yürüyoruz. Etrafımızda bir sürü muhafız var. Büyük kapının üstündeki levhayı okudum. Arapyan Hanı. Burası bir hapishane. Kumandanı binbaşı rütbesinde bir İngiliz'di. Bennet hapishane kumandanına bir şeyler söyledi."[17]

İşgal döneminde çok yurtseverin canını yakan ve hapishanelerde süründüren Bennet bu nedenle suikasta uğramış ve ölümden dönmüştü. Dönemin bir diğer Türk düşmanı Yüzbaşı Armstrong[18] ile gizli serviste görev almıştı.[19]

17 "Aka Gündüz Anlatıyor", *Hafta Mecmuası*, no. 29, İstanbul, 1934.

18 Armstrong daha sonra Atatürk ile ilgili yazdığı kitapta hem Mustafa Kemal'e hem de Türkiye'ye hakaretler yağdırıp, aslı olmayan yalanlar yazacaktı.

19 Ergun Hiçyılmaz, *"Bozkurt" Yazarı Ajan Armstrong ve Casusluk Örgütleri*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997.

Bennet, Türkçe'yi bilmesi ve İslamiyet hakkında bilgisi olması nedeniyle aydınların tutuklanıp Malta'ya gönderilmesinde önemli rol oynayan bir isimdi. Ancak şaşılacak olan Bennet'in kendisini tasavvufa vermesi ve Derviş Bennet kisvesi ile yaşayıp bizim bazı yazarlardan da övgü almasıdır.

Aka Gündüz, Bennet'in sohbet şeklindeki sorgulamasından geçtikten birkaç gün sonra Arapyan'dan alınacak ve Tophane'den bir İngiliz askeri motoru ile Mallarck zırhlısına götürülecekti.

Rota Malta olacaktı.

Kroker Hapishanesi ve Bennet

İstanbul'un işgalinde hapishanelere ışık tutan ve cezaevlerine kapatılan yurtseverleri anlatan önemli kitaplardan birini de Cevat Rüştü Bey yazmıştı. Kitabında özellikle Kroker Hapishanesi hücrelerine ve Bennet'e de yer veren Cevat Rüştü Bey (1885-1936) anılarını *İkdam* gazetesinde yayımlamıştı.[20]

Cevat Rüştü Bey sporcu bir kimliğe sahipti ve Beykoz Kulübü'nün başkanlığını da yapmıştı. Şimdiki Beyoğlu öğretmenevi olan Kroker'de yaşadığı mahpusluk dönemini Güner Özdemir ve Kayhan Emiroğlu kitap haline getirdiler.[21]

Fransa'da Yüksek Ziraat Fakültesi'ni bitiren Cevat Rüştü, yurtsever olmaktan suçlu görülmüştü. Anılarına zindanlarla giriş yapacaktı:

Casus Bennet'in Kroker Hapishanesinde görevli olduğunu ifade eden Cevat Rüştü Bey, Beykoz Kulübü'nün de bir sporcusuydu. İngiliz komutan Harrington'a suikast düzenlemek üzere kurulan bir örgüte mensup olduğu gerekçesiyle tevkif edilmişti. Onun deyimiyle "Sicili temiz olmayan" Kroker'de, diğer arkadaşlarıyla acı dolu günler yaşamıştı. Binanın üçüncü katındaki odada sürekli

20 *İkdam*, 6 Ocak 1924-18 Şubat 1924.

21 Güner Özdemir, Kayhan Emiroğlu, *İstanbul'un İşgalinde İngiliz Hapishanesi Hatıraları*, Sebil Yayınları, İstanbul, 2009.

sorguya alınan Cevat Bey, aylık zindan hayatından sonra suçsuz olduğu kararına varılarak serbest bırakılmıştı.

Yaşamı her yurtseverin karşılaşabildiği zorluk ve acılarla doluydu. Kroker zulüm ve insanlık dışı davranışların sürdürüldüğü bir işgal hapishanesiydi.

Suriçi Yeni Merkez Hapishanesi

Yeni Merkez Hapishanesi olarak tanımlanan cezaevi Adliye Nezareti arkasında ve Ayasofya yakınlarında inşa edilmişti. Bu hapishane günümüzde Sultanahmet Cezaevi olarak bilinen şimdilerde başka amaçlarla restore edilen hapishanedir. Mimarı Türk'tü ve yaşama şartlarına daha uygun olarak tasarlanmıştı. Üç kattan oluşuyordu. Kalın taş duvarları vardı ve bütün pencereleri demirliydi. Sadece görevlilerin bulunduğu bölümden ulaşılabilen yerde kadın mahkûmlar için ayrı bir kısım da mevcuttu.

Yeni hapishanede mahkûmların daha iyi şartlarda yaşadıkları görülür. Yüksek tavanlı ve iyi havalandırılan koğuşlara mangallar konulmuştu.

Divan-ı Harp tarafından mahkûm edilenler için ayrı bir bölüm yapılmıştı ve oda hiçbir zaman kilitli tutulmazdı. Mahkûmlar istedikleri zaman koridora çıkar ve dolaşırdı.

Yemek sisteminin de düzene girdiği bu yeni hapishanede her mahkûm için 960 gram yiyecek tahsis edilmişti ve haftada bir kez et yemeği mutlaka veriliyordu.

Yataklar konusunda bir yenilik yapılmıştı. Demir karyolalar konulmaya başlanmış, her mahkûm için bir yatak, bir yastık, çarşaf ve yastık kılıfı ve bir asker battaniyesi verilme şartı getirilmişti.

Hamamlarının dışarıdan bir farkı yoktu. Beyaz mermerle kaplanan hamamda artık tüm mahkûmlar her gün banyo yapabiliyorlardı.

Mahkûmların sağlık problemleri de düzene konulmuştu. İki doktor sürekli görevlendirilmişti. Hapishane kayıtları incelendiğinde eskiye nazaran hasta sayısının azaldığı görülür.

Eski Sur içi Hapishanesinde 1920 yılında hasta sayısı 697'yken bu hapishanede vaka sayısının 287'ye düştüğü görülür.

"İstanbul 1920", dönemin sanki bir hukuk dosyasıdır. Suçlardan, mahkemelere ve hapishanelere kadar uzanan hayatı inceleyenlerden Charles Trowbridge Riggs İstanbul'un diğer hapishanelerine açtığı sayfalarda Pera, Üsküdar ve Konsolosluk hapishanelerinden de söz eder.[22]

Beyoğlu yakasının Pera olarak adlandırılan bölümü İstanbul'un her dönemde önemli bir suç merkezi olmuştu.

Yazar bu hapishanenin yerini şöyle tarif ediyor:

"Bu eski ve harap hapishane, Galatasaray Lise'nin yanında Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) üzerindeki bölge polis karakolunun arkasında bulunuyor. Hapishaneyi üç taraftan çevreleyen yüksek binalar güneş ışığını engelliyor. Hapishanenin kentin iş kesiminin merkezinde yer alması da oldukça elverişsiz bir durum yaratıyor."

50 mahkûmluk kapasitesi olan hapishane 6 odadan meydana geliyor ve koğuş adı verilen bu odaların her birinde 10 mahkûm bulunuyordu. 15x2.40 metrekarelik odalarda küçük bir pencere yer alıyordu.

Anlaşıldığına göre bu hapishanede kadınlar için ayrılmış bir koğuş daha yer alıyor ve burada, daha çok duruşmaları sonuçlanmamış mahkûmlar kalıyordu. Daha çok Beyoğlu çevresindeki tutuklular için ayrılan hapishanenin uzun süre mahkûmiyet alan mahkûmları, büyük hapishanelere nakledilliyordu.

Hapishanenin hamamı yoktu ve mahkûmlar muhafızlar idaresinde yakındaki halk hamamına götürülüyordu. Yazar, bu hapishaneyi ziyareti sırasında 25 Türk, 13 Rum,10 Ermeni, 4 Rus, 2 Musevi mahkûm tespit etmişti.

İşgal Hapishaneleri olarak tanımlayacağımız "Müttefik Hapishaneleri" bu ülkelerin polisi tarafından denetleniyordu.

---

22 *İstanbul 1920*, ed. Clarence Richard Johnson, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Fransızların Kumkapı' da, İngilizlerin Galata'da, Arapyan Hanı ve Beyoğlu'nda Kroker otelinde ayrı hapishaneleri vardı. Bunun dışında İşgal Kuvvetlerinin ortak hapishanesi de bulunuyordu.

Askeri Polis Teşkilatı

Karşı çıkış ve teşkilatlanma çabaları çok sayıda grup oluşturmuştu. İşte bu çalışmalarla Milli Mücadele ortaya çıkacaktı. Milli Mücadele'de çok önemli bir yeri olan Askeri Polis Teşkilatı'na da bakmakta yarar görüyoruz.

Askeri Polis Teşkilatı (Ayn-Pe veya Pi) Garp Cephesi Kumandanlığına bağlı olarak kurulmuştu. Teşkilat, genel merkezi Eskişehir'de olmak üzere Anadolu'nun önemli yerlerinde şubelere sahipti.

Teşkilat, Milli Mücadele karşıtı iç ve dış güçlere karşı kurulmuştu. Amacı, ordu çevresindeki casusluk faaliyetlerine karşı önlem almak ve bu yöndeki yıkıcı propagandalara engel olmaktı.

Fevzi Çakmak tarafından kurulan teşkilat, Anadolu'ya her yönden gelenler hakkında araştırma yapmak ve tutuklamak, mahkemeye sevk etmek yetkisine sahipti.

Fevzi Çakmak, Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluşunu şöyle açıklar:

> "Askeri Polis Teşkilatı, tarafımdan Anadolu'da kurulmuş, gelen geçenleri incelemek, propagandacı ve casusları izlemek ve zararsız hale getirmekle görevlendirilmişti."[23]

Teşkilatın kuruluş tarihi 1920'dir. Teşkilatın kuruluş tarihiyle ilgili olarak Ergun Aybars 20 Aralık, Mesut Aydın 21 Kasım, Bülent Çukurova 20 Aralık tarihini vermektedir.

Bu tarih, Genel Kurmay Harp Tarihi resmi yayınlarında da 20 Aralık 1920'dir. Hamit Pehlivanlı, tarihin 1920 yılının Temmuz ayı ortalarında olduğunu ifade etmekte, bunu 10 Ekim 1920 yazılı bir emirnameye dayandırmaktadır:

---

23 Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

"...bu sebeplerle 1920 Temmuz'u evasıtından[24] beri Garp Cephesi menatıkında[25] teşkilat icrası ile faaliyete başlamış olan Askeri Polis Teşkilatı..."[26]

Teşkilatın kuruluş amacını ise Fevzi Çakmak açıklar:

"Bugün biliyorsunuz ki, düşmanlarımız memleketi ve orduyu yıkmak için bir takım adamları memleketimize sokuyorlar.

Bunlar ordunun kuvvet ve durumunu mümkün olduğu kadar yapacağı hareketi, en gizli noktalara kadar girerek bilgi topluyorlar.

Buna casusluk teşkilatı derler ki, her yerde her zaman uygulanan bir usuldür. Bu düşman harekâtına karşı onu men edecek, yok edecek, engelleyecek teşkilata da bizim sahip olmamız gerekir.

İşte P (polis) teşkilatı düşmanın bizim içimizde yaptığı teşkilatı yok edecek bir teşkilattır."

Reisliğine Binbaşı İsmail Hakkı (Alpan) Bey'in getirildiği teşkilatın ne biçimde oluştuğunu, Kastamonu ve Bolu Havalisi Askeri Polis Teşkilatı Karargâhı'na bakarak belirleyebiliriz.

Karargâh reis, muavin ve yaver subaydan oluşuyordu.

Bunun dışında üç tercüman, iki şifre memuru, bir siyasi kısım amiri, bir istihbarat müdürü, üç heyeti tahkik elemanı, bir ser taharri[27] ve 25 sivil taharri memuru[28] bulunmaktaydı.

Kadro sadece bunlardan ibaret değildi. Kurye, resmi komiser veya polisler, inzibat askerleri, muhafız askerleri, yazıcı evrak memuru, posta ve muamele memurları da vardı.

Teşkilatın birinci, ikinci ve üçüncü sınıf şubelerinde kadrolar sayısal olarak değişiklik göstermektedir.

---

24 Evasıt: Orta. (Y.N.)
25 Menatık: Bölgeler. (Y.N.)
26 ATESE Arşivi, K:615,D:20/8,F:4.
27 Ser taharri: Arama-araştırma şefi. (Y.N.)
28 Taharri memuru: Sivil polis. (Y.N.)

Kuryeler İş Başında

Teşkilatın kuryeleri İstanbul'la bağlantı kurmakta, taharri memurları Rum, Ermeni ve Müslüman bütün karşıt örgütleri ve şüphelileri takip etmektedir. İrtibat subayları ise ordudaki subayların durumunu gizlice araştırmakla görevlidir.

Teşkilatın tercümanları İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Rumca, Ermenice ve Rusça'ya vakıf kişiler arasından seçilmektedir.

A.P (Askeri Polis) işleyiş bakımından zaman zaman sert eleştiriler almıştır.

Teşkilata karşı olanların başında gelen Garp Cephesi Kumandanı Refet Bele, bölgesindeki şubeleri kapatarak, personeli komutanlık bünyesine almıştır. Bele, A.P'nin görevini de Mevki Kumandanlığı İstihbarat Şubesi'ne vermişti.

Teşkilat doğal olarak İçişleri Bakanlığı ile devamlı münasebet içinde bulunuyordu. Yeni şubelerin açılması ve görevlerin yerine getirilmesinde mülki idarelerden yardım alınıyordu.

Ancak A.P şubeleri ile mülki makamlar ve polis müdüriyeti arasında yetki problemleri çoktu.

A.P Kuvayı Milliye hakkında bilgi toplamak üzere Anadolu'ya geçen bazı Rusları gözaltına almıştı.

Rudolp Paragof takma adıyla Eskişehir'de yakalanan Haim Rubs'un durumu, ilgili teşkilatlar arasında farklı uygulamalar yaratacaktı.

Rubs, Odesa'dan gizlice Türk topraklarına geçmiş ve Eskişehir'de gözaltına alınmıştı. (12 Ağustos 1920)

Paragof, ajanlık yaptığını reddediyor ve "Türkiye'nin ihtilâlci partilerine kavuştuğum için fevkalade memnunum" diyordu.

Eskişehir, en azından mahkemeye sevk edilmesi ve soruşturulması gereken bir yabancıyı yakalamıştı. Ankara ise Moskova'yla yardımlara kadar uzanacak yumuşak bir dostluk politikası içindeydi.

Buna benzer hadiseler şartlara göre, kurumlar tarafından farklı yorumlanacaktı.

Bu istisnalar dışında teşkilat, casusluğundan şüphelendiği kişiler hakkında yeterli delil bulamadığı anlarda takibi kesmiyordu.

Mesela Dağıstanlı Udi Nazım Efendi, Anjelik adında bir Ermeni kadını ile ilişkiye girmişti. Nazım Efendi bu ilişki sebebiyle takip altında tutulmuştu.

A.P Teşkilatı, kuruluşundan yaklaşık sekiz ay sonra kaldırılmıştı. İyi çalışmadıkları, gizliliğe uymadıkları gerekçe olarak gösterilmişti.

ERUH, teşkilatı kaldırmaya karar veriyor ve 7 Nisan 11921 tarihli emirle Tetkik Heyetlerine dönüştürülüyordu.

Şubelere ise 7 Nisan 1921 günlü emir Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa (İnönü) tarafından bildirilecekti:

"ERUH'tan gelen 2/2809 numara ve 21 Mart 1921 tarihli emir ile P teşkilatı lağvedilmiştir. Yeni talimata göre P şubeleri namı, Tetkik Heyeti namına dönüştürülmüştür.

Bu teşkilat 1 Nisan 1921'den geçerlidir. Buna göre en muktedir memurların alıkonulması ve geri kalanların vazifelerine son verilmesi..."

KAYNAKÇA

AKDEMİR, Aziz Hüdai, *Dünyada ve Bizde Casusluk*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul, 1949.

AKGÜN, Seçil, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1981.

APAK, Rahmi, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, Güven Basımevi, İstanbul, 1942.

ARISOY, M. Sunullah, *Gazi Mustafa Atatürk'ten Bize*, c.1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Söylev (Nutuk) 60. Yıl*, haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1988.

AYDIN, Mesut, *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, Sabah Kitapçılık, İstanbul, 1997.

Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralar 1908-1913*, haz. Ziyaeddin Engin, Tercüman Gazetesi Yayını, İstanbul, 1978.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

DURU, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.

EFE, Ahmet, *Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010.

EMRE, Anmet Cevat, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitapevi, İstanbul, 1960.

ERTÜRK, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, haz. Samih Nafiz Tansu, Pınar Yayınları, Batur Matbaası, İstanbul, 1964.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *10 Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

HİÇYILMAZ, Ergun, *Başverenler, Başkaldıranlar*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.

HİÇYILMAZ, Ergun, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Casusluk Örgütleri*, Yüce Yayınları, İstanbul, 1981.

HİÇYILMAZ, Ergun, *Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa*, Ünsal Yayınları, İstanbul, 1979.

HİÇYILMAZ, Ergun, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993.

HİMMETOĞLU, Hüsnü, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, c.1, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975,

İDİKUT, Osman, *Türk Lawrensleri*, Öztürk Matbaası, İstanbul, 1953.

İĞDEMİR, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

KALKAVANOĞLU, İlyas Sami, *Milli Mücadele Hatıralarım*, Ekicigil Yayınevi, İstanbul, 1957.

KANSU, M. Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara, 1966.

KARAN, Kaya, *Türk İstihbarat Tarihi*, Truva Yayınları, İstanbul, 2008.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

KOÇER, Kemal, *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul*, Vakit Basımevi, İstanbul, 1946.

KUDRET, Cevdet, *Abdülhamit Devrinde Sansür*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1977.

KUTAY, Cemal, *Türk Milli Mücadelesinde Amerika*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979.

Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı, Ekrem Baydar'ın Hatıraları, haz. Sami Karaören, Destek Yayınları, İstanbul, 2010.

Nutuk'un İçinden, haz. H. Adnan Önelçin, Yüce Yayınları, İstanbul, 1981.

OKÇABOL, Derviş, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Polis Enstitüsü Neşriyatından, Ankara, 1940.

ÖKE, Mim Kemal, *Belgelerle Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü*, Bilge Yayınları, 1985.

PEHLİVANLI, Hamit, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Genel Kurmay Yayınları, Ankara, 1992.

PEHLİVANLI, Hamit, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991.

RİESS, Curt, *Topyekûn Casusluk*, çev. Cemal Ertung, Mehmet Sıralar Matbaası, İstanbul, 1949.

SAKALLI, Bayram, *Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

SERİM, Nazmi, *Dedektif Hizmeti Hakkında Umumi Malumat*, Ulusoğlu Basımevi 1939

ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.

TAYFUN, Recep, *Halkla İlişkiler Açısından Polisin Çağdaş Görünümü*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1994.

TEVETOĞLU, Fethi, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

ULUBELEN, Erol, *İngiliz Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1967.

ZOLA, Emile, *Dreyfus Olayı*, Yalçın Yayınları, İstanbul, Ocak 1995.

HENRİ CHARRIÊRE TARAFINDAN YAYIMLANAN *KELEBEK* ADLI ROMAN İÇİN ARAŞTIRMALAR YAPILMIŞ, KİTAPLAR YAZILMIŞ, FİLMLER ÇEKİLMİŞ; NE YAZIK Kİ ONDAN DAHA DESTANSI BİR HİKÂYEYE SAHİP OLAN *TÜRK KELEBEĞİ CEMİL BEY*'İN HİKÂYESİNİ "BİZDEN BİRİ" OLMASINA RAĞMEN BİLMİYORUZ.

TÜRK KELEBEĞİ/GUYAN ADASI'NA SÜRÜLMÜŞ CEMİL BEY'İN HATIRATI BİZE ARKA PLANDA KALMIŞ, TARİHİ BİR KAHRAMANIMIZI TANITIYOR. POLİS CEMİL BEY'İN, İSTANBUL'U İŞGAL EDEN FRANSIZ ASKERLERİNDEN BİRKAÇINI VURMASI ÜZERİNE UZAKLARDAKİ ŞEYTAN ADALARINA GÖNDERİLMESİ VE SONRASINDA YAŞADIKLARI DOĞAL VE AKICI BİR DİLLE ANLATILIYOR.

TARİHİ ROMAN TADINDA OLAN BU GERÇEK HİKÂYEDE HÜRRİYETİ İÇİN MÜCADELE EDEN CEMİL BEY'İN VATANINA, SEVGİLİSİNE VE AİLESİNE DUYDUĞU BÜYÜK ÖZLEM VE SEVGİYE TANIKLIK EDECEKSİNİZ.

BURAM BURAM TARİH KOKAN, BİR SOLUKTA OKUYABİLECEĞİNİZ BİR KİTAP.

TARİH

ISBN 978-975-343-835-3

9 789753 438353

₺10

KAYNAK YAYINLARI